

รายงานการวิจัย
เรื่อง

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน บนฐานเศรษฐกิจพอเพียง
Knowledge Management of Local Wisdom for Community Forest
Conservation Based on Sufficiency Economy

โดย

พระครูพิพิธสุตาทรร, ดร. และคณะ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๒

ได้รับทุนสนับสนุนงบประมาณจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610656036

รายงานการวิจัย
เรื่อง

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง
Knowledge Management of Local Wisdom for Community Forest
Conservation Based on Sufficiency Economy

โดย

พระครูพิพิธสุตาทรร, ดร. และคณะ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๕๒

ได้รับทุนสนับสนุนงบประมาณจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610656036

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Knowledge Management of Local Wisdom for Community Forest
Conservation Based on Sufficiency Economy

by

Phrakhru Piphitsutatorn, Dr. and Others
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus
B.E. 2552

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
MCU RS 610656036

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง
ผู้วิจัย:	พระครูพิพิธสุตาทาร, ดร. และคณะ
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๒
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน สภาพปัจจุบันปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน และแนวทางการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง โดยทำการศึกษาวิจัยในพื้นที่ ต. แม่โป่ง อ. ดอยสะเก็ด จ. เชียงใหม่ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีการเรียนรู้ในชุมชนจำนวน ๑๐ ครั้ง แบ่งแผนการดำเนินงานการวิจัยออกเป็น ๕ ระยะเวลา คือ ระยะเวลาก่อนทำการวิจัย ระยะเวลาจัดทำแผน ระยะเวลาการกำหนดแผนงาน ระยะเวลาการนำไปปฏิบัติ และระยะติดตามและประเมินผล โดยมีกลุ่มผู้ร่วมศึกษาวิจัยและปฏิบัติการ คือ พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ อาสาสมัครพิทักษ์ป่า คณะกรรมการหมู่บ้าน เยาวชนและตัวแทนส่วนราชการในพื้นที่ จำนวน ๖๐ คน

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีพื้นที่ป่าชุมชน ๔ แห่ง คือ ป่าห้วยไร่ ป่าห้วยก้า ป่าจอตึงและป่าดอยปึกชี้แห้ง มีบทเรียนป่าชุมชน ๔ ช่วงเวลา คือ ยุคดั้งเดิม ยุควิกฤตและเสื่อมโทรม ยุคฟื้นฟูและยุคการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ทำให้เรียนรู้ประสบการณ์จากการใช้ประโยชน์และจัดการป่าชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ได้สัง้ององค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านความเชื่อ ว่า ทุกสิ่งล้วนมีจิตวิญญาณและมีเจ้าของ ป่าจึงมีผีหรือวิญญาณสิงสถิตอยู่ จึงมีการกำหนดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีการบูชาเช่นสรวง ๒) ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูล โดยมีการกำหนดแนวปฏิบัติหรือระเบียบป่าชุมชน ๓) ด้านการประยุกต์ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า ๔) ด้านวิถีชีวิตและวิทยาการ ได้จัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่า อาทิ การทำแนวกันไฟ การปลูกป่า การสร้างฝายชลอน้ำ ๕) ด้านการสร้างเทคโนโลยีของชุมชนเพื่อการจัดการป่า เช่น การทำป่าเปียก การปลูกป่าสามอย่างเพื่อประโยชน์สี่อย่าง การดับไฟป่า การทำปุ๋ยชีวภาพ

ด้านสภาพปัจจุบันการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า มีการเสริมสร้างกลไกขับเคลื่อนการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่น การรณรงค์ให้ความรู้ การกำหนดกิจกรรมในแผนแม่บทของตำบลและชุมชน การจัดเวรยามตรวจการเฝ้าระวัง การกำหนดกฎระเบียบและเขตพื้นที่การ

ใช้ประโยชน์ การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญา การสร้างเครือข่ายหรือพันธมิตร กับองค์กร/ชุมชนนอกพื้นที่ และการจัดระบบการบริหารป่าชุมชน รวมทั้ง การบูรณาการสู่การเรียนการสอนในสถานศึกษา แต่กระนั้นก็ยังคงมีข้อจำกัดการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพราะความเป็นปัจเจกท่ามกลางสภาพสังคม การศึกษาและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง ที่ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนรุ่นใหม่ในชุมชน ที่ขาดความเข้าใจความผูกพันระหว่างวิถีชุมชนกับป่า การขาดทักษะความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อการจัดการป่าชุมชน การขาดแคลนงบประมาณเพื่อการฟื้นฟูป่าชุมชน และขาดการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่ในการจัดการป่าชุมชน

ด้านแนวทางการจัดการความรู้ เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ๑) ใช้หลัก “ความพอประมาณ” โดยการกำหนดให้เป็นระเบียบว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ๒) ดำเนินการตามเงื่อนไขด้าน “ความรู้” ความรอบรู้เกี่ยวกับป่า การจัดทำฐานข้อมูลชุมชน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ ๓) ปฏิบัติตามเงื่อนไข “คุณธรรม” โดยการสร้างความตระหนักในคุณธรรม มีความเพียร มีความอดทน มีความซื่อสัตย์สุจริต ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต และสำนึกรับผิดชอบต่อคนในอนาคต ๔) มีการจุดประกายพลังชุมชนและเครือข่าย ทบพทวนการทำงานที่ผ่านมา และวางทิศทางการทำงานร่วมกันในอนาคต จนเกิดวิสัยทัศน์การจัดการป่า และแผนกิจกรรมป่าชุมชน ๕) ปฏิบัติการตามคุณสมบัติแห่งเศรษฐกิจพอเพียง โดยสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอนาคต เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของป่า วิธีการอยู่ร่วมและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูล ๖) ร่วมกันตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ตามหลัก “ความมีเหตุมีผล” เกี่ยวกับระดับความพอเพียงในการใช้ทรัพยากรป่า โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ๗) มีการบูรณาการหลักศาสนาธรรม ศาสนาพิธี และส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างเงื่อนไขด้าน “คุณธรรม” ในกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน ๘) มีการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาระพิเศษเรื่องการเรียนรู้ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน และการสร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตามเงื่อนไขด้าน “ความรู้” ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางการพิจารณาและเลือกการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ เช่น การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนเพื่อการจัดการปัญหาอื่นๆ มีกลไกการสนับสนุนจากหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน การสร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ชื่อมประสานความรู้จากภายนอก เพื่อสร้างความรู้ใหม่ในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน และสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง

Research Title: Knowledge Management in Local Wisdom for Community Forest Conservation Based on Sufficiency Economy.

Researchers: Phrakhru Piphitsutatorn, Dr. and Friends

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Fiscal Year: 2552 / 2007

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

This research is a participatory action research. The objectives of the research are to investigate the knowledge of the community forest conservation, the current state on using the knowledge in the community forest conservation and knowledge management in local wisdom for forest conservation Based on Sufficiency Economy. The research area is Maepong sub-district, Doi Saket district, Chiang Mai. The data were collected from document and by interviews, focus group and 10 learning forums. The research plan consists of five phases, i.e. prior to the research, planning phase, action phase and monitoring and evaluation phase. The participants in the research learning process were the elderly, monks, volunteer for forest protection, the village committee, youth and government representatives numbering 60.

The results showed that the community has four remaining forests namely Pa Huai Rai, Pa Huai Ka, Pa Jor Tueng, and Pa Doi Puk Khi Haeng. There are four eras of forest management: the original era, the crisis era, the revival era, and the era of development under the royal initiative of His Majesty the King of Thailand. The community has learned and experienced continuously and collected the knowledge or local wisdom in the community forest conservation in four kinds; 1) the belief that everything has a soul and possessor: Forest, therefore, is the habitats of spirit or divine. It is, therefore, prescribed as a sacred space where rituals should be performed. 2) the beneficent of utilization: The community has prescribed community forest guidelines or regulations. 3) the application of the religious rites and rituals for forests conservation. 4) life style and sciences: Community has organized activities for forest conservation such as making fire break, reforestation,

construction of upstream checked dams. 5) the creation of technology for community forests management: such as wet forest, reforestation of three kinds of forest to obtain four benefits, extinguishing forest fires, and making bio-fertilizer.

Regarding the current state of using local wisdom in forest conservation, it is found that the community still enhanced the mechanism of using local wisdom for forest conservation such as a campaign to advocate, establishing master plan of sub-district and community, setting forest guard, prescribing the rules and utilization area, creating forest conservation activities, conservation of cultural heritage and local wisdom, creating networks and partnerships with organizations/community outside the area, creating the community forest management system, and integration into teaching and learning curriculum in public schools. However, the community still has limitation in using of local wisdom for community forest conservation, because of the individuality in the midst of the changes of society, education and lifestyle that affected to social relationships of young people in the community, whose lack of understanding of the relationship between the community life and the forest. Community still lack of skills and new technology for community forest management, and lack of funding for forest restoration including lack of integration of local wisdom and modern knowledge for community forest management.

Regarding the guideline for knowledge management to promote the use of local wisdom for community forest conservation, it is found that: 1) using “Moderation” by prescribing guideline on community forest utilization. 2) depending on the conditions; “Knowledge”, competence on forest, community data collection, prudence in using and linking the knowledge to frame a plan and wariness in implementation. 3) depending on the conditions; “Virtue” by promoting the awareness virtue like perseverance, patience, honesty, intelligence in leading one’s life and consciousness of responsibility for future generation. 4) stimulating power of community and networks, reviewing of past work and directing the future work, till having the vision as well as action plan of community forest management. 5) based on the features of the sufficiency economy by creating “Risk Management”, the preparation to cope with the likely impact and changes in various aspects by considering the probability of future situations, in order to find the way to live and

utilize forest beneficently. 6) making rationally based decision according to “Reasonableness”, concerning the level of sufficiency on the use of resources from the community forest by considering the factors involved, such as the fertility of the soil, water and forest. 7) integrating the religious teachings, rituals and promoting the monks’ roles in forest management, which create the condition of “Virtue” in forest conservation process. 8) establishing school curriculum on learning the wisdom in forest management and making social movement of learning continuously in accordance with the “Knowledge” condition of sufficiency economy.

The suggestions from research findings are: there should be a learning process of community for other issues; a mechanism supported by various organizations, both public and private; building confidence in the local wisdom of the community synchronizing with knowledge from outside to create new knowledge in managing forest resources; promoting community participation and encouraging the exchange of knowledge on community forest management continuously.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ศึกษาในพื้นที่ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๒ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน สภาพปัจจุบันปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน และแนวทางจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

คณะผู้วิจัย ขออนุโมทนาขอบคุณ ผู้อำนวยการและกรรมการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้เห็นความสำคัญของการวิจัยที่ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย เพื่อแสวงหาองค์ความรู้ และแนวทางเพื่อจัดการกับปัญหาของชุมชน และได้อนุมัติงบประมาณเพื่อให้การสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้

ขอเจริญพรขอบคุณ อ.คณิต ธนธรรมเจริญ เลขานุการสมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน อดีตนักจัดการงานในพระองค์ ชำนาญการพิเศษ และเจ้าหน้าที่สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ กัลยามิตรผู้ให้คำแนะนำและมุมมองต่อการวิเคราะห์ภูมิปัญญาป่าชุมชน ตลอดถึงพระสงฆ์ ผู้สูงอายุ อาสาสมัครพิทักษ์ป่า คณะกรรมการหมู่บ้าน เยาวชน ตัวแทนส่วนราชการ และคณะผู้บริหารเทศบาลตำบลแม่โป่งทุกท่าน ที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินงานวิจัยที่ และให้ความร่วมมือในกิจกรรมการเรียนรู้ตามกระบวนการวิจัยเป็นอย่างดี

ขอเจริญพรขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร. อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ รศ.ชูเกียรติ ลีสุวรรณ และ รศ. สมพงษ์ บุญเลิศ ที่ให้ความกรุณาชี้แนะกรอบแนวคิด วิธีการดำเนินงานวิจัยตลอดจนการสังเคราะห์ผลการวิจัยเพื่อนำเสนอสู่สาธารณชน

ขออนุโมทนากับนิสิตชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ปีการศึกษา ๒๕๕๒ ที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน เช่นเดียวกับกัลยามิตรทางวิชาการผู้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อการสร้างสรรค์ผลงานวิจัยให้มีความสมบูรณ์

พระครูพิพิธสุตาทรและคณะ

๒๓ มีนาคม ๒๕๕๖

สารบัญ

	บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
	บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
	กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
	สารบัญ.....	ช
บทที่ ๑	บทนำ.....	๑
	๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
	๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
	๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
	๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
	๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๔
	๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	๕
บทที่ ๒	แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖
	๒.๑ แนวคิดการจัดการความรู้.....	๖
	๒.๒ แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่า.....	๑๐
	๒.๓ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	๑๒
	๒.๔ แนวคิดการจัดการป่าชุมชน.....	๑๙
	๒.๕ แนวคิดการมีส่วนร่วม.....	๒๒
	๒.๖ แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน.....	๓๑
	๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๓๗
	๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๔๐
บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย.....	๔๑
	๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๔๑
	๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๔๑
	๓.๓ แผนดำเนินงานและเครื่องมือการวิจัย.....	๔๑

๓.๔	การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย.....	๔๗
๓.๕	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๔๘
บทที่ ๔	ผลการวิจัย.....	๔๙
๔.๑	บริบท และสภาพป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง.....	๔๙
๔.๒	ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง.....	๖๐
๔.๓	สภาพปัจจุบันปัญหาการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชน.....	๗๘
๔.๔	แนวทางการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนบน ฐานเศรษฐกิจพอเพียง.....	๘๑
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะ.....	๘๗
๕.๑	สรุปผลการวิจัย.....	๘๘
๕.๒	อภิปรายผล.....	๙๓
๕.๓	ข้อเสนอแนะ.....	๑๐๖
	บรรณานุกรม.....	๑๐๘
	ภาคผนวก.....	๑๑๑
	ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๑๑๒
	ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์...	๑๒๘
	ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรม ที่ได้.....	๑๓๑
	ภาคผนวก ง ตัวอย่างแบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์/แนวคำถาม.....	๑๓๗
	ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๑๔๑
	ภาคผนวก ฉ ประวัติผู้วิจัย.....	๑๔๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชดำรัสแก่พสกนิกรชาวไทยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ซึ่งเป็นพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันพฤหัสบดีที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ และพูดถึงอย่างชัดเจนในวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ (ภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ.๒๕๔๐) เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขเศรษฐกิจของประเทศไทย ให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในทางการเมืองของไทยแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทสำคัญในการสถาปนาอำนาจนำด้านอุดมการณ์ โดยเฉพาะอุดมการณ์กษัตริย์นิยมในสังคมไทย ในฐานะ "กษัตริย์นักพัฒนา" ซึ่งส่งผลต่อการเติบโตของอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง สิ่งเหล่านี้ถูกต่อยอดและผลิตซ้ำโดยสถาบันทางสังคมต่างๆ เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ สื่อมวลชน ส่งผลให้เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทต่อการกำหนดอุดมการณ์การพัฒนาของประเทศและการพยายามตีความเพื่อสร้างความชอบธรรมในการพัฒนาโดยปัญญาชนอย่าง ประเวศ วะสี, เสน่ห์ จามริก, อภิชัย พันธเสน และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งเชื่อมโยงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับอุดมการณ์วัฒนธรรมชุมชน ที่ถูกเสนอมาก่อนหน้าโดยองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งตั้งแต่พุทธทศวรรษ ๒๕๒๐ ก็ได้ช่วยให้อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงขยายครอบคลุมส่วนต่าง ๆ ของสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙) และได้จัดทำเป็นบทความเรื่อง "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" และได้นำความกราบบังคลทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความที่ทรงแก้ไขแล้วไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานฯ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒ นอกจากนี้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังได้รับการเชิดชูสูงสุดจากองค์การสหประชาชาติ ว่าเป็นปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทยและนานาประเทศ และสนับสนุนให้ประเทศสมาชิกยึดเป็นแนวทางสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะบูรณาการครอบคลุมทุกมิติของชีวิตและอยู่บนฐานคิดการส่งเสริมพลังอำนาจให้แก่ชุมชนในการคิด การผลิต และมีวิถีชีวิตที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ หากแต่เศรษฐกิจพอเพียงไม่อาจเกิดขึ้นได้หากความความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัฏจักรสิ่งแวดล้อม^๑

พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีแนวโน้มที่ลดลงมาตลอด จากร้อยละ ๕๓.๓ ของพื้นที่ประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ เหลือร้อยละ ๓๓.๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ต้นทุนความเสียหายจากการสูญเสียพื้นที่ป่ารายปีมีมูลค่าเฉลี่ย ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๖) เท่ากับ ๘๐,๘๑๓ ล้านบาทต่อปี

สาเหตุสำคัญของการลดลงของพื้นที่ป่าเกิดจากจำนวนประชากรในประเทศที่เพิ่มขึ้น และการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจทำให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากป่าไม้มากขึ้น ทั้งในลักษณะของการเป็นที่อยู่อาศัย การตัดไม้เพื่อการค้า การใช้และการเผาพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร การเปลี่ยนพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว เช่น สถานที่พักผ่อน สถานตากอากาศ สนามกอล์ฟ เป็นต้น รวมถึงการกว้านซื้อที่ดินเพื่อการเก็งกำไร นอกจากนี้ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ ได้แก่ การสร้างเขื่อน การตัดถนน และการเดินสายไฟแรงสูงก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการทำลายพื้นที่ป่าเป็นบริเวณกว้าง การเกิดไฟป่านอกจากทำให้สูญเสียพื้นที่ป่าแล้วยังทำให้กล้าไม้เล็กๆ ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก สาเหตุการเกิดไฟป่าส่วนใหญ่เกิดจากการหาของป่า การล่าสัตว์ และการเผาไร่ พื้นที่ที่เกิดไฟป่ามีแนวโน้มลดลงมาโดยตลอด จากปี พ.ศ. ๒๕๓๖ มีการสูญเสียพื้นที่ป่าจากไฟป่าสูงถึง ๙.๑๒ ล้านไร่ หรือร้อยละ ๒.๘๔ ของประเทศ จนในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ มีพื้นที่ที่เกิดไฟป่าเพียงร้อยละ ๑.๒๕ ของประเทศ (๔ ล้านไร่) หลังจากนั้นเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัว คือ ๗ ล้านไร่ หรือร้อยละ ๒.๒๓ ของประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ซึ่งคาดว่าเป็นผลกระทบของปรากฏการณ์เอลนีโนที่เกิดขึ้น และในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ เกิดไฟป่าขึ้นเพียงร้อยละ ๐.๐๓ ของประเทศ (๐.๑ ล้านไร่) แนวโน้มของพื้นที่ที่เกิดไฟป่าลดลงนี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากสภาพภูมิอากาศไม่เอื้ออำนวยให้เกิดไฟป่า อีกส่วนหนึ่งอาจเกิดจากประสิทธิภาพในการดูแลและควบคุมไฟป่าของหน่วยงานรัฐ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเฝ้าระวังไฟป่า (ข้อมูลสารสนเทศสถานการณ์ป่าไม้ไทย <http://forestinfo.forest.go.th>)

เช่นเดียวกับจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพบว่าพื้นที่ป่าไม้ได้ลดลงอย่างมากเนื่องจากพื้นที่ป่าถูกรุกทำลายด้วยระบบการเกษตรแผนใหม่ และการพัฒนาที่ดินเพื่อการท่องเที่ยวหรือการบริการพักผ่อนและเป็นที่อยู่อาศัย จึงทำให้ความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณเขตอำเภอรอบในมีจำนวนน้อยมาก แต่อย่างไรก็ตามกลับพบว่า ในพื้นที่ป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง ยังคงได้รับการอนุรักษ์เป็นอย่างดี ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยที่ผ่านมาชุมชนแห่งนี้มีปราชญ์และแกนนำ

^๑ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, “ระบบเศรษฐกิจคู่ ยุทธศาสตร์การฟื้นฟูเศรษฐกิจไทยที่ประกันความพอเพียงและความยั่งยืน”, *วิพากษ์เศรษฐกิจทุนนิยมคืนสู่ชุมชน*, (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๒)

ชาวบ้านที่ได้พยายามใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยผ่านรูปแบบ วิธีการที่หลากหลาย อาทิ การบวชป่า การเลี้ยงเหวดตาขุนน้ำ การปลูกป่า การใช้จารีตข้อห้ามของชุมชน การกำหนดกติกา การใช้ป่าไม้ หรือ การบูรณาการแหล่งวิทยาการเรียนรู้ ฯลฯ

อย่างไรก็ตามแม้ความรู้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนตำบลแม่โป่ง จะเป็นสิ่งที่ถูกใช้และสร้างให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมายาวนาน แต่ภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดด้วยการบอกกล่าว หรือ ปฏิบัติสืบทอดต่อกันด้วยการลงมือกระทำ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบเนื้อหาที่ชัดเจน ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายอักษร จึงเป็นการง่ายที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้จะหายตกหล่นไปตามกาลเวลาและกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน จึงควรรหาแนวทางเพื่อสืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันทรงคุณค่านี้ไว้ให้ยั่งยืน

การจัดจัดการความรู้เป็นหนทางหนึ่งที่ไม่เพียงจะช่วยจัดเก็บ รวบรวมและถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ แต่ยังเป็นการพัฒนาความรู้ที่มีอยู่โดยเฉพาะความรู้ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรให้เติบโตต่อไป ทั้งนี้โดยใช้หลักการจัดการความรู้ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งคนซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุด โดยการระดมความคิดเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ ตลอดจนได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ส่วนที่สองคือ กระบวนการทั้งที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ และส่วนสุดท้ายคือ เทคโนโลยีและระบบสารสนเทศ เพื่อสนับสนุนการทำงานให้มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การจัดการความรู้มี ๓ มิติคือ งาน ความรู้ และคน โดยที่คนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดจึงควรจัดการความรู้ที่เน้นคนและงาน กล่าวคือ ต้องมีเวลาในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเปิดใจกว้าง เพื่อยอมรับและเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มีการสร้างเวทีหรือพื้นที่เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้^๒

ฉะนั้นด้วยเหตุที่ความรู้ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าไม้ของตำบลแม่โป่ง เป็นความรู้ที่ยังแฝงเร้นอยู่ในตัวคนและถูกใช้เพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ จึงเป็นบริบทที่เหมาะสมจะนำหลักการจัดการกระบวนการเรียนรู้มาช่วยในการจัดเก็บรวบรวมและถ่ายทอด ซึ่งจะช่วยให้เกิดการนำกลับไปใช้ใหม่และสร้างให้เกิดวงจรการพัฒนาความรู้เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน และส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นความสนใจในการวิจัยครั้งนี้ ด้วยมุ่งหวังว่า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมเพื่อสร้างการปลูกสำนึกแบบวิพากษ์ของชุมชนด้วยการใช้หลักการจัดการกระบวนการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และโลกทัศน์ดั้งเดิมในการอนุรักษ์ป่าที่เน้นความพอเพียงทางนิเวศ

^๒ ประพันธ์ ผาสุกยัต, การจัดการความรู้. (กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ๒๕๔๗), หน้า ๘๓

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน
๒. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน
๓. เพื่อศึกษาแนวทางจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑. บริบทชุมชนและสภาพป่าชุมชนของตำบลแม่โป่งเป็นอย่างไร
๒. องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าของชุมชนเป็นอย่างไร
๓. สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าเป็นเช่นไร
๔. แนวทางการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียงควรเป็นเช่นไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีขอบเขตเนื้อหาองค์ความรู้เกี่ยวกับบริบทชุมชน สภาพป่าชุมชน ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชน สภาพปัจจุบันปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน และแนวทางจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีการเรียนรู้ในชุมชน ของกลุ่มผู้ร่วมศึกษาวิจัยและปฏิบัติการ ได้ พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ อาสาสมัครพิทักษ์ป่า คณะกรรมการหมู่บ้าน เยาวชน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแทนส่วนราชการในพื้นที่ จำนวน ๖๐ คน พื้นที่ที่ทำการศึกษาคือ พื้นที่ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งแผนการดำเนินงานการวิจัยออกเป็น ๕ ระยะคือ ระยะก่อนทำการวิจัย ระยะการจัดทำแผน ระยะการกำหนดแผนงาน ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ และระยะติดตามและประเมินผล

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือหรือวิธีการเพิ่มมูลค่า หรือคุณค่าของกิจการขององค์กร กลุ่มบุคคล หรือเครือข่ายของกลุ่มบุคคลหรือองค์กร ด้วยวิธีการและยุทธศาสตร์ที่หลากหลายโดยใช้ความรู้เป็นพลังหลักในการบรรลุเป้าหมายตามความมุ่งมั่น เพื่อประโยชน์ต่อองค์กร กลุ่มบุคคลเครือข่าย และยังประโยชน์อันไพศาลแก่สังคมในวงกว้างด้วย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถในการใช้ความรู้สร้างสรรค์งานเพื่อพัฒนาและดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นซึ่งเรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้องและความเฉลียวฉลาดของคนที่มีความรู้ในท้องถิ่น สำหรับในที่นี้หมายถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลและแหล่งภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าไม้ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาวรรณกรรม ศิลปกรรม การละเล่น นันทนาการ วิถีชีวิตและแหล่งวิทยาการ

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนในการดูแลรักษาป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง ให้อยู่ในสภาพดี ได้แก่ การสร้างสรรค์ การรวบรวม การสงวน การป้องกัน การรักษาไว้ การใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน การทดแทน และการส่งเสริมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการหรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่องภายใต้กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติและแผนงานที่เกี่ยวข้องซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย ในที่นี้หมายถึง ป่าไม้สาธารณะของตำบลแม่โป่ง อำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ในเขตการดูแลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ

๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

ก. ประโยชน์ทางวิชาการ

๑. เกิดความรู้ด้านแนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ข. ประโยชน์ทางการปฏิบัติ

๑. ชาวบ้านในชุมชนเกิดการเรียนรู้ถึงพลังอำนาจของชุมชนในการจัดการป่าโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการร่วมปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

๒. ชาวบ้านในชุมชนเกิดการเรียนรู้วิถีสมดุลระหว่างสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและระบบนิเวศตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

๓. ชาวบ้านในชุมชนมีแนวทางพัฒนาความรู้ในการอนุรักษ์ป่าตามภูมิปัญญาของชุมชนและสามารถสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่ชุมชนอื่นๆ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบคิดในการวิจัย ประกอบด้วยแนวคิดการจัดการความรู้ แนวคิดภูมิปัญญาชุมชน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดป่าชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วม และแนวคิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM)

การจัดการความรู้ คือ การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้ชุมชนหรือองค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด โดยที่ความรู้มี ๒ ประเภท คือ

๑. ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์ หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้ง จึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม

๒. ความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

ความรู้ที่เกี่ยวข้องทั้งความรู้ที่ชัดเจน อยู่ในรูปของตัวหนังสือหรือรหัสอย่างอื่นที่เข้าใจได้ทั่วไป (Explicit Knowledge) และความรู้ฝังลึกอยู่ในสมอง (Tacit Knowledge) ที่อยู่ในคน ทั้งที่อยู่ในใจ (ความเชื่อ ค่านิยม) อยู่ในสมอง (เหตุผล) และอยู่ในมือ และส่วนอื่นๆ ของร่างกาย (ทักษะในการปฏิบัติ) การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่คนจำนวนหนึ่งทำร่วมกันไม่ใช่กิจกรรมที่ทำโดยคนคนเดียว เนื่องจากเชื่อว่า “จัดการความรู้” จึงมีคนเข้าใจผิด เริ่มดำเนินการโดยรีเข้าไปที่ความรู้ คือ เริ่มที่ความรู้ นี่คือการผิดพลาดที่พบบ่อยมาก การจัดการความรู้ที่ถูกต้องจะต้องเริ่มที่งานหรือเป้าหมายของงาน เป้าหมายของงานที่สำคัญ คือ การบรรลุผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินการตามที่กำหนดไว้ ที่เรียกว่า Operation Effectiveness และนิยามผลสัมฤทธิ์ ออกเป็น ๔ ส่วน คือ

(๑) การสนองตอบ (Responsiveness) ซึ่งรวมทั้งการสนองตอบความต้องการของลูกค้า สอนองตอบความต้องการของเจ้าของกิจการหรือผู้ถือหุ้น สอนองตอบความต้องการของพนักงาน และ สอนองตอบความต้องการของสังคมส่วนรวม

(๒) การมีนวัตกรรม (Innovation) ทั้งที่เป็นนวัตกรรมในการทำงาน และนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์หรือบริการ

(๓) ชีตความสามารถ (Competency) ขององค์กร และของบุคลากรที่พัฒนาขึ้น ซึ่งสะท้อนสภาพการเรียนรู้ขององค์กร และ

(๔) ประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งหมายถึงสัดส่วนระหว่างผลลัพธ์ กับต้นทุนที่ลงไป การทำงานที่ประสิทธิภาพสูง หมายถึง การทำงานที่ลงทุนลงแรงน้อย แต่ได้ผลมากหรือคุณภาพสูง เป้าหมายสุดท้ายของการจัดการความรู้ คือ การที่กลุ่มคนที่ดำเนินการจัดการความรู้ร่วมกัน มีชุดความรู้ของตนเอง ที่ร่วมกันสร้างเอง สำหรับใช้งานของตน คนเหล่านี้จะสร้างความรู้ขึ้นใช้เองอยู่ตลอดเวลา โดยที่การสร้างนั้นเป็นการสร้างเพียงบางส่วน เป็นการสร้างผ่านการทดลองเอาความรู้จากภายนอกมาปรับปรุงให้เหมาะต่อสภาพของตน และทดลองใช้งาน จัดการความรู้ไม่ใช่กิจกรรมที่ดำเนินการเฉพาะหรือเกี่ยวกับเรื่องความรู้ แต่เป็นกิจกรรมที่แทรก/แฝง หรือในภาววิชาการศึกษาเรียกว่า บูรณาการอยู่กับทุกกิจกรรมของการทำงาน และที่สำคัญตัวการจัดการความรู้เองก็ต้องการการจัดการด้วย

องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ (Knowledge Process)

๑. “คน” ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นแหล่งความรู้ และเป็นผู้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์

๒. “เทคโนโลยี” เป็นเครื่องมือเพื่อให้คนสามารถค้นหา จัดเก็บ แลกเปลี่ยน รวมทั้งนำความรู้ไปใช้ได้อย่างง่าย และรวดเร็วขึ้น

๓. “กระบวนการความรู้” นั้น เป็นการบริหารจัดการ เพื่อนำความรู้จากแหล่งความรู้ไปให้ผู้รู้ใช้เพื่อทำให้เกิดการปรับปรุง และนวัตกรรม

กระบวนการจัดการความรู้^๓ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้เกิดพัฒนาการของความรู้ หรือการจัดการความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร มีทั้งหมด 7 ขั้นตอน คือ

๑. การบ่งชี้ความรู้ เป็นการพิจารณาว่าองค์กรมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ เป้าหมายคืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องใช้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใดอยู่ที่ใคร

^๓ สำนักงาน ก.พ.ร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, คู่มือการจัดทำแผนการจัดการความรู้.

๒. การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่นการสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว

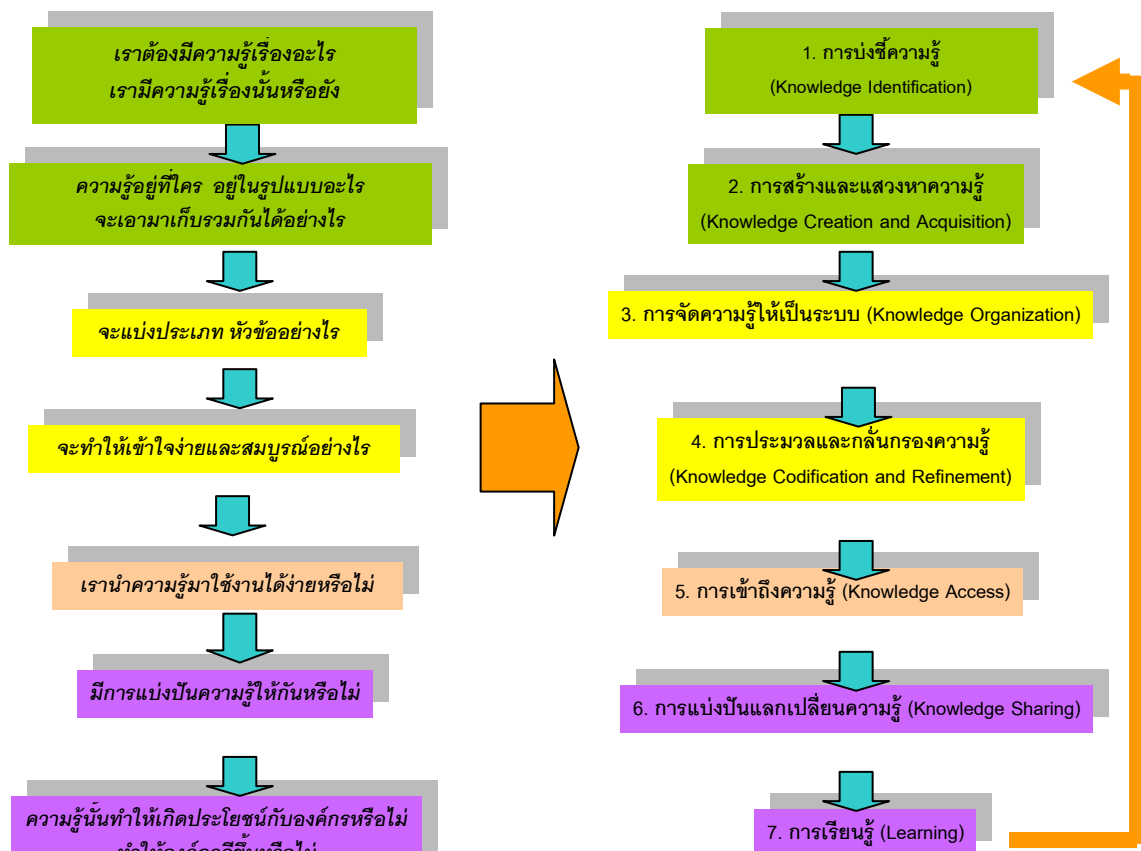
๓. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้อย่างเป็นระบบในอนาคต

๔. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่น ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์

๕. การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

๖. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็น Explicit Knowledge อาจจัดทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีเป็น Tacit Knowledge จัดทำเป็นระบบ ทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

๗. การเรียนรู้ ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่นเกิดระบบการเรียนรู้จากสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ไปใช้ เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

ที่มา: สำนักงาน ก.พ.ร.และ สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ “คู่มือการจัดทำแผนการจัดการความรู้”

นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวไว้หลังจากการไปร่วมสัมมนา “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” โดยได้ฟังการบรรยายของ ศ. นพ. ประเวศ วะสี ตีความ “การเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” คือ การพัฒนาชุมชน มี ๔ องค์ประกอบ

๑. ชุมชน หมายถึงการอยู่ร่วมกัน ความเป็นชุมชนมีเป้าหมายที่การอยู่ร่วมกัน
๒. เป็นสุข หมายถึงความเป็นทั้งหมด ความเป็นปรกติ สมดุล บูรณาการของปัจจัยต่าง ๆ อย่างน้อย ๘ ด้าน ได้แก่ ชีวิต สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศาสนธรรม ครอบครัว และชุมชน
๓. การเรียนรู้ หมายถึงการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนนั้น ๆ ผ่านการปฏิบัติ
๔. การสร้างเสริม หมายถึงการเข้าไปเอื้ออำนวย ส่งเสริม เสริมพลัง (empower) ไม่ใช่เข้าไปสอนหรือถ่ายทอดความรู้

ทั้ง ๔ องค์ประกอบนี้ คือหัวใจของการจัดการความรู้ในทุกบริบท ไม่ใช่แค่การจัดการความรู้ของชาวบ้านหรือของชุมชน ในเรื่องการจัดการความรู้ การเรียนรู้สำคัญกว่าตัวความรู้ เพราะถ้าไม่ระวัง ตัวความรู้จะเป็นความรู้ที่หยุดนิ่งตายตัว การเรียนรู้จะมีลักษณะ “ตื่นได้” คือมีชีวิต เป็นพลวัต การเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือการเรียนรู้ร่วมกัน เป็น collective learning และเป็นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติ (interaction learning through action)

การจัดการความรู้ประกอบด้วย กระบวนการหลัก ๆ ได้แก่ การค้นหาความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ สุดท้ายคือ การเรียนรู้ และเพื่อให้มีการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร เครื่องมือหลากหลายประเภทถูกสร้างขึ้นมานำไปใช้ในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

- (๑) เครื่องมือที่ช่วยในการ “เข้าถึง” ความรู้ ซึ่งเหมาะสำหรับความรู้ประเภท Explicit
- (๒) เครื่องมือที่ช่วยในการ “ถ่ายทอด” ความรู้ ซึ่งเหมาะสำหรับความรู้ประเภท Tacit ซึ่งต้องอาศัยการถ่ายทอด โดยปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหลัก^๕

การถ่ายทอดความรู้ อันเป็นส่วนประกอบของการจัดการองค์ความรู้ ถูกประพาดปฏิบัติกันมานานแล้ว ตัวอย่างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ เช่น การอภิปรายของเพื่อนร่วมงานในระหว่างการทำงาน การอบรมพนักงานใหม่อย่างเป็นทางการ ห้องสมุดขององค์กร โปรแกรมการฝึกสอนทางอาชีพและการเป็นพี่เลี้ยง ซึ่งรูปแบบการถ่ายทอดความรู้มีการพัฒนารูปแบบโดยอาศัยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่กระจายอย่างกว้างขวางในศตวรรษที่ ๒๐ ก่อให้เกิดเทคโนโลยีฐานความรู้ ระบบผู้เชี่ยวชาญและคลังความรู้ ซึ่งทำให้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ง่ายมากขึ้น

^๕ วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้: ฉบับนักปฏิบัติ/วิจารณ์ พานิช สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม(สคส.). (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ บริษัทสถาตา ฟับลิคชั่น จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑ - ๕

๒.๒ แนวคิดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่า

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย โดยกรอบความคิดเบื้องต้น เพื่อใช้เป็นหลักนำร่องของความคิดและเป็นเครื่องกำหนดเส้นทางการศึกษาค้นคว้า โดยมีแนวทางศึกษาตามแนวทางดังนี้^๕

๑. ไม่ว่ากลุ่มชนใด เมื่อได้ตั้งหลักแหล่งในการทำมาหากินอย่างต่อเนื่องใน สภาพแวดล้อมใด เป็นเวลานานหลายชั่วคน ย่อมเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมแห่ง พื้นภูมินั้น มีการปรับตัวและสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้น ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์โลกทัศน์ชีวิตทัศน์ ความเชื่อ – พิธีกรรม และวิถีชีวิต อันสืบเนื่องจากการปรับตัวที่ได้มีการ สัมผัสสืบสานและปรับเปลี่ยนต่อเนื่องกันมาในกลุ่มชน รุ่นต่อ ๆ มา รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม กับชนในวัฒนธรรมอื่นที่ได้ไปมาหาสู่กันตลอดมา จึงรวมเรียกประสบการณ์นี้ว่า **ภูมิปัญญาสั่งสม**

๒. วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยา หรือเทคโนโลยีเป็น **ภูมิปัญญาใหม่** ที่มีแหล่งกำเนิดใน สังคมตะวันตก และโดยเหตุที่ชาติตะวันตกมีอำนาจอิทธิพลทางการเมือง และเศรษฐกิจ แผ่ขยาย ครอบงำหลายประเทศ หลายกลุ่มชนทั่วโลก ในช่วง ๒ ศตวรรษ ที่ผ่านมา วิทยาศาสตร์/เทคโนโลยี สมัยใหม่ จึงเข้ามามีอิทธิพลอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมทั้งหลายโดยทั่วไปในการนี้ย่อมได้ช่วยแก้ปัญหา หลายอย่างแต่ก็ได้สร้างปัญหาเพิ่มขึ้นหลายอย่างเช่นกัน

๓. โดยเหตุที่สังคมทั้งหลายในโลกมีความแตกต่างกันทางสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ในพื้นฐานสั่งสม ภูมิปัญญาใหม่ที่รับเข้ามาจึงมีอาจแทนที่ภูมิปัญญาสั่งสม หรือภูมิปัญญาเดิมได้ทั้งหมด ภูมิปัญญาเดิมได้รับการเลือกสรร ทดสอบหรือตัดแปลงตาม เหตุปัจจัยและพลวัตทางวัฒนธรรมแห่ง กลุ่มชนนั้นจึงยังจำเป็นและเหมาะสมกับกลุ่มชนที่มี วิถีชีวิต และประสบการณ์พื้นฐานแตกต่างกัน

๔. โดยธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ไม่ว่าในสังคมใด จะไม่เปลี่ยนแปลง อย่างขูดรากถอนโคน หากต้องมีการปรับเปลี่ยนบนพื้นฐาน รากเหง้าวัฒนธรรมสั่งสม เพราะคนในทุก สังคมย่อมมีความเคยชินเดิมเป็นฐาน ภูมิปัญญาใหม่จึงย่อมได้รับการทดสอบ ปรับเปลี่ยน ตัดแปลงให้ สอดคล้องกับความจำเป็นใหม่โดยมี ภูมิปัญญาสั่งสมเป็นพื้นฐานรองรับ

๕. ในธรรมชาติของวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนย่อมมีความหลากหลายตาม สภาพแวดล้อมธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกัน ความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมจึงเป็นความ มั่งคั่งทางปัญญาที่จะเป็นพลังในการรับ ปรับเปลี่ยน และพัฒนาสังคมให้สมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติ แวดล้อม วัฒนธรรม และประสบการณ์สั่งสมของ กลุ่มชนนั้น ๆ ความพยายามใดที่จะทำลายความ หลากหลายเป็นการบั่นทอนพลังตามธรรมชาติ และก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ได้

^๕ เอกวิทย์ ฌ ถวาง, **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. โครงการกิติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (นนทบุรี: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๕๖ – ๕๘

๖. ในสังคมสมัยใหม่ เราคุ้นเคยแล้วกับกระบวนการเรียนรู้ที่มีการจัดตั้ง เป็นระเบียบแบบแผน ในรูป โรงเรียน หรือสถาบัน เพื่อการถ่ายทอดและพัฒนาภูมิปัญญา เราสามารถเรียนรู้ได้มากในเวลาจำกัดก็จริง หากแต่ในชีวิตจริงนอกชั้นเรียน การเรียนรู้ ตามธรรมชาติย่อมมีอยู่ตลอดเวลา ในช่วงชีวิตของคนคนหนึ่ง การเรียนรู้จากข้อเท็จจริงในชีวิตประจำวัน ยังคงเป็นส่วนการเรียนรู้ที่ใหญ่ที่สุด การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในอดีตก็เกิดจากการเรียนรู้โดยธรรมชาติและประสบการณ์ในชีวิตจริงเป็นพื้นฐาน ตลอดมา และคงจะดำเนินต่อไปในสังคมอุตสาหกรรมและสังคมข้อมูลข่าวสาร ที่มีการปฏิวัติวิธีการเกี่ยวกับการจัดการจัดการข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง การเรียนรู้ชั้นเรียน เรียนรู้ด้วยตนเองตามธรรมชาติ ท่ามกลางระบบข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย จะทวีความสำคัญยิ่งขึ้น

แนวคิดเรื่อง “ภูมิปัญญา” (wisdom) ในสังคมไทยได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากรัฐบาลในสมัยช่วงที่เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ และเข้มข้นขึ้นในสมัยปัจจุบัน แต่หากย้อนมองดูที่วงวิชาการก็จะพบว่าแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาจะได้รับการนำเสนอ อภิปรายและใช้ในทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เช่น องค์ความรู้ (body of knowledge) วิถีชาวบ้าน (folklore) ฯลฯ ซึ่งทำให้ความหมายลักษณะ และเป้าหมายของภูมิปัญญาเริ่มที่จะมีการใช้แตกต่างกันในแต่ละกลุ่มหรือองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่ทางสังคมต่างกัน โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่ใช้โดยภาครัฐ กับภูมิปัญญาที่ใช้โดยองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและองค์กรชาวบ้าน^๖

ถึงอย่างไรก็ตาม ในภาพรวมการรื้อฟื้นเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาเป็นการให้ความสำคัญกับชุดของความเป็นท้องถิ่นสำหรับยกระดับมาเป็นค่านิยมหรือวิถีปฏิบัติในสังคมไทย โดยเฉพาะเป็นชุดความรู้ที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อเข้าไปสัมพันธ์ ตอบโต้กับอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ในหลากหลายรูปแบบ แต่ขณะเดียวกัน การให้ความหมาย ลักษณะและเป้าหมายในการใช้ภูมิปัญญาที่แตกต่างกันดังกล่าวถึงแม้จะเกิดจากอิทธิพลเดียวกัน คือ โลกาภิวัตน์ บางครั้งก็ทำให้ภูมิปัญญาสาขาต่างๆ เข้ามาปะทะสังสรรค์กันได้ทั้งในเชิงกลมกลืนและขัดแย้งกันเอง ภายในปริมนทลหนึ่งที่มีภูมิปัญญาด้านต่างๆ อาศัยอยู่ร่วมกันตัวอย่างเช่น การตัดต้นไม้ ในการสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านมีความเชื่อ ในการเลือกไม้มาสร้างบ้าน ดังนี้^๗

๑. ชาวบ้านไม่นิยมนำไม้บกมาทำบ้าน เพราะเชื่อว่าเป็นมงคล จะทำให้การทำมาหากินไม่เจริญทรัพย์สินจะลดน้อยลง

^๖ ปนัดดา บำรุง, ภูมิปัญญาชาวเขาในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, วารสารภาษาและวัฒนธรรม (ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๓๔), (นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔),

^๗ เลิศชาย ศิริชัย, ภูมิปัญญาท้องถิ่น จากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการทัศนคติความเข้มแข็งชุมชน. (นครศรีธรรมราช: สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ สีเพ็กพิมพ์เม็ดทราย, ๒๕๔๗) หน้า ๘

๒. ไม้แฉงา คือ ไม้ที่อยู่ริมน้ำ เมื่อถูกพระอาทิตย์ส่องเงาลงไปในแม่น้ำ ก็ไม่นิยมนำมา สร้างบ้านเพราะเชื่อว่า ไม้ดี ไม้เป็นสิริมงคล จะเจ็บไข้ได้ป่วย

๓. ไม้ที่น้ำยางไหลจากกิ่งกลางของลำต้นขึ้นไปหาปลายไม้ ชาวบ้านเรียกกันว่าไม้ น้ำตาไหล เชื่อว่า จะทำให้ครอบครัวเกิดเรื่องเดือดร้อน

๔. ไม้ที่มีเถาวัลย์พันก็ไม่เอา เพราะเชื่อว่าเป็นไม้ที่มีเจ้าของแล้ว ถ้าเอาสร้างบ้านจะทำให้สามีนกรรยาตายจากกันเร็ว

๕. ไม้ฟ้าผ่า ก็ไม่นำมาสร้างบ้านเพราะเชื่อว่าเป็นลางไม่ดี แต่ถ้าเอามาสร้างบ้านจะทำให้สามีนกรรยาตายจากกันเร็ว

๖. ไม้ที่เป็นโพรง ถ้าเป็นโพรงโคนต้น ถือว่าเป็นที่อยู่ของนก ถ้าโพรงกลางต้นถือว่าเป็นที่อยู่ของนางไม้ แต่ถ้าเป็นที่อยู่ของผีพราย ไม้ทั้ง ๓ แบบนั้นก็ไม่นำมาสร้างบ้าน

เมื่อพิจารณาความเชื่อของเรื่องการตัดไม้ มาสร้างบ้านเหล่านี้แล้วจะเห็นความชาญฉลาดที่แฝงด้วยกลอุบายของคนในสมัยที่ต้องการจะอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ทำให้ไม้ที่บิดเบี้ยว แคร่แกร็นไม่สวยงาม ก็จะโดนปล่อยให้ไว้ป่า จะตัดไม้ที่งามเท่านั้น หรือการที่ตัดไม้ริมน้ำก็เพื่อกันตะลิ่งพัง ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาการอนุรักษ์เช่นกันป่าไม้^๔

๒.๓ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมานานกว่า ๒๕ ปี และเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี ๒๕๔๐ พระองค์ก็ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขเพื่อให้อยู่รอด และอยู่ได้อย่างมั่นคงยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เพราะการพัฒนาประเทศต้องทำตามลำดับขั้น เริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือ ความมีกิน มีใช้ ของประชาชนก่อน ด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับ (พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๗) ทั้งนี้ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิตรากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกต้องรองรับบ้านเรือนอาคารไว้แน่นอน (พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วารสารชัยพัฒนา)

หลักของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางสายกลาง คือพอประมาณไม่อดอยากขาดแคลน เป็นการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน มั่นคง และมีคุณธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน ไม่ฟุ้งเฟ้อและไม่ประมาท มีเหตุมีผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยมีการจัดการที่ดี สามารถพึ่งตนเองระดับครอบครัว

^๔ ประเวศ วะสี, “คลื่นวิกฤตการณ์ลูกที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์”, สยามโพสต์, (๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๕)

ไปสู่ระดับชุมชน มีการสร้างเครือข่ายทำงาน เป็นองค์กรชุมชน เป็นสหกรณ์ และไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงระดับชาติ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบก้าวหน้า^๕

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการ ทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

๑. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

๓. ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

โดยมี เงื่อนไข ของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง ๒ ประการ ดังนี้

๑. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

๒. เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

^๕ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **ทฤษฎีใหม่: มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๔๑)

นัยสำคัญของแนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงมีองค์ประกอบหลักอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

ประการแรก เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการที่ว่า "ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน" โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรกเมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา ผลผลิตส่วนเกินที่ออกสู่ตลาดก็จะเป็นกำไรของเกษตรกร ในสภาพการณ์เช่นนี้เกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้กระทำต่อตลาดแทนที่ว่าตลาดจะเป็นตัวกระทำหรือเป็นตัวกำหนดเกษตรกรดังเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนี้ และหลักใหญ่สำคัญยิ่ง คือ การลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคที่ดินของตนเอง เช่น ข้าว น้ำ ปลา ไข่ ไม้ ผล พืชผัก ฯลฯ

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้ กลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้หลากหลายครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน ฯลฯ เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง และมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว เกษตรกรทั้งหมดในชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตไปได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่าเศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อม ๆ กับสภาพการณ์ด้านการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป^{๑๐}

^{๑๐} กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, แนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงสำหรับเกษตรกร,

ด้านหลักการพึ่งตนเอง ต้องหันกลับมายึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ๕ ประการ^{๑๑} คือ

๑. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวมมีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม ซื่อสัตย์สุจริต เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการพัฒนาคน ความตอนหนึ่งว่า

"...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่น ที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงาน ประกอบพร้อมด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์ อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน..."

๒. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า

"...เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกัน ไม่ลดหลั่น จึงขอให้ทุกคนพยายาม ที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน..."

๓. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาดพร้อมทั้งการเพิ่มมูลค่าโดยให้ยึดหลักการของความยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า

"...ถ้ารักษาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมนี้กว่าอยู่ได้ อีกหลายร้อยปี ถึงเวลานั้นลูกหลานของเรา ก็อาจหาวิธีแก้ปัญหาต่อไป เป็นเรื่องของเขา ไม่ใช่เรื่องของเรา แต่เราก็ทำได้ ได้รับความสิ่งแวดล้อมไว้ให้พอสมควร..."

๔. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการของสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ สังคมไทย และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง ดังพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า

"...การเสริมสร้างสิ่งที่ชาวบ้านชาวชนบทขาดแคลนและต้องการ คือความรู้ในด้านเกษตรกรรม โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นสิ่งที่เหมาะสม..."

"...การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมจะมีปัญหา..."

^{๑๑} สำนักงานส่งเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, เศรษฐกิจพอเพียง: ปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต, http://www.identity.opm.go.th/identity/king/show_content.asp?no=2&type_qry=01&king_code_qry=01&king_type_qry=1&lang=thai&cont_type=idea&menu_code=0000009, August 2015.

๕. ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีมุมมองที่การลดรายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญและยึดหลักพออยู่พอกิน พอใช้และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น ดังพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า

"...การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้าที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่งและขั้นต่อไป ก็คือให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง..."

"...หากพวกเราร่วมมือร่วมใจกัน ทำสักเศษหนึ่งส่วนสี่ประเทศชาติของเราก็สามารถรอดพ้นจากวิกฤติได้..."

การปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การดำรงชีพแบบ “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” เป็นการเข้าสู่มาตรฐาน “พออยู่ พอกิน” ตามพระราชดำริ อาจปฏิบัติตนดังนี้

๑. ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน สละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพอย่างจริงจัง

๒. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลน ในการดำรงชีพก็ตาม

๓. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงดังอดีต

๔. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ

๕. ปฏิบัติตนในแนวทางที่สละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป^{๑๒}

หากแต่ปัญหาสำคัญที่สัมพันธ์กับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงคือ การเสื่อมสูญของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการผลิต ดังนั้นจึงต้องมีการอนุรักษ์ฟื้นฟู โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงผลกระทบจากการบุกรุกทำลายป่าไม้ของประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จนก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้ง พื้นที่ต้นน้ำลำธารเสื่อมโทรม ฤดูกาลเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ ส่งผลกระทบต่อชนบท จึงทรงมีพระราชดำริในการพัฒนาฟื้นฟูสภาพป่าไม้ ให้คืนกลับสู่สภาพธรรมชาติด้วยแนวทางผสมผสาน โดยการปลูกไม้ทดแทนควบคู่กับการพัฒนาอาชีพราษฎร ด้วยการวางแผนร่วมมือกันของทุกส่วนราชการ ในการดำเนินการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ให้สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์และสภาวะแวดล้อม การปลูกไม้ ๓ อย่าง ให้ประโยชน์ ๔ ประการ ตามแนวพระราชดำรินั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานพระราชดำริ ไว้เมื่อปี ๒๕๑๙ ณ หน่วย

^{๑๒} เสน่ห์ จามริก, “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”, ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๑๙๙๙ - ๒๐๐๐. (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยทัศน์, ๒๕๔๑)

พัฒนาต้นน้ำทุ่งจ้อ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ว่าการปลูกไม้ ๓ อย่าง คือ ไม้ผล ไม้โตเร็วและไม้เศรษฐกิจจะทำให้เกิดป่าไม้แบบผสมผสานและสร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติอย่างยั่งยืน สามารถตอบสนองความต้องการของรัฐและวิถีประชาในชุมชนอันเป็นทฤษฎีการปลูกต้นไม้ลงใจคน โดยการปลูกฝังจิตสำนึกแก่ประชาชนให้ปลูกต้นไม้ลงแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเองและในการฟื้นฟูพื้นที่น้ำตามแนวพระราชดำริ ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งพระองค์ทรงพระราชทานแนวพระราชดำริให้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ เพื่อศึกษาหารูปแบบในการพัฒนาที่เหมาะสมในพื้นที่ต้นน้ำลำธารนั้น พระองค์ทรงมีพระราชดำริ แนวทางในการปลูกไม้ฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำว่า การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ปลูกไม้ ๓ อย่าง ให้ประโยชน์ ๔ อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ หรือ ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้ฟืน ซึ่งจะให้ประโยชน์ ๔ ประการ คือ ได้ใช้สอยและเศรษฐกิจ ไม้ฟืน ไม้กินได้ และประการสุดท้าย คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วยประเภทไม้ ๓ อย่างที่เหมาะสมแก่การใช้ปลูก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นให้ใช้พันธุ์ไม้ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น เพราะเป็นไม้ที่สามารถเจริญเติบโตได้ดีมีลักษณะที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่อยู่แล้ว ไม่เป็นการเสี่ยงต่อภาวะการรุดตายและการเจริญเติบโตเป็นและที่รู้จักของราษฎรในท้องถิ่นอย่างดี พื้นที่ที่เหมาะสมแก่การปลูกไม้ป่าดังกล่าว ควรเป็นพื้นที่ที่มีสภาพเสื่อมโทรม หรือเป็นบริเวณป่าเพื่อการพึ่งพิงของราษฎรที่อยู่บริเวณใกล้ๆ หมู่บ้าน วิธีการปลูกก็ให้เสริมในลักษณะธรรมชาติโดยไม่จับต้นไม้เข้าแถว ซึ่งการปลูกเสริมตามลักษณะธรรมชาตินี้ เมื่อต้นไม้โตขึ้นก็จะมีสภาพเป็นป่าตามธรรมชาติ โดยจะไม่มีลักษณะเป็นสวนป่าที่มีต้นไม้เรียงเป็นแถว

แนวคิดปลูกไม้ ๓ อย่างประโยชน์ ๔ อย่าง

ไม้ ๓ อย่าง ลักษณะไม้ ๓ อย่าง เป็นชนิดไม้ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของชุมชนประกอบด้วย

(๑) ไม้ใช้สอยและเศรษฐกิจ เป็นชนิดไม้ที่ชุมชนนำไปใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน โรงเรือน เครื่องเรือน คอกสัตว์ เครื่องมือในการเกษตร เช่น เกวียน คันไถ ด้ามจอบเสียม และมีด รวมทั้งไม้ที่สามารถนำมาทำเป็นเครื่องจักรสาน กระบุง ตะกร้า เพื่อนำไปใช้ในครัวเรือน และเมื่อมีพัฒนาการทางฝีมือก็สามารถจัดทำเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน นำไปจำหน่ายเป็นรายได้ของชุมชน ซึ่งเรียกว่า เป็นไม้เศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ มะขามป้า สารภี ซ้อ ไม้หก ไม้ไร่ ไม้ซาง มะแฟน สัก ประดู่ กาสามปึก จำปี จำปา ตุ่ม ทะโล้ หมี่ ยมหอม กฤษณา นาพญาเสือโคร่ง ไก่ คุณ ยางกราด กระถิน เก็ดดำ มะหาด ไม้เตม มะห้า มะกอกเกลื้อน จั้ว ตีนเป็ด ยมหอม มะขม มะเข่น สมอไทย ตะคร้อ เสี้ยว บุนนาค ปิบ ตะแบก ตอง คอแลน รัง เต็ง แดง พลวง ฮักหลวง เป็นต้น

(๒) ไม้ฟืนเชื้อเพลิงของชุมชน ชุมชนในชนบทต้องใช้ไม้ฟืน เพื่อการหุงต้มปรุงอาหาร สร้างความอบอุ่นในฤดูหนาว สุมควายตามคอก ไล่ยุง เหลือบ รื่น ไร รวมทั้งไม้ฟืนในการนึ่งเมี่ยง และการ

อบถนอมอาหาร ผลไม้บางชนิด ไม้พืชมี่มีความจำเป็นที่สำคัญ หากไม่มีการจัดการที่ดีไม้ธรรมชาติที่มีอยู่ไม่เพียงพอในการใช้ประโยชน์ ความอึดคัดขาดแคลนจะเกิดขึ้น ดังนั้นจะต้องมีการวางแผนการปลูกไม้โตเร็วขึ้นทดแทนก็จะทำให้ชุมชนมีไม้พืชมี่ใช้อย่างเพียงพอ ได้แก่ ไม้หาด สะเดา เป้าเลือด มะกอกเกล็อน ไม้เต้าหลวง กระท้อน ขี้เหล็ก ตีนเป็ด ยมหอม ลำไย ป่า มะขม ดงคำ มะแขว่น สมอไทย ตะคร้อ ต้นเสี้ยว บุนนาค ตะแบก คอแลน แดง เต็ง รัง พลวงติ้ว หว่า มะขามป้อม แคน ผักเห็ดด เม็ยม มะม่วงป่า มะแพน กาสามปึก มันปลา นายพญาเสือโคร่ง มะมือ ลำไย รกฟ้า ลินจี่

(๓) ไม้้อาหารหรือไม้กินได้ ชุมชนดั้งเดิมเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติทั้งการไล่ล่าสัตว์ป่าเป็นอาหาร รวมทั้งพืชสมุนไพร อดิตแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์จึงเป็นแหล่งอาหารเสริมสร้างพลาณามัย การปลูกไม้ที่สามารถให้หน่อ ใบ ดอก ผล ใช้เป็นอาหารได้ก็จะทำให้ชุมชนมีอาหารและสมุนไพร ในธรรมชาติเสริมสร้างสุขภาพให้มี่กินมีใช้อย่างไม่ขาดแคลน ได้แก่มะหาด ฮ้อสะพายควาย เป้าเลือด บุก กลอย จี๋ว กระท้อน ขี้เหล็ก มะขม มะป็นดง เพกา แคน สะเดาเม็ยม มะม่วงป่า มะแพน มะเฒ่า หวาย ดอกต่าง กระจิน ก่อเด็ย หว่า กล้วย ลำไย มะกอกเกล็อนมะระขี้้นก ประคำดีควาย ตะคร้อ กระบก ผักปู้ย่า มะเฟ็อง แคนหางค่าง ขนุน มะปราง มะหลอดคอแลน มะเฒ่า ส้มป่อย

ประโยชน์ ๔ ประการ ไม้ ๓ อย่างเมื่อปลูกป่าไปแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์ ๔ ประการ คือ

(๑) ในสภาพปัจจุบันป่าไม้ลดลงเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึง และเพียงพอ ดังนั้น เมื่อมีการปลูกป่าที่มีความเหมาะสมและมีคุณสมบัติที่ดีเพื่อการใช้สอยและสามารถนำมาใช้เสริมสร้างอาชีพได้โดยมรการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมและดูแลรักษาจะทำให้ชุมชนมีไม้ไว้ใช้สอยอย่างไม่ขาดแคลน และจะไม่สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่และหากมีการปลูกในปริมาณที่มากพอ ชุมชนก็สามารถนำมาเสริมสร้างอาชีพเสริมได้ ทำให้ชุมชนมีรายได้เสริมให้มีความอยู่ดีกินดีขึ้น

(๒) ไม้พืชมี่เป็นวัสดุเชื้อเพลิงพื้นฐานของชุมชน หากชุมชนไม่มีพืชมี่ไว้สนับสนุนกิจกรรมครัวเรือน ชุมชนจะต้องเต็อดร้อนและสิ้นเปลืองเงินทอง เพื่อการจัดหาแก๊สหุงต้ม หรือจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเพื่อการจัดหาวัสดุเชื้อเพลิงประเภทอื่น ๆ

(๓) พืชอาหารและสมุนไพรรวมทั้งสัตว์แมลงที่ชุมชนสามารถเก็บหาได้จากธรรมชาติจะเป็นอาหารที่มีคุณค่าปลอดภัย อันเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน เป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย อีกทั้งถ้ามีปริมาณเกินกว่าที่ต้องการแล้วยังสามารถใช้เป็นสินค้าเสริมสร้างรายได้อีกทางหนึ่งด้วย

(๔) เมื่อมีการปลูกไม้เจริญเติบโตเป็นพื้นที่ขยายมากเพิ่มขึ้น และมีการปลูกเสริมคุณค่าป่าด้วยพันธุ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดความหลากหลายและเป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำรวมทั้งก่อให้เกิดการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร

วิธีการดำเนินงานปลูกไม้ ๓ อย่างเพื่อประโยชน์ ๔ ประการ ได้แก่

๑. การเพาะชำกล้าไม้ ซึ่งเริ่มจากการจัดหาเมล็ดไม้ โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์การปลูกว่า เน้นร่มเงา ฟืน ใช้สอยในครัว หรือประดับ โดยเลือกจากแม่ไม้ที่มีลักษณะดี มีความแก่ของเมล็ดไม้ โดยคำนึงถึงฤดูกาลและธรรมชาติของต้นไม้ มีการเก็บอย่างถูกวิธี และรักษาดูแลเมล็ดอย่างเหมาะสม
๒. รูปแบบเรือนเพาะชำ ให้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและงบประมาณ
๓. การเตรียมวัสดุเพาะ ที่มีคุณภาพดี ราคาถูกมีอยู่ในท้องถิ่นเหมาะสมกับเมล็ดพันธุ์
๔. การจัดทำแปลงเพาะ สามารถทำได้โดยใช้กะบะหรือชุดยกทรง
๕. ฤดูกาลหรือเวลาเริ่มเพาะ ให้ศึกษาธรรมชาติการเติบโตของต้นไม้ และต้องคำนวณเวลาให้ต้นไม้โตทันการปลูกในต้นฤดูฝน
๖. การปฏิบัติต่อเมล็ดไม้ก่อนเพาะเพื่อเร่งการงอก ให้ศึกษาธรรมชาติการงอกของต้นไม้แต่ละชนิดเพื่อปฏิบัติที่เหมาะสม
๗. การย้ายชำ เลือกต้นที่สมบูรณ์ มีวิธีการถอนกล้าอย่างถูกต้อง และปักชำให้พุ่มแข็งแรงก่อนปลูก
๘. การดูแลรักษากล้าไม้ ต้องรดน้ำ กำจัดวัชพืชและศัตรูพืช จัดเรียงความสูงและปรับแสง อุณหภูมิให้เหมาะสม
๙. การปลูกและบำรุงรักษาต้นไม้ ต้องศึกษาลักษณะธรรมชาติของต้นไม้ และคำนึงวัตถุประสงค์ของการปลูก เลือกพื้นที่ที่เหมาะสม เตรียมดินและดูแลรักษาให้เติบโต

๒.๔ แนวคิดป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง^{๑๓} ได้ให้ความหมาย ป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพาพึ่งป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์สำคัญในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

ป่าชุมชนเป็น การอนุรักษ์ และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชนและเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว

ป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะที่ว่า การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหารสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรค คนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อการก่อสร้างที่อยู่อาศัย การทำลายป่าย่อม

^{๑๓} โกมล แพรกทอง, การพัฒนาความรู้ชุมชนกับระบบนิเวศ ศูนย์ประสานงานหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม. (กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕

ส่งผลกระทบต่อตรงต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นจึงเป็นการเน้นให้เห็นบทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน

แนวความคิดนี้มีพื้นฐานจากการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศ มาสู่องค์กรของประชาชนที่จะมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเองทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนโดยส่วนรวม และการยอมรับศักยภาพชุมชนในด้านการจัดการป่าชุมชน ด้วยป่าชุมชนเป็นสาธารณสมบัติของชุมชน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนที่เป็นเจ้าของสาธารณสมบัติ ต้องการสร้างกลไกในการให้คุณให้โทษทางสังคมมากขึ้นมาเพื่อกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล แต่ชุมชนต้องไม่ใช่ประโยชน์จากสาธารณสมบัตินั้นมากจนสร้างความเดือนร้อนให้กับบุคคลอื่นๆ การจัดการป่าชุมชนในระดับท้องถิ่น มีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนและการสร้างระบบแรงจูงใจการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้ประชาชนมีสิทธิในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆเพื่อกำหนดวิถีชีวิตด้วยตัวเอง โดยรัฐเป็นฝ่ายให้การสนับสนุนตามความจำเป็นสำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อาจเริ่มจากการช่วยกันระดมความคิดที่จะค้นหาปัญหา หรือความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่า การร่วมกันวางแผน การจะให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในขั้นตอนต่างๆ นั้น ต้องอาศัยการจัดระเบียบของชุมชน และการสร้างระบบการจูงใจด้วย

การจัดองค์กรทางสังคมของชุมชน เพื่อจัดการป่าไม้ชุมชนอาจมีหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการแยกต่างหากกันไป ตั้งแต่ครัวเรือน กลุ่ม สถาบันและชุมชน โดยต้องอาศัยการกระทำร่วมกัน ของชุมชน และจะต้องมีการจัดองค์กรของชุมชนที่เป็นแบบแผนให้สามารถทำให้การกระทำร่วมกันได้ และจะต้องพัฒนาทัศนคติและการปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้ได้มาหรือคงไว้ ซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยการจัดการเหล่านี้จะอาศัยความเชื่อกฎเกณฑ์ของท้องถิ่น หรือ กฎเกณฑ์ที่กลุ่มหรือองค์กรชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยอิงอาศัยกฎเกณฑ์ที่ออกโดยรัฐเป็นเครื่องมือ

สำหรับการระดมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนนั้น จำเป็นต้องสร้างระบบการจูงใจให้แต่ละคนเกิดความสำนึกและปฏิบัติในแนวทางที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นแก่บุคคลแต่ละคนแรงจูงใจอาจแบ่งได้เป็น ๒ ชนิดคือ แรงจูงใจจากปัจจัยภายนอกที่เป็นเครื่องล่อหรือสิ่งกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วม เช่น เงิน อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ใบประกาศเกียรติคุณ เครื่องแบบ คำชมเชยในที่ประชุม การฝึกอบรม เป็นต้น แรงจูงใจอีกชนิดหนึ่ง ได้แก่ แรงจูงใจอันเกิดจากปัจจัยภายใน แรงจูงใจประเภทนี้เกิดขึ้นภายในตัวของแต่ละบุคคล ซึ่งเกิดจากความศรัทธา ความรัก

ลักษณะการจัดการป่าชุมชน

๑) การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อ

การจัดการป่าชุมชนรูปแบบดั้งเดิมอาจผูกติดอยู่กับความเชื่อ อาจเป็นความเชื่อในเรื่องสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือหลักปฏิบัติทางศาสนาซึ่งจะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ในการมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความเชื่อในรูปแบบต่างๆ ช่วยให้มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่อยู่ในธรรมชาติอย่างมีความพอเหมาะพอดี อย่างไรก็ตามเมื่อเวลา และสภาพการณ์ของสังคมเปลี่ยนแปลงไปทรัพยากรธรรมชาติค่อยๆลดลง ในขณะที่ความต้องการของมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ความเชื่อเพียงอย่างเดียวก็อาจไม่เพียงพอที่ทำให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม ดังนั้นสังคมอาจต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาเสริมกับพลังความเชื่อ ในการที่จะใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการป่าไม้ของชุมชนต่อไป ในส่วนนี้จะได้กล่าวถึงอิทธิพลของความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเกี่ยวกับหลักปฏิบัติของศาสนาพุทธที่มีต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน

ดังเช่น การจัดการป่าปู้ตา ซึ่งทั้งพื้นที่และต้นไม้เป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชนที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกันนั้นชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ โดยอาศัยความเชื่อในเรื่องผีปู้ตา ซึ่งถือได้ว่าเป็นพลังเหนือธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการจัดการกับสิ่งที่มีอยู่เหนือธรรมชาติสามารถรับรู้ได้โดยมองผ่านพิธีกรรมที่มนุษย์ได้ร่วมกันประกอบขึ้น โดยมีจำเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม การยอมรับในอาของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้เป็นไปอย่างเหมาะสม กล่าวคือในขณะที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาในรูปแบบต่างๆ ป่าปู้ตาก็ได้เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนที่แสดงถึงความเคารพบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นที่พึงทางใจของชาวบ้าน โดยอาจเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในกระบวนการแก้ปัญหาของชาวบ้าน เช่น พอมีปัญหาทุกข์ร้อนชาวบ้านก็มักจะบนบานศาลกล่าวต่อผีปู้ตาให้ช่วยดลบันดาลให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามแต่จะต้องการ นอกจากชาวบ้านจะได้รับประโยชน์จากป่าปู้ตาในรูปของอาหาร ไม้ฟืน ไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม การที่ชุมชนมีความเชื่อในเรื่องผีปู้ตาทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาเป็นไปโดยมีการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผลและมีความเคารพในธรรมชาติและอยู่บนพื้นฐานของกฎเกณฑ์ที่ชุมชนถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ในการใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตา เช่น ชาวบ้านที่เข้าไปเก็บฟืนไปหุงข้าวหรือเข้าไปเก็บเห็ดหรือตัดต้นไม้จากป่าปู้ตา เพื่อเอาไปใช้ในกิจกรรมอันเป็นสาธารณะ จะต้องมีการกล่าวคำขอเสมอ ไม้ที่เก็บเอาไปทำฟืนหุงข้าวมักเป็นกิ่งไม้แห้งๆ หรือกิ่งไม้เล็กๆ เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาโดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์หรือแสดงความเคารพต่อผีปู้ตา ชาวบ้านเชื่อว่าผู้ละเมิดอาจได้รับการลงโทษในรูปแบบต่างๆ กันจากผีปู้ตา ซึ่งนับว่าความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นสิ่งจูงใจให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ร่วมมือร่วมใจในการดูแลรักษาป่าปู้ตา และใช้ประโยชน์จากป่าปู้ตาอย่างเหมาะสม

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในกรณีของวัดป่า สะท้อนความเชื่อทางศาสนาพุทธของฝ่ายอรัญวาสี ที่เน้นวัดเป็นสถานที่อันสงบร่มเย็นเหมาะแก่การเจริญศีลภาวนาของพระสงฆ์สายวัดป่า ดังนั้นป่าจึงเป็นสถานที่ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการทำสมาธิและการปฏิบัติธรรมพระสงฆ์ สำหรับ

การจัดการป่าไม้ของวัดป่าอาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะนี้คือ การอนุรักษ์ป่าดั้งเดิมที่เป็นที่ตั้งของวัดไว้ และการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในบริเวณวัด ซึ่งพระสงฆ์จะเป็นแกนนำของชาวบ้านในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ โดยพระสงฆ์ใช้ความยึดมั่นและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และการชี้แจงจูงใจที่สำคัญ อาจได้แก่ ความเชื่อและความยึดมั่นในหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาฝ่ายอรัญวาสี

๒) การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคม

การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลัง เป็นการใช้กลุ่มของชาวบ้านในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการวางแผน การดำเนินการ และการดูแลรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบนี้มีทั้งการจัดการเชิงอนุรักษ์และในเชิงการพัฒนา โดยมีลักษณะดังนี้

๒.๑ การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ เกิดจากการสังเกตและการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านเกี่ยวกับสภาพของป่าไม้ที่เสื่อมโทรมและลดปริมาณลง จนถึงจุดที่ชาวบ้านเห็นว่าชุมชนน่าจะต้องร่วมกันดำเนินการอนุรักษ์ป่าที่ยังคงสภาพอยู่ไว้ เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในระยะยาว

๒.๒ การจัดการป่าชุมชนในเชิงการพัฒนา เป็นการจัดการป่าโดยการตั้งกรรมการป่าชุมชน เพื่อเป็นตัวจักรสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือนำไปสู่การพัฒนาชุมชนบนฐานการช่วยเหลือเกื้อกูลของชุมชน

โดยสรุป การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านนั้น มีทั้งการอาศัยระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และพลังของกลุ่มในรูปแบบของคณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่ว่าชุมชนจะจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยกลไกใดก็ตามแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการจัดการสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างเป็นระบบระเบียบและภายใต้ระบบการจัดการ ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

๒.๕ แนวคิดการมีส่วนร่วม

องค์การระหว่างประเทศ กลุ่มบุคคลผู้มีบทบาททางการพัฒนาสังคม ตลอดถึงนักวิชาการ ทั้งในและต่างประเทศ ได้กล่าวถึงความหมาย เงื่อนไข ขั้นตอน และรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้อย่างน่าสนใจ ดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ ความหมาย

Erwin^{๑๔} ได้กล่าวว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วม

^{๑๔} Erwin William, Participation Management: Concept, Theory and Implementation. (Atlanta Ga: Georgia State University, 1976), p. 17 – 20 อ้างถึงในแซน ชื่นศิวา, “การมีส่วนร่วมของ

การเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน การให้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนในการแก้ปัญหาาร่วมกัน ใช้วิทาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์การและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

WHO and UNICEF^{๑๕} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นกระบวนการในการพัฒนาว่า คือ การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม จัดทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และเป็นการปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการต่าง ๆ โดยความสมัครใจ

Peter Oakley and David Marsden^{๑๖} กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไปสัมพันธ์กับเรื่องการสร้างประชาธิปไตยทางการเมือง หรือมิฉะนั้นก็เอาไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือการเติบโตตามคำว่า “พัฒนา ชี้นำ หรือที่ใช้กันบ่อย ๆ คือ ในแง่ที่รัฐบาลจะเข้าไปกับสภาพของการ “มีส่วนร่วม” ที่รัฐบาลใช้

Goodman^{๑๗} กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการซึ่งมวลชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่างๆ ของกิจกรรมของส่วนรวม และมวลชนที่เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน ตลอดจนทรัพยากรของตนต่อกิจกรรมนั้นๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การเกี่ยวข้องของกิจกรรมต่าง ๆ ของมวลชน ในกิจกรรมต่างๆ จะมี ๒ ด้าน คือ

๑. ด้านความคิดหรือกำหนดนโยบาย ซึ่งแบ่งได้อีก ๓ ระดับคือ

- มวลชนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลข่าวสาร ข้อคิดเห็น (Information Input)
- มวลชนมีส่วนแบ่งในอำนาจตัดสินใจ (Share Decision Making)
- มวลชนเป็นผู้กำหนดนโยบาย (Policy Formulation)

๒. ด้านทำหรือด้านดำเนินการตามนโยบาย ซึ่งแบ่งได้อีก ๓ ระดับ คือ

- ร่วมกำหนดเป้าหมายแผนงาน (Participation on Formulating Objective and Plan)

ประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ,” (ภาคินพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๘.

^{๑๕} WHO and UNICEF, **Report of the international conference on primary health care.** (New York N.P. Press, 1978), p 41.

^{๑๖} Peter Oakley and David Marsden, **Approaches to participation in rural development = แนวทางการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท.** แปลโดย นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๓), หน้า ๑๗ – ๒๐.

^{๑๗} พงษ์ธร ธีญญสิริ, **แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม.** (กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๗.

- ร่วมดำเนินการในกระบวนการจัดการ (Participating on Management Resources)

- ร่วมหนุนช่วยทรัพยากรการบริหาร (Supporting on Management Resources)

อรทัย ก๊กผล^{๑๘} กล่าวว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและการเมือง ในอดีตการมีส่วนร่วมของประชาชนมักหมายถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ปัจจุบันสังคมให้ความสำคัญกับประชาธิปไตยทางตรง และประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองตนเอง ส่งผลให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนมีขอบเขตกว้างขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึงการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดให้ประชาชนเข้าไปร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์ นโยบาย กระบวนการบริการและตัดสินใจของท้องถิ่น เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวมอย่างแท้จริง ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของการที่ประชาชนจะต้องมีอิสระทางความคิด มีความรู้ความสามารถในการกระทำ และมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมต่อกิจกรรมนั้น ๆ โดยหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีลักษณะการเข้าร่วมอย่างครบวงจร ตั้งแต่ต้นจนถึงสิ้นสุด ไม่ใช่เป็นการจัดเวทีการมีส่วนร่วมครั้งเดียว ตัวอย่างเช่น ในการแก้ปัญหาของชุมชนควรเปิดให้ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่ต้นจนจบ ดังนี้

(๑) เริ่มตั้งแต่การเกิดจิตสำนึกในตนเอง และถือเป็นภาระหน้าที่ของตนเองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่ตนอยู่

(๒) ร่วมคิดด้วยกันว่า อะไรที่เป็นปัญหาของชุมชน มีสาเหตุอย่างไรและจะจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเป้าหมายอย่างไร และควรที่จะจัดการกับปัญหาใดก่อนหลัง

(๓) ร่วมกันวางแผนดำเนินงานว่าจะจัดกิจกรรมหรือโครงการอะไร จะแบ่งงานกันอย่างไร ใช้งบประมาณมากน้อยเพียงใด จะจัดหางบประมาณมาจากที่ใด และใครจะเป็นผู้ดูแลรักษา

(๔) ร่วมดำเนินงาน ประชาชนจะต้องเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความเต็มใจ เต็มกำลังความรู้ความสามารถของตนเอง

(๕) ร่วมกันติดตามประเมินผล ตลอดเวลาที่ทำงานร่วมกัน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตรวจสอบถึงปัญหาอุปสรรค และร่วมกันในการหาทางแก้ไขปัญหา เพื่อให้งานหรือภารกิจดังกล่าวสามารถสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย

^{๑๘} อรทัย ก๊กผล, คู่คิด คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น. (กรุงเทพมหานคร: จริยสุนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗ - ๑๙.

(๖) ร่วมรับผลประโยชน์ ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชนแล้ว ย่อมที่จะได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งอาจไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปของเงิน วัตถุสิ่งของ แต่อาจเป็นความสุขสบาย ความพอใจในสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นก็ได้

๒.๕.๒ เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

การที่ชุมชนจะตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมกันในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งระบบนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคุณลักษณะภายในของบุคคล ซึ่งเป็นการรับรู้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากภายนอก ดังมีผู้ให้ความเห็นไว้ดังต่อไปนี้

องค์การสหประชาชาติ^{๑๙} เสนอเงื่อนไขเบื้องต้นของการมีส่วนร่วมไว้ ๕ ประการ คือ

(๑) รัฐบาลจะต้องยอมรับในแนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อนในเบื้องต้น และได้บรรจุหลักการนี้ไว้ในแผนหรือนโยบายในระดับต่าง ๆ

(๒) ประชาชนต้องมีพื้นฐานองค์กรประชาชนที่สามารถเป็นตัวแทนในการเจรจาต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์และบุคคลอื่น ๆ ได้

(๓) ประชาชนต้องมีอิสระในความริเริ่ม และในการตัดสินใจในระดับท้องถิ่น เพื่อกำหนดกิจกรรมของตนเอง

(๔) ชุมชนต้องมีกรไหลเวียนของข่าวสารและความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะหลักการและปรัชญาของการพัฒนา เทคนิค วิธีการในการจัดสรรทรัพยากร และความรู้ทางการบริหาร

(๕) ชุมชนจะต้องได้รับการสนับสนุนทางด้านสิ่งของและความคิด เทคนิคที่จะเป็นโดยเฉพาะในระยะแรก

Cohen and Uphoff^{๒๐} เสนอว่าบุคคล ๔ ฝ่ายมีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และ

^{๑๙} United Nation. (1975). Popular Participation in Decision Making for Development, New York: United Nation. อ้างถึงใน สิริพัฒน์ ลาภจิตร, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจมีส่วนร่วมของประชาชนในการสนับสนุนการบริหารงานองค์กรบริหารส่วนตำบล อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี,” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๕.

^{๒๐} Cohen, J. M. and Uphoff, N. T., Rural development: Concept and measures for project design, implementation and evaluation. (New York: Cornell University, 1977), p 17 – 18. อ้างถึงใน พงษ์ธร ธีญญสิริ, แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม. (กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๔๓)

บุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัยหลายปัจจัยที่มีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง
ได้แก่

- ๑) อายุและเพศ
- ๒) สถานภาพในครอบครัว
- ๓) ระดับการศึกษา
- ๔) สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ศาสนา
- ๕) อาชีพ
- ๖) รายได้และทรัพย์สิน
- ๗) ระยะเวลาในท้องถิ่น และระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ
- ๘) ที่ดินถือครองและสถานภาพแรงงาน

คุณลักษณะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนนิสัย ประเพณีในชุมชน ก็อาจมี
ผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ยังได้เสนอว่าบริบทหรือเงื่อนไขแวดล้อมของการมีส่วนร่วมประกอบด้วย

(๑) ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากความสลับซับซ้อนของเทคโนโลยี ทรัพยากรที่
ต้องการ ลักษณะประโยชน์ที่จะได้รับ ความเชื่อมโยงของโครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ การ
เข้าถึงการบริหารจัดการโครงการ และการครอบคลุมเนื้อหาการบริหารงานโครงการ

(๒) สภาพแวดล้อมของงาน หรือกิจกรรมตามโครงการ ในปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ปัจจัยทาง
กายภาพและชีวภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและด้านประวัติศาสตร์

๒.๕.๓ ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน

Cohen and Uphoff^{๒๑} กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่ามีดังนี้

- (๑) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา (Analysis)
- (๒) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา (Decision Making)
- (๓) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา (Implementation)
- (๔) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ (Benefits)
- (๕) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

๒.๕.๔ รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

องค์การสหประชาชาติ^{๒๒} ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน

^{๒๒} Smith, M. K., “ ‘Community participation’, *The encyclopedia of informal education*”,
<http://www.infed.org/community/b-compar.htm>, August 2015.

๑. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง ซึ่งเป็นไปโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันขึ้นเองเพื่อแก้ไขปัญหากลุ่มของตนเอง โดยเน้นการกระทำที่มีได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งมีรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย

๒. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล เป็นรูปแบบโดยทั่วไปของประเทศที่กำลังพัฒนา

๓. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของรัฐบาลภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลทันที แต่จะไม่ได้รับผลระยะยาว และจะมีผลเสียคือไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

๒.๕.๕ แนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชน

สมลักษณ์ ไชยเสรีรัฐ^{๒๓} (๒๕๔๘) ได้แบ่งแนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น ๓ ด้านหลัก คือ ด้านประชาชน (Public) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) และด้านภาครัฐ โดยการมีส่วนร่วม (Participation) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินการพัฒนา ช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการยอมรับ และก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกันทุกฝ่าย ดังนี้

๑. การรับรู้ (Perception) ต้องสร้างสำนึกให้ทั้งภาครัฐและประชาชน มีความตระหนัก การรับรู้ การยอมรับในสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมของทุกกลุ่มทุกฝ่าย โดยภาครัฐนั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องสร้างสำนึกใหม่ว่ากิจการที่ตนรับผิดชอบไม่ใช่ “รัฐกิจ” หรือ “กิจการของรัฐ” ที่ตนเท่านั้น มีสิทธิตัดสินใจ แต่เป็นสาธารณกิจที่สาธารณชนชอบที่จะมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมกระทำหรือตรวจสอบ หากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ปรับทัศนคติให้ได้เช่นนี้ ก็จะต้องเผชิญกับสภาวะที่อาจเกิดข้อขัดแย้งกับประชาชนกลุ่มที่ต้องการมีส่วนร่วมได้ ส่วนภาคประชาชน การตระหนัก การรับรู้และยอมรับในสิทธิและหน้าที่ตลอดจนการมีส่วนร่วมนั้น ต้องเข้าใจว่าตนและผู้อื่น ต่างก็มีสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมเสมอกันตามหลักการเท่าเทียมกัน ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องยอมรับการ “รวมขอม” และ “ประสานประโยชน์” มิฉะนั้นความแตกต่างในผลประโยชน์และจุดยืน จะนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงในที่สุด

๒. ทัศนคติ (Attitude) ต้องสร้างความเข้าใจและปรับทัศนคติของบุคลากรภาครัฐและภาคประชาชนทั้งสองฝ่าย ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวคือ ภาครัฐจะต้องเห็นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องที่ต้องส่งเสริมเพื่อประโยชน์หลายประการ อาทิ เพื่อการได้ข้อมูล

^{๒๓} สมลักษณ์ ไชยเสรีรัฐ, พ.ต.อ. หญิง, การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจสถานีตำรวจนครบาล, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๘, หน้า ๑๔๒ – ๑๔๘.

ข้อเท็จจริงและความคิดที่หลากหลาย รวมทั้งบุคลากรภาครัฐผู้รับผิดชอบด้านการมีส่วนร่วม จะต้อง มีทัศนคติที่ดีต่อประชาชนและต่อกระบวนการมีส่วนร่วม มีการปรับปรุงบทบาทและค่านิยม ตลอดจน ต้องมีความอดทนในการทำงานกับประชาชน เพราะการมีส่วนร่วมต้องใช้ระยะเวลายาวนาน ต้องทำ อย่างต่อเนื่อง และมีความจริงใจต่อประชาชน ในขณะที่เดียวกันภาคประชาชนเองก็ควรมีท่าทีที่เข้าใจ ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน และจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกระบวนการมีส่วนร่วมและ ต่อเจ้าหน้าที่เช่นเดียวกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ ทำให้เกิดความ ไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ส่งผลให้กิจกรรมการมีส่วนร่วมบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น หากทั้งสองฝ่ายต่างมีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมและต่อกันแล้ว ความร่วมมือ “ประชารัฐ” ก็ จะพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น

๓. การเป็นตัวแทน (Representation) การสรรหาและคัดเลือกตัวแทน จะต้องคำนึงถึง ประชาชนทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อให้ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลายทุกกลุ่มนั้นมีตัวแทนเข้าไปร่วม ด้วย จะได้ ประสานผลประโยชน์กันจนลงตัวและเกิดความเป็นธรรมขึ้น รวมทั้งควรคำนึงถึงคุณสมบัติ ของตัวแทนที่ต้องการด้วย โดยพิจารณาจากคุณสมบัติในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะและความสามารถที่ เกื้อหนุนกัน ความสอดคล้องของเทคโนโลยี วัตถุประสงค์ ค่านิยม และวัฒนธรรมองค์กร การ ตอบสนองซึ่งกันและกัน ความรับผิดชอบ ความมั่นคงด้านการเงิน ความสามารถในการสร้างความ เชื่อมั่น เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มที่เป็นตัวแทนจะต้องมีความน่าเชื่อถือจากกลุ่มทั้งหลายหรือ ผู้มีส่วนได้ เสีย และมีปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องตระหนักถึง คือสมาชิกที่เป็นตัวแทนต้องมีความรู้สึกที่ จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

๔. ความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust) การมีส่วนร่วมนั้น ต้องสร้างให้สมาชิกมีความเข้าใจและ มีความจริงใจในการเข้าร่วม สิ่งที่จะได้ตามมาคือความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust) ในองค์กร โดยการ สร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจกันนั้น ต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน กำหนดให้เป็นรูปธรรมและเป็น วัฒนธรรมขององค์กร ซึ่งการสร้าง ความเชื่อถือ ศรัทธา ความไว้วางใจกันและกัน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ จะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว การสร้างความเชื่อถือไว้วางใจอาจทำ ได้คือการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และนำเสนอ ข้อมูลข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมาครบถ้วน รวมทั้งต้องมีการติดต่อระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ บ่อยครั้ง และทำอย่างตั้งใจทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการภายในองค์กร ซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้เกิด ความสำเร็จในการสร้าง และดำรงไว้ซึ่งความเชื่อมั่นและความไว้วางใจการร่วมมือซึ่งกันและกัน

๕. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information-sharing) สร้างกลไกเพื่อการแลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริง และด้านที่เป็นความคิด ความรู้สึก ความคาดหวัง ได้ถูกแสดงออกมาอย่างหลากหลายลุ่มลึกและ สมบูรณ์ครบถ้วนมากขึ้น ซึ่งจะทำให้การวินิจฉัยปัญหาและการเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

หลากหลาย และตรงกับความต้องการมากขึ้น ผลที่ตามมาคือทำให้การตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย และการวางแผนดำเนินไปได้อย่างรอบรู้ รอบคอบและรอบด้านยิ่งขึ้น โดยการที่ประชาชนจะมีส่วนร่วม ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ และมีข้อมูลข่าวสารเพียงพอ ในนโยบายที่ตน ต้องการมีส่วนร่วม ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นของหน่วยงานที่เป็นผู้ริเริ่มนโยบาย บางส่วนเกิดจากการศึกษาของนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นประชาชนที่สนใจการมีส่วนร่วมกับนโยบายใดอาจไปขอความร่วมมือและข้อมูลจากบุคคลและองค์กรเหล่านั้น

๖. ฉันทามติ (Consensus) การมีส่วนร่วมเป็นการสร้างฉันทามติ โดยการให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วม ในการหาวิธีแก้ไขปัญหาที่ยุ่ยากซับซ้อนร่วมกัน หาทางออกสำหรับการ แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในทางสันติ เป็นที่ยอมรับหรือเป็นฉันทามติของประชาสังคม ซึ่งทุกคนยินยอมเห็น พ้องต้องกันในทุก ๆ ขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม โดยเสาหลักของการมีส่วนร่วมที่ดีก็คือการที่ ประชาชนสามารถที่จะร่วมมือกัน ลดความขัดแย้ง สร้างข้อตกลงที่มั่นคงยืนยาว การยอมรับระหว่าง กลุ่ม และหาข้อสรุปร่วมกันได้ทุกฝ่าย แม้ว่าอาจมีความเห็นที่แตกต่างกันก็ตาม ก็ต้องสามารถที่จะ ปรับความเห็นที่ต่างกัน โดยการเจรจาหาข้อยุติที่ทุกฝ่ายยอมรับกันได้อย่างสันติวิธี เพื่อนำไปสู่ข้อสรุป ที่เห็นพ้องหรือฉันทามติร่วมกันได้ทุกฝ่าย

๗. การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) องค์กรการมีส่วนร่วมต้องสร้างให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างกันในองค์กร คือจะต้องจัด กิจกรรมที่ทำให้มีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นของกันและกันเป็นการสื่อสารแบบ ๒ ทาง (Two Ways Communication) ก่อให้เกิด ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การลดอคติที่มีต่อกันและเกิดความเข้าใจที่ดีขึ้นระหว่าง ผู้ที่ เข้าร่วม สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นกลไกที่จะช่วยป้องกันความขัดแย้ง ที่อาจจะเกิดขึ้นหรือกรณีที่มีความ ขัดแย้งเกิดขึ้นแล้วก็จะเป็นกลไก ที่ช่วยบรรเทาความขัดแย้งให้ลดระดับความรุนแรงลงได้ ซึ่งการมี ปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนก็ เพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและรับการ สนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การให้ข้อมูลต่อ สาธารณชน และให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่นำเสนอหรือนโยบายรัฐ รวมทั้งมีส่วน ร่วมในการแก้ปัญหาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุด ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์ที่ดีสำหรับทุก ๆ คน

๘. ความประสงค์หรือความมุ่งหมาย (Purpose) ต้องกำหนดความประสงค์หรือความมุ่งหมาย ในการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจถูกกว่า ควรเข้าร่วมหรือไม่ การมีความมุ่งหมายที่ต้องการบรรลุชัดเจน จะนำทางให้สมาชิกผู้เข้าร่วมได้เข้าใจตรงกันและเดินไปใน ทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นความเป็นเอกภาพทางความคิดเห็น เอกภาพในการดำเนิน กิจกรรม และความเข้มแข็งขององค์กร นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย ในการให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่า มีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่

ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่า ควรเข้าร่วมหรือไม่ รวมทั้งขั้นตอนของกิจกรรมจะต้องระบุไว้ในกิจกรรมแต่ละอย่างมีกี่ขั้นตอน และประชาชนสามารถเข้าร่วมในขั้นตอนใดบ้าง

๙. การประเมินผล (Appraisal) ต้องมีระบบการประเมินผล เนื่องจากการประเมินผลเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วม และถือเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งของผู้บริหารในการบริหารทรัพยากรบุคคลให้เกิดประโยชน์สูงสุด องค์กรใดที่มีการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เป็นธรรม โปร่งใส และจัดทัศนคติส่วนตัวออกได้มากที่สุด ถือว่าองค์กรนั้นใช้เครื่องมือนี้ได้อย่างได้ผลและเกิดประโยชน์ ในทำนองเดียวกันการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กร ย่อมส่งผลถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กรได้เช่นเดียวกัน ซึ่งผลของกระบวนการประเมินผลก็จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าไปในกระบวนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน เพื่อนำปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาผลการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลงาน (Performance Appraisal) จึงต้องเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมควบคุม ร่วมติดตาม ร่วมประเมินผล ร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่จัดทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

๑๐. ความโปร่งใส (Transparency) ปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรการมีส่วนร่วมให้มีความโปร่งใส เนื่องจากการมีส่วนร่วมนั้น เป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบการใช้ดุลยพินิจ สำหรับการตัดสินใจของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งจะก่อให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินการ ลดการทุจริตและข้อผิดพลาดของนโยบาย แผน โครงการลงได้ โดยการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในองค์กร ซึ่งความโปร่งใสเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ประกอบด้วย ความไว้วางใจ การเปิดเผยข้อมูล การเข้าถึงข้อมูล และกระบวนการตรวจสอบ

๑๑. ความเป็นอิสระ (Independence) องค์กรการมีส่วนร่วมจะต้องมีความเป็นประชาธิปไตย โดยการให้เกียรติ ยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน สมาชิกทุกคนในองค์กรมีอิสระทางความคิด การที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ จะเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งหลักการและเงื่อนไขสำคัญของการมีส่วนร่วมประการหนึ่งคือ ความเป็นอิสระ หรือความสมัครใจที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วม การบังคับไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการคุกคาม การระดม และการว่าจ้าง ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

๑๒. ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง (Onward-doing) องค์กรการมีส่วนร่วม ต้องเปิดโอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ใหม่ ความคิดใหม่ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง ภาครัฐจะต้องเตรียมประชาชนให้มีความพร้อมและเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วมด้วยการให้ความรู้ และการสร้างความเข้าใจในบทบาทของการมีส่วนร่วมภาคประชาชน รวมทั้งมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง โดย

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ ที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วม รวมทั้งจะทำให้เกิดความมั่นใจได้ว่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปในทิศทางที่พึงปรารถนา ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคม

๑๓. เครือข่าย (Network) ส่งเสริมให้มีการผนึกกำลังร่วมกันของทั้งภาครัฐ และภาคประชาชนในลักษณะเครือข่ายคือ การที่จะต้องมาทำความเข้าใจกัน มาผนึกกำลังกันเป็นหนึ่งเดียวกันที่สำคัญต้องเป็นไปเพื่อสร้างผลประโยชน์ในเชิงการทำงานร่วมในรูปกิจกรรม โครงการ แผนงาน ที่จะต้องอาศัยความร่วมมือกัน ต้องผนึกกำลังขอความร่วมมือ หรืออาศัยการทำกิจกรรมร่วมมือกันหลายองค์กร ซึ่งเครือข่ายความร่วมมือจะต้องเกิดขึ้นจากวิธีคิดของสมาชิก ผู้บริหาร และบุคคลในชุมชนเป็นหลัก โดยเครือข่ายความร่วมมือนั้น จำเป็นต้องให้มีตัวแทนของประชาชนมาพบปะพูดคุยเพื่อก่อตัวและกล่าวถึงวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนั้น เครือข่ายการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรการมีส่วนร่วมกับสมาชิก ประชาชน และกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมในแนวราบขององค์กรการมีส่วนร่วมและชุมชน รวมทั้งเป็นกระบวนการส่งเสริมสนับสนุนประชาชนให้สามารถพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยอาศัยเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการทำงานของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของคนและปัญหาส่วนรวมในชุมชน ซึ่งการดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

สำหรับแนวคิดการมีส่วนร่วมจะนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมติดตามผลและรับผลประโยชน์จากการดำเนินงาน ด้วยความเคารพเชื่อใจในการทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อเกิดความผูกพันร่วม ทั้งต่อองค์ความรู้ข้อมูล เทคโนโลยีซึ่งเป็นภูมิปัญญาของกลุ่ม การร่วมกันแสวงหาอนาคตในการจัดการป่า การสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ฟื้นฟู นำสู่การบริหารจัดการป่าชุมชนแบบองค์รวม

๒.๖ แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

ความหมายและการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้และปฏิบัติให้รู้ มีการออกแบบเปลี่ยนแปลงได้ทั้งด้านบวกและด้านลบ ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือ ความรู้ในเรื่องนั้นๆ ทั้งนี้ การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิด ที่มาพร้อมกับการปฏิบัติ ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสมอง การกระทำและประสบการณ์ โดยเกี่ยวข้องกับความจำ ความเข้าใจ การนึกคิด การรับรู้ การวิเคราะห์และการแก้ปัญหา ซึ่งการเรียนรู้ที่มีผลสัมฤทธิ์ที่ดีนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ สิ่งเร้าที่กระตุ้นให้เกิดความสนใจและความต้องการที่จะเรียนรู้ ศักยภาพของผู้ถ่ายทอดและภูมิหลังหรือศักยภาพของผู้เรียน

สุพัตรา ชาติบัญชาชัย^{๒๔} กล่าวว่า การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ควรเน้นที่บรรยากาศการเรียนรู้ ที่ก่อเกิดการช่วยคิดช่วยทำ ผลสำเร็จของการเรียนรู้จะอยู่ที่การปฏิบัติของสมาชิกที่มีความสามารถแตกต่างกัน สามารถประสานช่วยเหลือกันตามความถนัด เกิดความสุขที่จะทำงานร่วมกันกับผู้อื่น มากกว่าจะแข่งขันชิงดีชิงเด่นหรือกระทำเพียงให้เกิดความรู้เชิงเทคนิคเท่านั้น และชุมชนที่เริ่มเรียนรู้จึงควรเริ่มจากปัญหาที่ใกล้ตัว ไม่ซับซ้อนมากเกินไป ควรเป็นเรื่องส่งผลต่อชุมชนหรือกลุ่มมากกว่าปัญหารายบุคคล ผู้นำชุมชนควรมีความสามารถในการหล่อหลอมจิตใจของสมาชิกให้มีความปรารถนาในสิ่งเดียวกัน ไม่สร้างความกดดัน ชักนำไปให้เกิดความตื่นตัวและความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วม

ด้วยเหตุที่กระบวนการเรียนรู้ มีความหมายว่า เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตและใช้ความรู้คู่คุณธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต การสร้างกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นเครื่องมือการพัฒนาตนเอง และพัฒนาสังคม อีกทั้งยังเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อพัฒนาวิถีการใช้ชีวิต และรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

นับตั้งแต่อดีต ครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในสังคม ทั้งวิชาการ วิชาชีพและวิชาชีพ หากแต่เมื่อมีระบบโรงเรียนเกิดขึ้น ประกอบกับความเชื่อว่าโรงเรียนจะตอบสนองการพัฒนาอาชีพและคุณลักษณะของประชาชนได้ ครอบครัวและชุมชนจึงลดบทบาทในการจัดการศึกษาลง จนก่อเกิดปัญหาความอ่อนแอทางการศึกษา จึงเกิดการทบทวนกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้กับวิถีการดำเนินชีวิตในสังคม เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งให้ชุมชนอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง โดยการประสานความร่วมมือจากทุกส่วนในสังคม ทั้งการสนับสนุนของนโยบายภาครัฐ การร่วมสนับสนุนของบุคลากรภาครัฐ การจัดระบบสนับสนุนในชุมชน รวมทั้ง การรวมพลังของทุกส่วนในสังคม

ปรัชญาของการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้

การจัดการศึกษาในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งให้กับชุมชนนั้นมีปรัชญา ๖ ประการ คือ

๑. มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้สูง และสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ การเรียนรู้นอกจากจะสร้างสรรค์ภูมิปัญญาให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องแล้ว ยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและปิติแก่ผู้เรียนรู้อีกด้วย

๒. การปฏิรูปการศึกษาควรมุ่งแก้ปัญหาความทุกข์ยากของคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยการกระจายการเรียนรู้ออกจาก “สถานศึกษา” ไปสู่ “ชุมชน” หรือการคืนการศึกษาให้ชุมชน เพื่อให้การ

^{๒๔} สุพัตรา ชาติบัญชาชัย, กระบวนการเรียนรู้: แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย.

(กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส)), ๒๕๔๘, หน้า ๒๕-๕๑.

เรียนรู้ ตอบสนองความต้องการของชุมชน ทำให้เกิดการสะสม “องค์ความรู้” ในท้องถิ่น เป็น “ฐาน” สำหรับพัฒนา “หลักสูตรท้องถิ่น” และนำไปสู่การปฏิรูป “การเรียนการสอน” ในสถานศึกษา ทั้งยังช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนและสถานศึกษา ทำให้มีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน หรืออีกนัยหนึ่ง นักเรียน ครู และชุมชน อยู่ในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน คือ เป็นทั้งผู้สอนและผู้เรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน บุคคลและชุมชนมีความหลากหลายทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

๓. การนำ “กระบวนการเรียนรู้” ที่ประสบความสำเร็จในชุมชนหนึ่งไปใช้ในชุมชนหนึ่ง หรือการวางแผนจากส่วนกลาง แล้วนำไปให้คนในชุมชนปฏิบัติจึงมักประสบความสำเร็จล้มเหลว นอกจากนี้ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชนยังเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาจึงต้องพัฒนา “กระบวนการเรียนรู้” ในแต่ละชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

๔. เป้าหมายของการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน คือ เพื่อสร้าง “ปัญญา” ให้ “คน” ในชุมชน (ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ) สามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างมีบูรณาการ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เพื่อเสริมสร้าง “พลัง” ให้คนในชุมชนสามารถ “พึ่งตนเอง” และ “พึ่งกันเอง” ได้มากขึ้น โดยเน้น “การมีส่วนร่วม” ในกระบวนการเรียนรู้ และ “การฝึกฝน” ตนเองในทุกด้านของชีวิต รวมทั้ง ส่งเสริมการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเชื่อมต่อประสบการณ์ระหว่างบุคคลและชุมชนโดยผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้

๕. การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่มีคุณภาพเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ มีสาระและขอบเขตกว้างขวาง โดยเฉพาะประเด็น “การเลี้ยงชีพ” ของคนในชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัย “ความร่วมมือร่วมใจ” หรือ “การผลึกกำลัง” จากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อาทิ นักวิชาการ สื่อมวลชน นักธุรกิจ สถาบันการศึกษา องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน ฯลฯ การเรียนรู้ในชุมชนจึงมิได้เกี่ยวข้องกับบุคลากรทางการศึกษาเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย

๖. การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนควรนำไปสู่วัตถุประสงค์หลาย ๆ ประการพร้อมกัน เช่น เพื่อสืบค้นผู้นำจิตวิญญาณ สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ ปลูกฝังคุณธรรม และค่านิยมที่ดีงาม เกิดความเอื้ออาทร สร้างวิสัยทัศน์ร่วม สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ (วิธิตัดและวิธีทำงาน) ได้ปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้แนวทาง วิธีการ และแผนงานการแก้ปัญหา ได้เริ่มทดลองทำ ได้โจทย์วิจัย เกิดการสะสมองค์ความรู้ในท้องถิ่น ได้องค์ความรู้ใหม่และขยายผลผ่านการสรุปบทเรียนร่วมกันได้ หลักสูตรท้องถิ่นและนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนการสอนชุมชนมีโอกาสเรียนรู้และจัดการร่วมกัน และสิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู

แนวทางการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้

แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเริ่มต้นจากวงจรการเรียนรู้ โดยการ “รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลจากการกระทำ” ถ้าวางจรแห่งการเรียนรู้ของชุมชนใดหมุนเร็วหรือมีพลวัตสูง แสดงว่า ชุมชนนั้นมีพลังการเรียนรู้สูง รายละเอียดมีดังนี้

๑. รวมคน ถึงแม้ว่าการจัดการเรียนรู้ในชุมชนต้องยึดหลักว่า ทุกคนในชุมชนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน แต่ในทางปฏิบัติ การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล และทรงพลัง ต้องเริ่มต้นจากการรวมคนในชุมชนเป็น “องค์กรชุมชน” เพื่อเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง ความสัมพันธ์ของตนเองกับครอบครัว ชุมชน และสังคม ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษา เทคโนโลยี การจัดการ การประกอบอาชีพ ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย การดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ฯลฯ

การรวมคนมีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังใจ” เป็นการเสริมใจซึ่งกันและกัน สมาชิกขององค์กร มีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทำให้เกิด “จิตสำนึกร่วม” ในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น เกิดความรัก ความสามัคคี และความเอื้ออาทร องค์กรชุมชนที่มีสมาชิกหลากหลายทั้ง เพศ วัย และอาชีพ และพบปะกันอย่างต่อเนื่อง องค์กรชุมชนนั้นย่อมมีความเข้มแข็ง

จำนวนองค์กรในชุมชนจะมีจำนวนเท่าไรก็ได้ คนๆ หนึ่งอาจเป็นสมาชิกของหลายองค์กร เช่น เป็นทั้งสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มต่อต้านยาเสพติด กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ และกลุ่มป่าชุมชน ชุมชนใดมีจำนวนองค์กรชุมชนมาก แสดงว่าชุมชนนั้นเข้มแข็ง เพราะมีจำนวน “ผู้นำ” มาก ซึ่งจะเกิด “กลุ่มผู้นำ” ติดตามมา และเป็น “ทุนทางสังคม” ที่สำคัญที่สุดของชุมชนเพื่อกระตุ้นให้เกิดการระดมทุนทางสังคมจาก “ภายใน” ชุมชนควรสร้างกิจกรรมที่บุคคลในชุมชนสามารถ “มีส่วนร่วม” เช่น การออมทรัพย์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประเพณีพื้นบ้าน หรือประวัติศาสตร์หมู่บ้าน เป็นต้น หรือทำให้เกิดการเชื่อมต่อ องค์กรในชุมชนเข้าด้วยกัน เช่น กลุ่มป่าชุมชน-กลุ่มสมุนไพร กลุ่มออมทรัพย์-กลุ่มแปรรูปอาหาร หรือกลุ่มวัฒนธรรม-วัด-โรงเรียน ฯลฯ

การเชื่อมต่อองค์กรในชุมชนกับองค์กรภายนอกเป็นการระดมทุนทางสังคมจาก “ภายนอก” ชุมชน ซึ่งมีความสำคัญกว่าการระดม “เงิน” เนื่องจากแต่ละองค์กรมีศักยภาพ “จุดแข็ง” ที่แตกต่างกัน องค์กรในชุมชนที่สามารถเชื่อมต่อกับองค์กรภายนอก เช่น กลุ่มป่าชุมชน-กลุ่มสมุนไพร-คณะวนศาสตร์-กลุ่มออมทรัพย์-กลุ่มแปรรูปอาหาร-กรมส่งเสริมการเกษตร-สหกรณ์เลมอนฟาร์ม หรือ กลุ่มวัฒนธรรม-วัด-โรงเรียน-สวช.-สถาบันราชภัฏ ย่อมช่วยทำให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น เพราะต่างก็มีศักยภาพที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน

การรวมคนเป็น “กลุ่ม” และการเชื่อมต่องค์กรเป็น “เครือข่าย” สามารถกระทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละท้องถิ่น วิธีที่ได้รับความนิยม ได้แก่ “การจัดเวที” อาจเรียกว่า “เวทีชาวบ้าน” หรือ “เวทีประชาคม” เป็นการเปิด “พื้นที่ทางสังคม” แล้วนำประเด็นที่ชุมชนให้ความสนใจ

มาเป็น “เครื่องมือ” ใน “การรวมคน” และ “การสืบค้นผู้นำ” เช่น การเลี้ยงชีพ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งเสพติด การรักษาสุขภาพ พิธีกรรมและประเพณี ดนตรีพื้นเมือง ประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นต้น

ชุมชนหลายแห่งใช้ “ผู้นำ” ในชุมชนเป็น “เครื่องมือ” ในการรวมคน อาจเป็นพระภิกษุ ครู หมอพื้นบ้าน ผู้นำจิตวิญญาณด้านพิธีกรรม หรือผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผู้นำเหล่านี้มักเป็น “ผู้นำตามธรรมชาติ” ซึ่งมีคุณธรรม ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน อดกลั้น และมีจิตใจอาสาสมัคร

บางกรณีองค์กรจากภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน เข้าไปมีบทบาทในการกระตุ้นให้คนในชุมชนรวมตัวกัน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน และกรมส่งเสริมการเกษตร เข้าไปจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มอาชีพ องค์กรพัฒนาเอกชนกระตุ้นให้รวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนภาคธุรกิจเอกชนที่มีบทบาทเด่นชัด ได้แก่ บริษัทบางจากฯ ที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมตัวกันทำธุรกิจค่าน้ำมัน เป็นต้น

การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนใช้ “คน” เป็นทั้ง “ปัจจัย” และ “เป้าหมาย” ของการเรียนรู้ ดังนั้น “รวมคน” จึงเป็นขั้นตอนที่ “สำคัญที่สุด” การรวมคนด้วย “ความคิด” จะสามารถรวม “พลังใจ” ของ “ผู้นำจิตวิญญาณ” ได้เป็นอย่างดี ทำให้ได้คนที่มี “คุณภาพ” มี “พลัง” และเป็นการรวมตัวที่มี “ความยั่งยืน” ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานในขั้นต่อไปประสบความสำเร็จ

ถ้าการรวมคนใช้ “ผลประโยชน์” เป็น “ตัวล่อ” อาจได้คนจำนวนมากในระยะเวลาอันสั้น แต่จะได้แต่ “กาย” ไม่ได้ “ใจ” และมักได้คนที่ไม่มี “คุณภาพ” ไม่มี “พลัง” เป็นการรวมตัวที่ไม่มี “ความยั่งยืน” ซึ่งเป็นวิธีการที่หน่วยงานของรัฐส่วนใหญ่นิยมใช้ในการพัฒนาชุมชนในช่วง ๓๐-๔๐ ปีที่ผ่านมา ซึ่งส่งผลให้ “ระบบคิด” ของชุมชนใน “การพึ่งตนเอง” ถูกทำลายจนเกือบหมดสิ้น

๒. ร่วมคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อระดม “พลังความคิด” ให้รู้แจ่มแจ้ง โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมสมอง เพื่อระดมความคิด สร้างความเข้าใจร่วมกัน ปรับกระบวนการทัศน์ สร้างวิสัยทัศน์ ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาและโอกาสอย่างรอบด้าน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา (เรียนรู้อะไร) กำหนดแนวทาง วิธีการ และแผนงานในการแก้ปัญหา (เรียนรู้อย่างไร เรียนรู้กับใคร เรียนรู้ที่ไหน)

๓. ร่วมทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังการจัดการ” ตามแผนงานที่กำหนด โดยใช้หลักสหกรณ์ การฝึกฝนจากการทดลองทำ และการปฏิบัติในพื้นที่จริง กิจกรรมจริง สถานการณ์จริง ประกอบกับการใช้ หลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยี และระบบการบริหารจัดการที่ดีมาสร้างความเชื่อมโยงกัน ซึ่งการจัดแบ่งบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของภาคีการพัฒนาต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ย่อมทำให้การใช้ทรัพยากรมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

๔. ร่วมสรุปบทเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังภูมิปัญญา” โดยเริ่มต้นจากการประเมินตนเองและประเมินผลงานผ่านเวทีกลุ่มและเครือข่าย ทำให้เกิดการเชื่อมต่อทักษะองค์ความรู้และ

ประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนา “องค์ความรู้ใหม่” ขององค์กร จากนั้น เผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อ (เอกสาร วิทยุ โทรทัศน์) ไปสู่องค์กรชุมชนอื่นๆ

๕. ร่วมรับผลจากการกระทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังปิติ” โดยการยกย่อง ชื่นชม และให้กำลังใจคนที่เสียสละและทำงานให้กับชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุขจากการทำงานร่วมกัน ส่วนผลจากการกระทำอาจได้รับในมิติที่แตกต่างกัน เช่น สมาชิกองค์กรชุมชนได้รับผลทางด้านเศรษฐกิจ นักเรียนได้เรียนรู้วิถีคิดและการทำงานเป็นทีม ส่วนครูได้เรียนรู้ศักยภาพของท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการปฏิบัติการเรียนการสอนในโรงเรียน ทั้งนี้สามารถสรุปเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

ขั้น	เพื่อ	แนวคิด	วิธีการ/เทคนิค
รวมคน	พลังกลุ่ม, พลังใจ พลังเอื้ออาทร การรวมกลุ่มเป็นการ รวมใจ	เสริมใจซึ่งกันและกัน ความสนใจร่วมกัน วัตถุประสงค์ร่วมกัน ระดมทุนทางสังคม หลากหลายสาขาอาชีพ พบปะกันอย่างต่อเนื่อง	เวที/กิจกรรม พิธีกรรมและประเพณี ปัญหาและความต้องการ อาสาสมัคร ดนตรีพื้นบ้าน
ร่วมคิด	พลังความคิด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกัน	เสริมความรู้สร้างปัญญา เชื่อมต่อประสบการณ์ มองปัญหาและโอกาส(ทางเลือก) รอบด้าน สร้างทางเลือกเพื่อการแก้ปัญหา กำหนดแนวทาง วิธีการ แผนงานแก้ปัญหา/พัฒนา	ระดมสมอง แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งกันและกัน ปรับวิถีคิด การสร้างกลุ่ม/เครือข่าย สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันของ ชุมชน
ร่วมทำ	พลังการจัดการ ชุมชนร่วมกันจัดการมี การแบ่ง บทบาท หน้าที่	ระบบบริหารจัดการ เชื่อมโยง พื้นที่ กิจกรรม สถานการณ์ หลักการทฤษฎี เทคโนโลยีและ ระบบจัดการ	หลักสหกรณ์ ทดลองปฏิบัติ แบ่งบทบาทหน้าที่ความ รับผิดชอบ
ร่วมสรุป บทเรียน	พลังภูมิปัญญา การเชื่อมโยงความคิด และ ประสบการณ์	สร้างองค์ความรู้ใหม่ การนำองค์ความรู้ใหม่ไปใช้โดย อัตโนมัติ	ประเมินตนเอง ประเมินงาน ปรับใช้

	ของคนในชุมชน		จัดทำเอกสารเผยแพร่
ร่วมรับผล จากการ กระทำ	พลังปิติ สุขที่เป็นผู้ให้และผู้รับ อย่างสมดุล	มีความสุขจากการทำงาน ขยายเครือข่าย ขยายจำนวน สมาชิก	ยกย่อง/ชื่นชม ให้กำลังใจ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้นำแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่ออธิบายกลไกส่งเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชน บนพื้นฐานความเชื่อในพลังศักยภาพของชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อการดำรงอยู่ ด้วยความร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุบบทเรียนและร่วมรับผลการกระทำ

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หนูเคน จันทาง^{๒๕} ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่า และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิม เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้ป่าชุมชน เพื่อศึกษารวบรวม วัฒนธรรม และความเชื่อดั้งเดิมในการจัดการป่าชุมชน เพื่อศึกษารูปแบบ และวิธีการที่เหมาะสมในการใช้วัฒนธรรมความเชื่อจัดการป่าชุมชน จากการศึกษาวิจัย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ในอดีตชุมชนมีการอนุรักษ์ป่า โดยการพึ่งพาอย่างยั่งยืนแฝงอยู่ในรูปของข้อห้าม ข้อปฏิบัติต่างๆ และมีแนวคิดการอนุรักษ์ป่าทางพุทธศาสนาของวัดป่าในป่าโคกพองใหญ่ ที่แสดงออกมาในรูปของการขยายเขตอภัยทานของวัดป่าบ้านป่าน ทำให้ชุมชนเกิดจิตศรัทธา และปฏิบัติตาม การจัดพิธีบวชป่า ทำให้ชุมชนไม่เข้าไปใช้ประโยชน์หรือเข้าไปทำลายต้นไม้ที่ได้ผ่านพิธีกรรมบวชป่าแต่อย่างใด อีกทั้งชุมชนยังเข้ามาร่วมดูแลป่าหลังจากการบวชป่า ตลอดจนมีความเชื่อเรื่องผีที่นำไปสู่การอนุรักษ์ป่า ทั้งป่าช้าและดอนปู่ตา โดยเข้าใจร่วมกันว่าต้นไม้ในเขตศาลปู่ตาไม่ควรเข้ามาทำลายหรือใช้ประโยชน์ใดๆ เป็นอันตราย ซึ่งกระบวนการปลูกจิตสำนึกในประเด็นนี้จำต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง

จากการทดลองขยายเขตอภัยทาน จัดพิธีบวชป่า พิธีกรรมผีปู่ตา และถ่ายทอดความเชื่อเรื่องป่าช้า/ข้อห้ามต่างๆ จากผู้เฒ่าผู้แก่ ส่งผลให้ชาวบ้านปรับทัศนคติต่อการใช้ประโยชน์จากป่าพองใหญ่ไปในเชิงอนุรักษ์ เริ่มการกำหนดเขตป่าอภัยทาน เกิดคณะกรรมการดูแลรักษาป่าพองที่ประกอบด้วยตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้าน พร้อมกำหนดบทบาทอันชัดเจน และเกิดการขยายผลไปยัง

^{๒๕} หนูเคน จันทาง, การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, ๒๕๔๕

โรงเรียน โดยการนำความรู้ดั้งเดิมมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น กลายเป็นที่ศึกษาดูงานของ อบต. ไกล่เคียง และขยับเนื้องานไปสู่ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พลังงานเชิงนิเวศน์ เกษตรกรรมรอบป่า ข้อเสนอแนะจากการวิจัยคือ ๑) ควรมีความยืดหยุ่นในมากขึ้น โดยเฉพาะการเขียนรายงาน ควรคำนึงถึงการนำไปใช้มากกว่าเค้าโครงการเขียนรายงานหรือรูปแบบวิธีการเขียนรายงาน ๒) กระบวนการหนุนเสริมเพื่อให้ทีมวิจัยได้ดำเนินการอย่างลุล่วงนั้น ควรมีความถี่และใกล้ชิดต่อการหนุนเสริม เพื่อจะได้ช่วยแก้ปัญหาในพื้นที่ได้ทันเวลาต่อสถานการณ์ที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา

มนูญ เทศน์นำ และคณะ^{๒๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การกระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านภาค(ตลาด)ซีเหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ป่าชุมชนบ้านภาคซีเหล็กได้เผชิญกับสภาพการถูกบุกรุกทำลาย ทั้งโดยนโยบายของรัฐในการเปิดสัมปทาน การลักลอบตัดไม้ของคนในพื้นที่ และการบุกรุกพื้นที่เพื่อครอบครอง จนเกิดสภาพเสื่อมโทรมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ระบบการผลิตทางการเกษตร แหล่งอาหารเพื่อการบริโภค แหล่งสมุนไพร ความหลากหลายของพันธุ์พืชสัตว์ที่ส่งผลต่อระบบนิเวศน์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมความแห้งแล้ง น้ำท่วม จนกระทั่งชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหา โดยร่วมกันจัดตั้งกลุ่มรักษาป่าเรียกว่า กลุ่มอาสาพิทักษ์ป่า มีการกำหนดระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และการลงโทษผู้ลักลอบทำลาย การปลูกป่า การทำแนวกันไฟป่า โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการดำเนินงาน ประกอบกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐด้านการให้ความรู้ในการจัดการป่า การร่วมพัฒนาภาวะเทียบให้สอดคล้องภาวะเทียบของรัฐ การสนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ป่าฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ สามารถตอบสนองเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน ทั้งเรื่อง เศรษฐกิจ อาหาร การศึกษา การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเกิดการรวมกลุ่มกับชุมชนภายนอกสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ชุมชนได้วางแผนการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยคำนึงความมั่นคงยั่งยืนและแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนภาคซีเหล็กดังนี้

๑. การจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องวนศาสตร์ชุมชน
๒. การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และศึกษาธรรมชาติ มีเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ มีมัคคุเทศก์ชุมชนบริการนำเที่ยว
๓. พัฒนาศักยภาพของชุมชน / กลุ่ม / องค์กรชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง มีขีดความสามารถในการจัดการทุนหรือปัจจัยการผลิต ผลผลิตของชุมชนเพื่อใช้สอยระดับครอบครัวและพัฒนาในเชิง

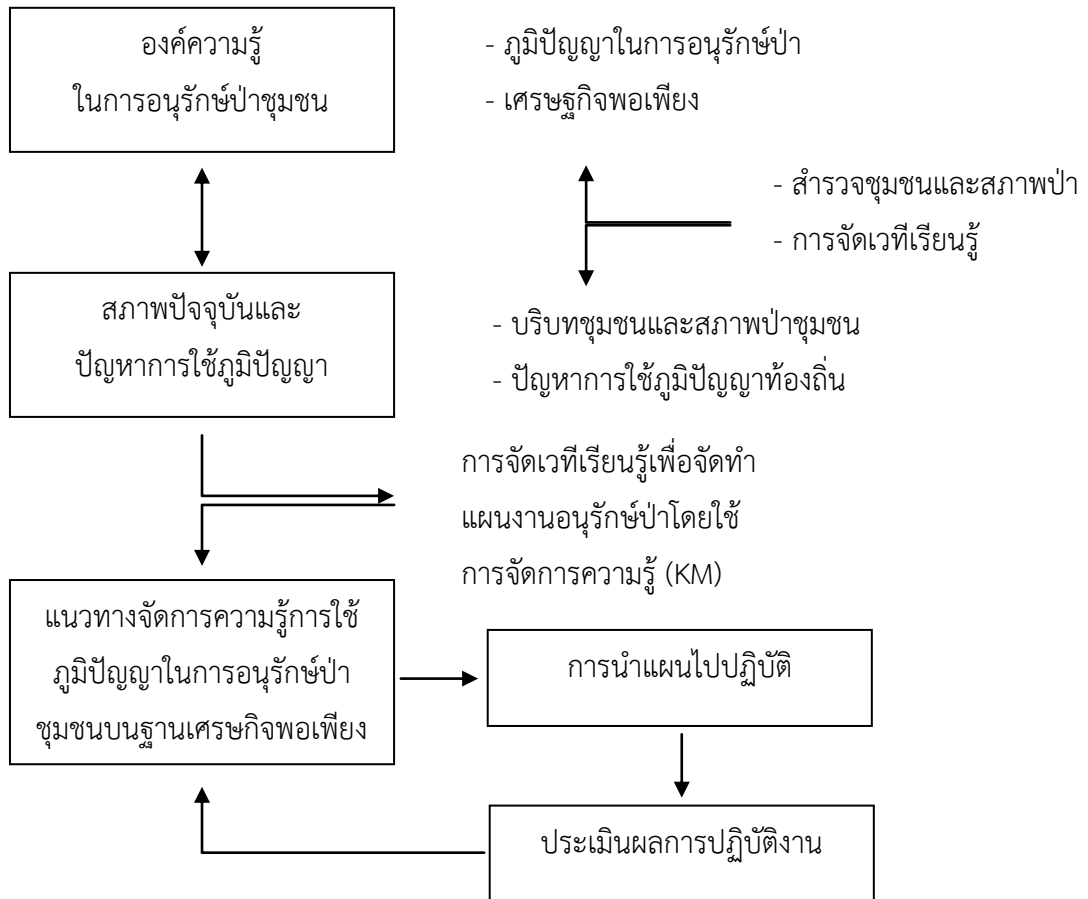
^{๒๖} มนูญ เทศน์นำ และคณะ, การกระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านภาค(ตลาด)ซีเหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, ๒๕๕๒

เศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่

นายชื่น ศรีสวัสดิ์^{๒๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งพบว่า วัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชาวนา คือ มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบพี่น้อง และนับถือกันแบบเครือญาติ มีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชน มีความผูกพันกับป่ามาก่อนในอดีต มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่มีคุณ มีความเชื่อในผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการยอมรับเชื่อถือในระบบราชการ มีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง มีความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าในหมู่บ้าน เกรงกลัวต่ออันตรายจากป่า กลัวถูกตำหนิ กลัวถูกลงโทษทั้งทางกฎหมายและทางสังคม มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพอเพียง มีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ มีความห่วงใยในอนาคตของลูกหลาน มีความเกรงใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปส่งเสริม และได้รับการหนุนช่วยจากภายนอก ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและขีดความสามารถของชุมชนมากขึ้น ซึ่งมิติทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคี เห็นคุณค่าของป่าชุมชน เคารพเชื่อฟังในผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน และมีการรวมพลังเป็นหนึ่งเดียวเพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังได้พบว่าในชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขาดความเป็นเอกภาพ เป็นชุมชนตั้งใหม่ที่มีคนในชุมชนอพยพมาจากหลายพื้นที่ ขาดผู้นำที่เข้มแข็ง ไม่เคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และต่อผู้อาวุโสและกฎระเบียบของชุมชน ไม่ยอมรับไม่ศรัทธาในระบบราชการ ขาดสัมพันธ์ภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีฐานทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง มีอาชีพไม่มั่นคงแน่นอน และอาศัยป่าเป็นแหล่งทำมาหากินเป็นหลัก จะเป็นชุมชนที่ขาดความรักสามัคคี ขาดสำนึกในความเป็นเจ้าของ มองไม่เห็นคุณค่าของป่า ไม่เคารพเชื่อฟังผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน เป็นสังคมที่ขาดเอกภาพ ขาดพลังในการจัดการป่าชุมชนเพื่อไปสู่ความยั่งยืน จึงควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การยอมรับและเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่า

^{๒๗} ชื่น ศรีสวัสดิ์, การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี.

๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยใช้หลักการจัดการความรู้ ซึ่งเน้นแกนนำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงเข้ามีส่วนร่วม กระบวนการวิจัยเพื่อการสังเคราะห์ความรู้ร่วมกัน ดังนั้นจึงเลือกใช้เทคนิควิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือประชาชนในตำบลแม่โป่ง โดยมีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือพระสงฆ์ ผู้สูงอายุ คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาชน ชาวบ้าน ครู นักวิชาการ นักพัฒนาหรือตัวแทนข้าราชการในพื้นที่ ที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย จำนวน ๖๐ รูป/คน

๓.๓ แผนการดำเนินงานและเครื่องมือการวิจัย

ด้วยความพยายามสร้างความตระหนักร่วมถึงคุณค่าและแนวทางอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยการใช้หลักการจัดการความรู้ เพื่อศึกษาถึงภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชนที่สั่งสมและผ่านการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทางสังคม อีกทั้งยังมุ่งส่งเสริมการจัดการความรู้ เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และเพื่อความพยายามบรรลุจุดหมายดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงกำหนดแผนงานและเครื่องมือการวิจัยดังนี้

๑. การศึกษาเอกสารและการพัฒนาเครื่องมือ

(๑) การศึกษาเอกสารวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอนุรักษ์ป่าชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้มีการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีรวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบคิดการวิจัย ซึ่งได้แก่ แนวคิดการจัดการความรู้ แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน แนวคิดป่าชุมชน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(๒) การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ: เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงกำหนดเครื่องมือในการวิจัยหลายประเภท ได้แก่

- แบบสัมภาษณ์ เพื่อการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน จึงได้จัดทำแบบสัมภาษณ์ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชนขึ้น โดยสอบถามข้อมูลจากแกนนำชุมชน และบุคคลในชุมชนที่รับรู้ข้อมูลสถานการณ์การจัดการป่าชุมชนในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทั้งหมดได้นำมากำหนดเป็นแผนการสนทนากลุ่มและการจัดเวทีเรียนรู้

- ประเด็นการสนทนากลุ่ม เป็นการประชุมกลุ่มแกนนำผู้อนุรักษ์ป่าชุมชน หมู่บ้านละ ๑๐ คน ใช้เวลา ๑ ครั้งเพื่อค้นหาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การสนทนาแบบไม่เป็นทางการเรื่อง ประวัติและพัฒนาการของป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและวัฒนธรรม ปัญหาป่าชุมชนที่ผ่านมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน และความพยายามในการรักษาป่าของชุมชน

- การจัดเวทีเรียนรู้ เป็นการจัดเวทีสนทนาแบบกึ่งทางการระหว่างแกนนำชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน จำนวน ๓๐ คน จำนวนทั้งหมด ๑๐ ครั้ง โดยมีประเด็นการจัดเวทีดังนี้

ครั้งที่ ๑ เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจกำหนดบทบาทร่วมระหว่างนักวิจัยกับแกนนำชุมชนและ ทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า

ครั้งที่ ๒ เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชน

ครั้งที่ ๓ เพื่อวิเคราะห์สภาพการจัดการป่าชุมชน

ครั้งที่ ๔ เพื่อวิเคราะห์สภาพการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ครั้งที่ ๕ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ครั้งที่ ๖ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแผนงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ครั้งที่ ๗ - ๘ การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ครั้งที่ ๙ เพื่อบอกเล่าเรื่องป่าสู่เยาวชน

ครั้งที่ ๑๐ เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้ตรวจสอบผลการวิจัย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสรุปองค์ความรู้การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- อุปกรณ์เพื่อการบันทึกข้อมูล ประกอบด้วย สมุดบันทึกภาคสนาม และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง กล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหวและกล้องถ่ายรูป

๒. การดำเนินการวิจัย เป็นการกำหนดระยะหรือช่วงเวลาการวิจัย (Research Phase) โดยคำนึงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย

(๑) **ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre - Research Phase)** เป็นการเตรียมชุมชนเพื่อให้มีความพร้อมในการวิจัยและสร้างความคุ้นเคยไว้ว่างใจระหว่างกัน ประกอบด้วย

๑) การสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชน โดยที่ผ่านมาพื้นที่หมู่บ้านป่าไผ่ บ้านห้วยบอน และบ้านตลาดขี้เหล็ก ได้ถูกกำหนดเป็นแหล่งวิทยาการชุมชนด้านการจัดการป่าชุมชนของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งได้มีการนำนักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปดูงานการจัดการป่าชุมชนอยู่เสมอ อีกทั้งวิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ดำเนินโครงการวิจัยเรื่องป่าชุมชนในพื้นที่ดังกล่าว จึงทำให้คณะผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับแกนนำชุมชนในระดับหนึ่ง และเมื่อได้มีโอกาสทำการวิจัยในพื้นที่ จึงได้ประสานความร่วมมือกับแกนนำชุมชน ให้ร่วมเป็นหนึ่งในคณะทำงานโครงการวิจัย ซึ่งวิธีนี้ทำให้สามารถประสานความร่วมมือกับชุมชนได้ง่าย สร้างความคุ้นเคยยอมรับและให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ทั้งยังเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการเชิญชวนแกนนำชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมการสนทนากลุ่ม หรือการจัดเวทีสนทนา ซึ่งได้กลุ่มแกนนำชุดเดิมทำให้เกิดความต่อเนื่องในการจัดการความรู้และพัฒนางานวิจัย

๒) สสำรวจชุมชนด้านสภาพพื้นที่ ภายหลังจากสร้างความเข้าใจอันดีต่อชุมชนและกลุ่มแกนนำ ให้เกิดการรับรู้ร่วมกันถึงกระบวนการวิจัยที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ จึงดำเนินขั้นตอนการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน โดยบูรณาการสร้างการเรียนรู้ในรายวิชาการศึกษากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีประเด็นเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ดังนั้นจึงมีการอบรมให้ความรู้เรื่องการป่าชุมชนและเทคนิคการสัมภาษณ์ให้แก่นิสิต พร้อมทั้งมอบหมายและนำพานิสิตให้ทำหน้าที่เป็นผู้สัมภาษณ์กลุ่มแกนนำ จำนวน ๑๗ รูป ทำการสัมภาษณ์ ๒ ครั้ง โดยแบบสัมภาษณ์ประกอบด้วย

ประเด็นการเสวนาค้นหาความรู้

ก. บริบทของป่าชุมชน

ประเด็น	รายละเอียด
๑. ลักษณะกายภาพของป่า - ขนาดพื้นที่ - สภาพภูมิศาสตร์	
๒. ระบบนิเวศวิทยาป่าชุมชน - ชนิดพันธุ์พืช - ชนิดพันธุ์สัตว์	
๓. ประวัติศาสตร์ป่าชุมชน เรื่องเล่าในแต่ละช่วงเวลา	
๔. สถานะการณ์ป่าชุมชนในปัจจุบัน	

ข. การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ประเด็น	รายละเอียด
ทางเศรษฐกิจ/รายได้	กลุ่มอาชีพที่พึ่งพิงป่า () เลี้ยงวัว () เลี้ยงหมูป่า () กลุ่ม หน่อไม้ () หาเห็ด () จักสาน และอื่น ๆ ระบุ.....
- แหล่งอาหาร / ยารักษาโรค	
- การพักผ่อนหย่อนใจ / ท่องเที่ยว	
- แหล่งเรียนรู้	
- วัฒนธรรม	

ค. การจัดการป่าชุมชนโดยชุมชน

ประเด็น	รายละเอียด
ชุมชนมีวิธีการรักษาความ หลากหลายทางชีวภาพของป่า	
ชุมชนมีการกำหนดกฎระเบียบ ในการจัดการป่าชุมชน	
ชุมชนมีระบบกรรมสิทธิ์การใช้ ประโยชน์เช่น ระบบสิทธิทำกิน	
ชุมชนมีการศึกษาอบรมแก่ เยาวชน/คนในชุมชน	() การสอนในสถานศึกษา () วิทยุชุมชน () การตั้งศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับป่า () กิจกรรมพิเศษ ..ระบุ...
ชุมชนมีการรวบรวมองค์ความรู้ เกี่ยวกับป่าชุมชน	

ง. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการป่าชุมชน

ประเด็น	รายละเอียด
ความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้าน เกี่ยวกับป่าชุมชน	() ตำนาน/เรื่องเล่าเกี่ยวกับป่าชุมชน () อำนาจเหนือธรรมชาติ ())เจ้าป่าเจ้าเขา () การตัดต้นไม้ ฯลฯ ระบุรายละเอียด.....

กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน	() การทำฝาย () การเพาะกล้าไม้ () การดับไฟป่า () การลาดตระเวนป้องกันป่า () การปลูกป่า () การทอดผ้าป่ากองทุน () การทำแนวกันไฟ () อื่น ๆ ระบุ.....
การฟื้นฟูพิธีกรรมอนุรักษ์ป่า	() เลี้ยงผีขุนน้ำ () เลี้ยงผีหอ () อื่น ๆ
การประยุกต์ความเชื่อ / ประเพณีทางพุทธศาสนา	() บวชป่า () สืบชะตาป่า () ฟังธรรมป่าช่อน () ก๋วยสลาก () อื่น ๆ ระบุ.....

จ. การมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการป่า

ประเด็น	รายละเอียด
- รูปแบบการสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่น	
- รูปแบบการสนับสนุนจากประชาชน	
- บทบาทของผู้นำ : พระ / ครู / ผู้สูงอายุ/ผู้นำที่เป็นทางการ ฯลฯ	
- การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ/เอกชน	
- การสร้างเครือข่าย/กลุ่มพันธมิตร /กลุ่มเหมืองฝาย	
- การสร้างประชาคมและผู้นำตามธรรมชาติ	

ฉ. ความคาดหวังของชุมชนในการจัดการป่าบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

ประเด็น	รายละเอียด
แผนการใช้ประโยชน์จากป่า	
แผนการอนุรักษ์ป่า	
- การสร้างความตระหนัก	
- การรวมกลุ่ม	
- การสร้างภูมิคุ้มกัน	

(๒) **ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase)** ระยะนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ร่วมกันของกลุ่มแกนนำที่เข้าร่วมโครงการวิจัย เพื่อร่วมตัดสินใจวางแผนกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วย

ครั้งที่ ๑ เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจกำหนดบทบาทระหว่างนักวิจัยกับแกนนำชุมชนและทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในมิติสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม โดยใช้ระยะเวลา ๑ วัน มีแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ๓๐ คน

ครั้งที่ ๒ เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชน ในแต่ละยุคสมัย และผลกระทบต่อชุมชน โดยใช้ระยะเวลา ๑ วัน มีแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ๓๐ คน

ครั้งที่ ๓ เพื่อวิเคราะห์สภาพการจัดการป่าชุมชนประกอบด้วยจุดอ่อน จุดเด่น อุปสรรคและโอกาสการจัดการป่าชุมชน โดยใช้ระยะเวลา ๑ วัน มีแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ๓๐ คน

(๓) **ระยะการกำหนดแผนงาน** : หลังจากการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและสิ่งที่สัมพันธ์ต่อการจัดการป่าชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดทางเลือก และวางแผนพัฒนา ดังนั้นจึงเกิดการวางแผนสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มในรูปแบบการจัดเวทีเรียนรู้

ครั้งที่ ๔ เพื่อวิเคราะห์สภาพและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยใช้ระยะเวลา ๑ วัน มีแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ๓๐ คน

ครั้งที่ ๕ เรื่อง แนวทางจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการระดมความคิดวิเคราะห์ต่อสถานการณ์อนุรักษ์ป่าชุมชน ที่เป็นไปในลักษณะใด พร้อมทั้งกำหนดแผนงานการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยใช้ระยะเวลา ๑ วัน มีแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ๓๐ คน ซึ่งพบว่า แกนนำได้มีการนำเสนอให้มีการรวบรวมความรู้เรื่องภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ครั้งที่ ๖ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแผนงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยใช้ระยะเวลา ๑ วัน มีแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ๓๐ คน

(๔) **ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)** ระยะนี้เป็นการเติมเต็มความรู้เพิ่มเติมให้แก่แกนนำและขยายผลความรู้ในการจัดการป่าสู่เยาวชนในชุมชน ซึ่งได้กำหนดแผนกิจกรรมที่จะดำเนินการ ดังนี้

ครั้งที่ ๗ - ๘ การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นการจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยใช้ระยะเวลา ๓ วัน มีแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ๓๐ คน

ครั้งที่ ๙ เพื่อบอกเล่าเรื่องป่าสู่เยาวชน เป็นการบอกเล่าภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแก่เยาวชนพร้อมรับฟังความคิดเห็นเยาวชนต่อบทบาทในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยใช้ระยะเวลา ๑ วัน มีแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ๓๐ คนและเยาวชน ๓๐ คน

(๕) **ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)** โดยการจัดเวทีเรียนรู้ นำเสนอผลการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้ตรวจสอบ ซึ่งได้ดำเนินการจัดเวทีสรุปบทเรียนเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสรุปองค์ความรู้ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน โดยใช้ระยะเวลา ๑ วัน มีแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ๓๐ คน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองจากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ อาสาสมัครพิทักษ์ป่า คณะกรรมการหมู่บ้าน เยาวชนและตัวแทนส่วนราชการในพื้นที่ ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๖๐ คน ซึ่งใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่างตลอดกระบวนการ ดังนี้

- ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชน ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจาก พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลคณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน ครู นักวิชาการ นักพัฒนาหรือตัวแทนข้าราชการในพื้นที่ โดยมีแกนนำกลุ่มเยาวชนเป็นทีมรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ

- ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากพระสงฆ์ ผู้สูงอายุ คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลคณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน ครู นักวิชาการ นักพัฒนา กลุ่มแกนนำชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง โดยมีแกนนำกลุ่มเยาวชนเป็นทีมรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ

สำหรับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อประกอบการศึกษาวิจัยให้สมบูรณ์ มีความเที่ยงตรงสามารถตรวจสอบได้ จึงกำหนดใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสังเกต การศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีคืนข้อมูล และเวทีเรียนรู้

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ทุกระยะของการวิจัย คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากวิธีการต่าง ๆ มาตรวจสอบกับคำถาม วัตถุประสงค์และกรอบคิดการวิจัย จากนั้นจึงจะจัดทำหมวดหมู่ของข้อมูล นำมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) พร้อมทั้งนำเสนอในลักษณะของการอธิบายเชิงพรรณนา และจัดทำรายงานการวิจัย ที่สำคัญคือ ได้มีการนำเสนอผลการวิจัยแก่กลุ่มแกนนำชุมชนที่เข้าร่วมการวิจัยเพื่อร่วมอภิปรายเพิ่มเติมจนกระทั่งได้ข้อมูลที่สมบูรณ์จึงจัดทำเอกสารรายงานเพื่อเผยแพร่

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

จากการศึกษาปรากฏการณ์การใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชน ทั้งในส่วนสภาพปัจจุบัน ปัญหา ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชน และแนวทางจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จึงขอเสนอผลการศึกษาวิจัยออกเป็น ๕ ตอน ได้แก่

๔.๑ บริบทและสภาพป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง

๔.๒ ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง

๔.๓ สภาพปัจจุบันปัญหาการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชน

๔.๔ แนวทางการจัดการความรู้ เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

๔.๑ บริบทและสภาพป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง

๔.๑.๑ บริบทชุมชนแม่โป่ง

ตำบลแม่โป่ง เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของอำเภอดอยสะเก็ด มีพื้นที่ทั้งหมด ๓๗,๕๕๑ ไร่ พื้นเพเดิมของชาวบ้าน ส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่น การตั้งถิ่นฐานตั้งอยู่ตามแนวยาวของถนน รพช. และถนนชลประทาน เชื้อนแม่กงเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านและอำเภอได้สะดวก เป็นตำบล ที่มีพื้นที่ของหมู่บ้านอยู่ในเขตของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ และเป็นหมู่บ้านบริวารของศูนย์ศึกษาทั้ง ๑๐ หมู่บ้าน ราษฎรได้รับการสนับสนุนการพัฒนาอาชีพ อย่างต่อเนื่อง

องค์การบริหารส่วนตำบลแม่โป่ง มีที่ทำการตั้งอยู่เลขที่ ๑๑ ม. ๑๐ ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัด ห่างจากอำเภอดอยสะเก็ด ๘ กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัด ๒๒ กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางถึงจังหวัด ประมาณ ๔๕ นาทีเนื้อที่ (Area) ตำบลแม่โป่งมีพื้นที่ทั้งหมด ๓๗,๕๕๑ ไร่ หรือ ๖๐ ตารางกิโลเมตร แยกเป็น ที่ราบ ๑๘,๘๗๕ ไร่ คิดเป็น ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ภูเขา ๑๘,๑๒๐ ไร่ คิดเป็น ๔๘ เปอร์เซ็นต์ และพื้นน้ำ ๗๕๖ ไร่ คิดเป็น ๒ เปอร์เซ็นต์

ลักษณะภูมิประเทศของตำบลแม่โป่งเป็นที่ราบเชิงเขาและที่ภูเขาอยู่ในชั้นความสูงประมาณ ๓๔๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล ลักษณะพื้นที่ลาดเอียงในแนวทิศเหนือไปทางทิศใต้ และทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขามีสลำห้วยอยู่โดยทั่วไป มีแหล่งน้ำสำคัญ ๆ ได้แก่ อ่างเก็บน้ำ

ห้วยฮ่องไคร้ น้ำแม่โป่ง และคลองชลประทานแม่กวาง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำทางการเกษตรที่สำคัญมีเส้นทางหมายเลข ๔๐๓๔ (บ้านแม่ก๊ะ - บ้านแม่ฮ่องไคร้) ถนน รพช. หมายเลข ๔๐๓๕ (บ้านสันกำแพง - บ้านป่าไผ่) ถนน รพช. หมายเลข ๕๑๐๒ (บ้านป่าไม้แดง - บ้านป่าไผ่)

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ตำบลแม่โป่ง มีประชากรทั้งสิ้น ๕,๖๒๐ คน ประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ ๘๐ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผลผลิตที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว กระเทียม หอมแดง ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ฯลฯ โดยได้แหล่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยฮ่องไคร้ อ่างเก็บน้ำห้วยกำ น้ำแม่โป่ง และคลองชลประทานแม่กวาง อาชีพ อื่นๆ ได้แก่ รับจ้างทั่วไป ค้าขาย หาของป่า เป็นต้น

จำนวนหมู่บ้านในเขตปกครองของ อบต.แม่โป่ง (Villages) อบต.แม่โป่งมี ๑๐ หมู่บ้านในเขตปกครองได้แก่

- หมู่ที่ ๑ บ้านตลาดขี้เหล็ก
- หมู่ที่ ๒ บ้านป่าไผ่
- หมู่ที่ ๓ บ้านห้วยบอน
- หมู่ที่ ๔ บ้านแม่โป่งหลวง
- หมู่ที่ ๕ บ้านพระนอนแม่โป่ง
- หมู่ที่ ๖ บ้านห้วยอ่าง
- หมู่ที่ ๗ บ้านต้นผึ้ง
- หมู่ที่ ๘ บ้านแม่ฮ่องไคร้
- หมู่ที่ ๙ บ้านป่าไม้แดง
- หมู่ที่ ๑๐ บ้านห้วยบ่อทอง

มีประชากรทั้งสิ้น ๕,๖๒๐ คน แยกเป็น ชาย ๒,๗๘๙ คน หญิง ๒,๘๓๑ คน แยกเป็นรายหมู่บ้านดังนี้

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ชาย	หญิง	รวม
๑	บ้านตลาดขี้เหล็ก	๑๘๑	๑๖๗	๓๔๘
๒	บ้านป่าไผ่	๓๖๓	๓๖๙	๗๓๒
๓	บ้านห้วยบอน	๒๙๔	๒๙๕	๕๘๙
๔	บ้านแม่โป่งหลวง	๔๒๕	๔๗๔	๘๙๙
๕	บ้านพระนอนแม่โป่ง	๓๕๘	๓๖๒	๗๒๐
๖	บ้านห้วยอ่าง	๓๐๒	๒๙๖	๕๙๘
๗	บ้านต้นผึ้ง	๑๖๖	๑๕๒	๓๑๘
๘	บ้านแม่ฮ่องไคร้	๑๓๗	๑๓๘	๒๗๕

๙	บ้านป่าไม้แดง	๒๖๘	๒๙๙	๕๖๗
๑๐	บ้านห้วยป่องทอง	๒๘๕	๒๗๙	๕๖๔
	รวม	๒,๗๗๙	๒,๘๓๑	๕,๖๑๐

- จำนวนครัวเรือน ๑,๘๒๖ ครัวเรือน ความหนาแน่น ๙๔ คน/ตารางกิโลเมตร
- ข้อมูลจากทะเบียนราษฎร เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

สภาพทางเศรษฐกิจ

อาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก โดยมีพืชเศรษฐกิจได้แก่ ข้าว กระเทียม หอมแดง แดงกวา ถั่วลิสง ฯลฯ เวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลักจะหันมา ทำอาชีพรองได้แก่ รับจ้างทั่วไป ค้าขาย หาของป่ามาขาย เป็นต้น นอกนั้นยังมีอาชีพอื่นๆ อีก คือ รับราชการ ประกอบธุรกิจส่วนตัว รับจ้าง เป็นต้น

หน่วยงานราชการและองค์กรธุรกิจในพื้นที่ อบต. แม่โป่ง

๑. ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่โป่ง ม. ๑๐ บ้านห้วยป่องทอง

๒. สถานีตำรวจภูธรตำบลแม่โป่ง ม. ๔ บ้านแม่โป่งหลวง

๓. สถานีอนามัยตำบลแม่โป่ง จำนวน ๒ แห่ง ตั้งอยู่ ม. ๔ บ้านแม่โป่งหลวง และ ม. ๑๐ บ้านห้วยป่องทอง

๔. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ม. ๑ บ้านตลาดขี้เหล็ก

๕. ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ ๑๓ เชียงใหม่

องค์กรธุรกิจ ได้แก่

๑. โรงโม่หิน ๑ แห่ง

๒. โรงสีข้าว ๑๐ แห่ง

๓. ร้านขายสินค้าเบ็ดเตล็ด ๒๕ แห่ง

๔. ร้านขายอาหาร ๑๐ แห่ง

๕. ร้านซ่อมจักรยานยนต์ ๗ แห่ง

๖. ร้านตัดผม ๕ แห่ง

๗. ปั้มน้ำมันหลอด ๖ แห่ง

๘. ร้านขายเฟอร์นิเจอร์ ๑ แห่ง

สถาบันการศึกษา

มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา ๓ แห่ง และระดับมัธยมศึกษา ๒ แห่ง

๑. โรงเรียนระดับประถมศึกษาได้แก่

- (๑) โรงเรียนบ้านแม่โป่ง
- (๒) โรงเรียนบ้านตลาดขี้เหล็ก
- (๓) โรงเรียนบ้านป่าไผ่
- ๒. โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาได้แก่
 - (๑) โรงเรียนบ้านแม่โป่ง
 - (๒) โรงเรียนบ้านตลาดขี้เหล็ก
- ๓. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๒ แห่งได้แก่
 - (๑) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสิรินธร
 - (๒) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านแม่โป่ง
- ๔. โรงเรียนเอกชน
 - โรงเรียนอนุบาลจันทโชติ

สถาบันทางศาสนา

มีวัดทั้งหมด ๗ วัด ได้แก่

- ๑. วัดพระธาตุจอมแจ้ง
- ๒. วัดกัญจนนิริยาราม (วัดป่าไผ่-บ่อทอง)
- ๓. วัดใหม่มงคลชัย (วัดห้วยบอน)
- ๔. วัดดอยปล่อยนก
- ๕. วัดพระนอนแม่โป่ง
- ๖. วัดแม่ฮ้องไคร้
- ๗. อาราม จำนวน ๒ อาราม ได้แก่ อารามบ้านต้นผึ้ง และ อารามหอมบุญบ้านป่าไม้แดง

การสาธารณสุข

สถานบริการสาธารณสุขในตำบลแม่โป่ง มี ๒ แห่ง คือ สถานีอนามัยตำบลแม่โป่ง ตั้งอยู่ ณ เลขที่ ๓๙ ม. ๔ บ้านแม่โป่งหลวง บนเนื้อที่ ๒ งาน เป็นอาคารแบบแปลนชั้นเดียวโดยเปิดทำการครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๐๐ จนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้ทำการก่อสร้างสถานีอนามัยอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งทาง อบต. แม่โป่ง ได้มอบที่ดินให้จำนวน ๓ ไร่ อยู่ติดกับสำนักงานของ อบต. เพื่อใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคาร ของสถานีอนามัยแบบแปลนสองชั้น โดยเริ่มเปิดให้บริการเมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ มีเจ้าหน้าที่หมุนเวียนกันให้บริการทั้งสองแห่ง รวม ๔ คน

- สถานีอนามัยประจำตำบล ๒ แห่ง
- อัตราการมีและใช้ส้วมราดน้ำ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์
- ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ๕ แห่ง

- ร้านขายยาแผนปัจจุบัน ๑ แห่ง
- อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ๑๐๐ คน

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

- สถานีตำรวจ ๑ แห่ง
- ป้อมตำรวจชุมชน ๑ แห่ง
- อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) ๒ รุ่น ๔๘ คน

สาธารณูปโภค (Public Utility)

การคมนาคม

มีเส้นทางหลักเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน เป็นถนนลาดยาง ร.พ.ช. ๓ สาย คือ

๑. หมายเลข ๔๐๓๔ (บ้านแม่ก๊ะ – บ้านแม่ฮ่องไคร้)
๒. หมายเลข ๔๐๓๕ (บ้านสันกำแพง – บ้านป่าไผ่)
๓. หมายเลข ๕๑๐๒ (บ้านป่าไผ่แดง – บ้านป่าไผ่)

เส้นทางรองเชื่อมภายในหมู่บ้านเป็นถนน คสล. คสม. และลูกรัง ได้แก่

๑. ถนน คสล. และ คสม. ๓๙ สาย
๒. ถนนลูกรัง/หินคลุก ๒๒ สาย
๓. ถนนดิน ๒๔ สาย

การโทรคมนาคม

๑. ตู้โทรศัพท์สาธารณะ ๑๐ แห่ง
๒. หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ๑๐ แห่ง
๓. ตู้ไปรษณีย์ ๒ แห่ง

ไฟฟ้า

ไฟฟ้าเข้าถึงทุกหมู่บ้านแต่กำลังไฟฟ้ายังไม่พอต่อความต้องการโดยเฉพาะช่วงเย็นและหัวค่ำ อัตราการใช้ไฟฟ้าทั้งตำบลยังไม่ครบ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์เต็ม อยู่ที่ ๙๕ เปอร์เซ็นต์

แหล่งน้ำ

๑. แม่น้ำ (แม่โป่ง) ๑ สาย
๒. คลองชลประทานจากเขื่อนแม่กวง ๒ สาย
๓. อ่างเก็บน้ำ (อ่างห้วยก้า และอ่างห้วยฮ่องไคร้) ๒ อ่าง
๔. บ่อน้ำตื้น ๕๖๗ บ่อ ใช้การได้ ๔๑๖ บ่อ ใช้การไม่ได้ ๑๕๑ บ่อ
๕. บ่อน้ำบาดาล ๒๔๗ บ่อ ใช้การได้ ๒๓๖ บ่อ ใช้การไม่ได้ ๑๑ บ่อ บ่อส่วนตัว ๒๓๔ บ่อและ

บ่อสาธารณะ ๑๓ บ่อ

๖. สระน้ำ ๒๗ สระ ใช้การได้ ๒๓ สระ ใช้การไม่ได้ ๔ สระ สระส่วนตัว ๑๔ สระและสระสาธารณะ ๑๓ สระ

๗. ฝาย ๑๕ แห่ง

๘. ประปาหมู่บ้าน ๘ แห่ง

ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยภูเขา ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญได้แก่ ป่าไม้ และหินผา โดยมีบริษัทเอกชนได้รับสัมปทานสร้างโรงโม่หิน ผลิตหินชนิดต่างๆ สร้างอาชีพให้ราษฎรในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีศูนย์ศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นศูนย์ฝึกอาชีพให้แก่ราษฎรในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง

มวลชนจัดตั้ง

- ลูกเสือชาวบ้าน ๒ รุ่น จำนวน ๑๕๐ คน
- ไทยอาสาป้องกันชาติ ๑ รุ่น จำนวน ๑๕ คน
- อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) จำนวน ๔๘ คน

วิสัยทัศน์ในการพัฒนาท้องถิ่น

“เกษตรกรรมก้าวหน้า พัฒนารายได้ โครงสร้างพื้นฐานดี ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี”

พันธกิจ

๑. บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน
๒. จัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค – บริโภค และน้ำเพื่อการเกษตร
๓. พัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน
๔. มีการจัดระบบการสื่อสารที่ทันสมัยประชาชนสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว
๕. ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม นันทนาการ ศิลปะ จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๖. ส่งเสริมและพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ป่วยเอดส์ และผู้ด้อยโอกาสอื่น ๆ

๗. ป้องกันและปราบปรามปัญหาเสพติด และการจัดระเบียบสังคม

๘. คุ้มครองดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๙. พัฒนาและปรับปรุงการให้บริการแก่ประชาชน

จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนา

๑. ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ลดรายจ่าย ขยายโอกาส

๒. ประชาชนมีน้ำเพื่อการอุปโภค – บริโภค และน้ำเพื่อการเกษตรใช้อย่างเพียงพอทุกฤดูกาล

๓. มีระบบโครงสร้างพื้นฐาน ที่เป็นระบบมาตรฐาน เพียงพอกับความต้องการของประชาชน และมีความสอดคล้องกับการขยายตัวของตำบล
๔. ประชาชนมีช่องทางรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่ทันสมัยและสะดวกรวดเร็ว
๕. พัฒนาระบบการศึกษา ศาสนา นันทนาการ และอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรม ศิลปะ จารีต ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น
๖. สตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ป่วยเอดส์ และผู้ด้อยโอกาสอื่น ๆ ได้รับการส่งเสริมพัฒนาในทุกด้านและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี
๗. สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปลอดภัยจากยาเสพติด และอบายมุขต่าง ๆ
๘. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมกับการดำรงชีวิตของประชาชน
๙. ประชาชนมีความพึงพอใจในการให้บริการของ อบต.

๔.๑.๒ สภาพการจัดการป่าชุมชน

ผู้สูงอายุในชุมชนตำบลแม่โป่ง เล่าว่า อดีตเมื่อ ๔๐ ปีก่อนนั้น สภาพป่าจืดจาง ป่าห้วยก้า ป่าห้วยไร่และดอยปู่ชีแฮ้ง เป็นป่าหลักที่โอบล้อมชุมชนตำบลแม่โป่ง ยังมีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนในชุมชนมีวิถีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาธรรมชาติ มีความเชื่อในพลังอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่า เจ้าเขา จึงทำให้คนมีความผูกพันอยู่กับป่าไม้ พึ่งพาป่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร เป็นแหล่งกำเนิดความอุดมสมบูรณ์ของต้นน้ำลำธาร ที่นำมาใช้เพื่อการอุปโภคและบริโภค และการเกษตรกรรม

๑) การใช้ประโยชน์ป่าชุมชน

ป่าจืดจาง ป่าห้วยก้า ป่าห้วยไร่และดอยปู่ชีแฮ้ง เป็นป่าไม้ที่โอบล้อมของชุมชนตำบลแม่โป่ง มีเป็นลักษณะป่าเต็งรังมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ประเภทไม้เด่นได้แก่ ไม้เต็ง รัง เหียง พลวง รกฟ้า มะกอก กระจุก ไม้สกุลจิว และไม้สกุลไผ่ เช่น ไผ่ชางนวล ไผ่ชางดำ ไผ่ตงไผ่บง ไผ่ข้าวหลาม เป็นต้น สำหรับพื้นที่ป่าในปัจจุบัน ยังคงมีชนิดพืชพันธุ์และสัตว์ที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติใช้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพรและสร้างความสมบูรณ์แก่ระบบนิเวศน์ ดังนี้

๑) ผักป่า : ผักหวาน ผักพ้อคำตีเมีย ผักถวยหนู หน่อไม้ ผลกระบก ผักไคร้ ผักนางงั้ม นางจม ผักกูด บอนผา

๒) เห็ด : เห็ดโคน เห็ดลม เห็ดขอนขาว เห็ดถอบ เห็ดขมิ้น เห็ดน้ำขาว เห็ดกระด้าง เห็ดหูหนู เห็ดขาง เห็ดไข่ห่าน เห็ดแดง เห็ดน้าม้อย เห็ดกระด้าง เห็ดจั่น เห็ดข้าวตอก

๓) สัตว์ เช่น ไช้มัดแดง แมงมัน ไช้จักจั่น ดักแด่ เช่น กระต่าย อีเห็น หมูป่า กระรอก นกยูง พังพอน งูเห่า งูจงอาง แลน ไก่ป่า นกเป็ด นกเขา หมาป่า งูสิง เหยียง แลน เป็นต้น

๔) สมุนไพร เช่น ห้อสะพายควาย สเลดพังพอน มะเขือแจ้เครือ บอระเพ็ด กาวเครือ อ้อยช้าง สารภี มะค่าแต้ม มะหาด แสมสาร ยอป่า เป้า ฯลฯ

ชาวบ้านหมู่บ้านป่าไผ่ บ้านห้วยบอนและบ้านกาดซี้เหล็ก มีการใช้ประโยชน์จากป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน ที่มีเขตแดนติดกับป่าจอตึงประกอบด้วย ป่าห้วยก้า ป่าดอยปู่กั้งและป่าห้วยไร่ โดยสามารถประมวลลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมีดังนี้

๑. เป็นแหล่งอาหาร โดยในป่าชุมชนมีอาหารธรรมชาติสำหรับคนในชุมชนใช้บริโภคในฤดูกาลต่าง ๆ อาทิ ผักพื้นบ้าน หน่อไม้ ผลไม้ป่า เช่น มะม่วงป่า มะขามป้อม กะบก มะกอก เห็ด ไข่มดแดง แมงมัน ไช้จ๊กจั่น ผึ้ง แ่น้ อังอาจ เคร่า กบเขียด

๒. เป็นแหล่งสมุนไพร ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ชาวบ้านป่าไผ่ บ้านห้วยบอน และบ้านกาดซี้เหล็กได้ทำการสำรวจสมุนไพรที่อยู่ในป่าจอตึง ดอยปู่กั้ง ป่าห้วยไร่ และป่าห้วยก้า พบว่า มีสมุนไพรจำนวนกว่าร้อยชนิด อาทิ ห้อสะพายควาย สเลดพังพอน มะเขือแจ้เครือ บอระเพ็ด กาวเครือ อ้อยช้าง สารภี มะค่าแต้ม มะหาด แสมสาร ยอป่า เป้า ฯลฯ ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ทั้งได้มีการพัฒนาเป็นกลุ่มสมุนไพร เช่น กลุ่มอบสมุนไพร กลุ่มแปรรูปสมุนไพรเป็นเครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ และเป็นสมุนไพรเพื่อการบำบัด

๓. เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน มีการใช้พื้นที่ป่าชุมชนห้วยก้าเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ โดยมีการจัดทำแผนที่เส้นทางเดินป่า การใช้พื้นที่ป่าดอยปู่กั้งเพื่อกิจกรรมนันทนถอยหลังในวันปีใหม่ ฯลฯ

๔. เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ โดยมีการใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเลี้ยงวัว ที่ปล่อยให้หากินในเขตพื้นที่ป่า

๕. เป็นแหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร โดยแบ่งพื้นที่ป่าเพื่อการใช้ประโยชน์ ในลักษณะป่าใช้สอย ที่ชาวบ้านสามารถนำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนได้ ตามข้อกำหนดของการใช้ป่าของชุมชน ได้แก่ ไม้ไผ่ ไม้พิน หรือไม้ใช้สอยอื่นๆ อาทิ ไม้เต็ง รั้ง แคนทราย ตุ่มกั่วว แดง ตีนนก ตะแบก เหียง ชี้อ้าย ฯลฯ

๖. เป็นแหล่งรายได้ จากการศึกษาวิจัยโดยชาวบ้านป่าไผ่ บ้านห้วยบอน และบ้านกาดซี้เหล็กพบว่า ชาวบ้านสามารถใช้ป่าเพื่อสร้างรายได้ เช่น การจัดสาน การหาหน่อไม้ การหาเห็ด การหาพืชป่า และสมุนไพร รวมมูลค่าหลายแสนบาท มีบางครอบครัวยึดอาชีพหาของป่าขายตามฤดูกาลเช่น หาเห็ดหน่อไม้ พืชป่า และสมุนไพร

๗. เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ โดยมีหน่วยงานและสถานศึกษาต่าง ๆ เข้ามาศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชน ทำให้แกนนำหรือปราชญ์ชุมชนหลายคนได้บอกเล่าความรู้เรื่องป่าแก่คนภายนอก ทั้งยังมีความพยายามพัฒนาบูรณาการสู่การเรียนการสอนแก่สถานศึกษาในชุมชน และการจัดการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการแก่เยาวชน โดยผ่านกิจกรรมการนันทนถอยหลังที่ให้เยาวชนได้เดินป่าไปร่วมประกอบกิจกรรม เช่นเดียวกับกิจกรรมประกอบพิธีกรรมไหว้เทวดารักษาขุนน้ำ ที่นำแกนนำชุมชนและตัวแทน

เยาวชนร่วมกิจกรรม ซึ่งจัดในบริเวณป่าขุนน้ำ หรือการรณรงค์กิจกรรมการปลูกป่า การทำแนวป้องกันไฟป่า ที่มีการนำเยาวชนร่วมกิจกรรม

๒) การเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชน

ต่อมาในปี ๒๕๑๐ – ๒๕๑๖ ผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ก็ถูกสัมปทานทำไม้โดยบริษัทเอกชน เพื่อทำไม้หอมรถไฟ และทำฟืนโรงบ่มยาสูบ โดยคนในชุมชนได้รับการว่าจ้างให้เป็นผู้รับจ้างตัดเลื่อยไม้ของชุมชน ส่งผลให้สภาพพื้นที่ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ กลายสภาพมาเป็นป่าเสื่อมโทรมในเวลาไม่ถึง ๑๐ ปี ความแห้งแล้งเข้ามาแทนที่ วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป หันไปรับจ้างขายแรงงาน ทั้งอาชีพเกษตรกรรมไปเป็นส่วนใหญ่ เพราะเกิดจากวิกฤติธรรมชาติ คือ ภัยแล้ง และในฤดูฝน เกิดน้ำป่าท่วม ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยก้าเสรีจสมบูรณ์ การตัดไม้ยากลำบากยิ่งขึ้นเพราะถนนถูกตัดขาดจากป่า การตัดไม้ลดลง ประกอบกับปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ป่าถูกยกเลิกสัมปทานต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้มีการก่อตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้

ผู้คนในชุมชนทั้งสามแห่งตระหนักถึง ผลกระทบจากภัยธรรมชาติดังกล่าวจึงประสานความร่วมมือกันรณรงค์รักษาป่าหลังจากการปิดป่า ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับการสนับสนุนจากกรมป่าไม้ในการส่งเสริมการจัดการป่าไม้ โดยชุมชนมีบทบาทคือ

๑. ต้องช่วยกัน อนุรักษ์ป่า และสัตว์ป่า

๒. จะต้องปลูกป่า บำรุงรักษา ภายใต้การควบคุม กำกับ แนะนำของพนักงาน เจ้าหน้าที่อย่างใกล้ชิด

๓. ต้องช่วยงานด้านป่าไม้อื่น ๆ ตามโอกาสอันสมควร

๔. การใช้พื้นที่และดำเนินการใด ๆ ต้องไม่เป็นอันตรายต่อทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าและจะต้องได้รับความเห็นชอบจากนายอำเภอก่อนเสมอ

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ชุมชนทั้งสามแห่ง ได้ร่วมกันเสนอจัดตั้งป่าชุมชนต่อกรมป่าไม้และดำเนินการดูแลรักษาป่าของชุมชนต่อมาโดยมีคณะกรรมการของชุมชนดูแลเรียกว่า คณะกรรมการป่าประชาอาสา จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงได้จัดตั้งเป็นป่าชุมชนโดยขึ้นทะเบียนกับกรมป่าไม้ ซึ่งในการใช้ประโยชน์คือเป็นแหล่งอาหาร ตามฤดูกาลของชุมชน เช่น เห็ด ผักต่าง ๆ หน่อไม้ มดแดง แมงนูน แหล่งหาฟืน ไม้เพื่อใช้ในครัวเรือน เป็นแหล่งสมุนไพรป้องกันรักษาโรค เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ และสืบสานภูมิปัญญาการดำเนินวิถีชีวิต ของคนที่อยู่กับป่า ทั้งนี้สามารถสรุปพัฒนาการของป่าจอตึงป่าห้วยก้า ป่าห้วยไร่ และกอยปู่กั้งได้ดังนี้

๑. ยุคดั้งเดิม ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๙๐ สภาพทางกายภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากสัตว์ป่าที่พบคือ เสือ หมี เก้งหมูป่า เม่น นิ่ม อีเห็น ละมั่ง กระต่าย นกยูง อีแร้งนกเหินอก อีกา ไก่ป่า หม่าป่า นก

เป่า นกเขา กระรอกงูเหลือม ทั้งยังเป็นแหล่งผลิตน้ำอาหารให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์พอเพียงเพราะคนมีน้อยและอยู่แบบพึ่งพาอาศัยป่า

๒. ยุควิกฤติและเสื่อมโทรม ช่วงปี ๒๔๙๐ - ๒๕๑๗ เป็นช่วงเวลาที่ทรัพยากรป่าไม้ / สัตว์ป่า ป่าถูกทำลาย จนเสื่อมโทรมสัตว์ป่าอพยพออกไปจากพื้นที่ไม่พบเห็นคือ เสือ หมีแก้ง หมูป่า เม่น นิ่ม อีเห็นละมั่ง นกยูง อีแร้ง นกเหือก อีกา นกเป่า นกเขากระรอกงูเหลือมที่พบบนเห็น คือ กระต่ายหมาป่า งูเล็ก ทัวไป ไก่ป่า แหล่งน้ำเหือดแห้งเร็วกว่าปกติ มีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ทำให้แหล่งอาหารธรรมชาติเสื่อมสูญ สาเหตุสำคัญของการทำลายป่าคือ การสัมปทานทำไม้หมอนรถไฟ ฟืนเตาบ่มใบยาสูบ การถูกบุกรุกแผ้วถางทำที่อาศัยและทำมาหากินเพราะคนมีมากขึ้น

๓. ยุคฟื้นฟู ระหว่างปี ๒๕๑๘ - ๒๕๒๕ จากการที่ป่าถูกทำลาย ผู้คนในชุมชนจึงมีอางหลีกเลี่ยงผลกระทบต่อวิกฤติที่เกิดขึ้น จึงเกิดแนวคิดในการฟื้นฟูรักษาป่าไม้ โดยร่วมกับชุมชนใกล้เคียง เช่น บ้านกาดขี้เหล็ก บ้านห้วยบอน แสดงความคัดค้านสัมปทานป่าไม้ จนเกิดการยกเลิกสัมปทานป่าชุมชน และให้ความร่วมมือกับทางราชการในการรักษาป่า

๔. ยุคการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นเวลาที่ชุมชนได้เรียนรู้การพัฒนาชุมชนและการจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยชุมชนทั้งสามแห่งจัดเป็นหมู่บ้านในพื้นที่บริการของศูนย์ฯ จึงได้รับการส่งเสริมจากศูนย์ในลักษณะต่าง ๆ เช่น การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การอบรมให้ความรู้งานอาชีพ การสนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้ การสนับสนุนการดับไฟป่า การรับเกษตรกรเข้าทำงานในศูนย์ฯ การสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยก้า อ่างเก็บน้ำปางแม่เรือ การพัฒนาระบบชลประทาน ฯลฯ ซึ่งยุคนี้เป็นช่วงเวลาที่คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมใหม่ และมีการนำวัฒนธรรมเหล่านั้นมาปรับประยุกต์กับภูมิปัญญาของชุมชน เกิดเป็นนวัตกรรมของชุมชน และค้นพบว่าป่ามีความสัมพันธ์ต่อชุมชนในมิติต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา และการสาธารณสุข

๓) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชน

๑. ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ดังจะพบว่า จำนวนสัตว์และพืชพันธุ์ในป่ามีจำนวนชนิดน้อยลง พืชพันธุ์หลายชนิดหายไปจากป่า เช่นเดียวกับสัตว์ป่า ขนาดกลางและขนาดใหญ่ เช่น หมูป่า หมีขอ ฯลฯ ได้หายไปจากป่า คงเหลือเพียงสัตว์ป่าขนาดเล็ก จำพวก แลง กระต่าย ไก่ป่า และหมาป่า แต่ก็มีจำนวนน้อย

๒. ปัญหาน้ำแล้งและน้ำท่วม การตัดไม้แม้ว่าจะพยายามปลูกทดแทนแต่ก็มีอาจทดแทนได้เท่าทัน จึงทำให้ป่าไม่สามารถอุ้มน้ำ เพื่อปล่อยคืนสู่ธรรมชาติได้ ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมในเวลาน้ำหลาก และขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

๓. ขาดแคลนแหล่งอาหาร การเก็บหาของป่าเพื่อการค้า ทำให้เกิดการกอบโกยทุกสิ่งจากป่า ขาดการคำนึงถึงคำสอนของคนในอดีตว่า ให้เก็บใช้อย่างระมัดระวังและแบ่งปันแก่ผู้อื่น เช่น เก็บผักหวานให้เหลือตาอ่อน เก็บเห็ดถอบและเห็ดโคนให้เหลือรากไว้ขยายต่อ เก็บหน่อไม้ให้เหลือตาหน่ออ่อน หรือ สมุนไพรเก็บไปเพียงรักษากลายเป็นเก็บตามรายการสั่งซื้อจากนายทุนทั้งต้นอ่อนแก่ หรือการเผาป่าทำให้สัตว์ขนาดเล็กตาย ฯลฯ ทั้งหมดทำให้ชุมชนขาดแหล่งอาหารธรรมชาติ ต้องซื้ออาหารเพื่อการบริโภคจากภายนอกชุมชน ส่งผลให้มีรายจ่ายเพิ่มขึ้น

๔. ทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุการณ์ขาดแคลนนํ้า และสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ดินสูญเสียความสามารถในการอุ้มนํ้าและเสื่อมคุณภาพ ไม่เอื้อต่อระบบการผลิตทางการเกษตรเช่นในอดีต จึงต้องมีการใช้ปุ๋ย สารเคมี และการใช้นํ้าเพื่อการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น

๕. สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง จากการเสียดุลของระบบนิเวศน์ เพราะมีการใช้สารเคมีทางดินโดยขาดความระมัดระวัง เกิดสภาวะดินตายและสารเคมีไหลลงสู่แม่น้ำลำคลอง

๖. ภาวะสุขภาพ ผลจากการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร ทำให้เกิดการสะสมตกค้างสะสมอยู่ในดิน เป็นระยะเวลานาน จนสิ่งมีชีวิตในดินไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ เช่นเดียวกับเกษตรกรที่พบว่า มีปริมาณสารเคมีสะสมในเลือดมากขึ้น

๗. การบุกรุกพื้นที่ป่า จากการบอกเล่าของคนในชุมชน พบว่า มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตรและกสิกรรม โดยมีเอกสารการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินหลายลักษณะ เช่น ฉโนดที่ดิน - นส. ๓ นส3ก - สทก และไม่มีเอกสารสิทธิ์ ซึ่งปัญหาสำคัญของบุกรุกป่าและการถือครองที่ดิน คือ กลุ่มที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกินเนื่องจาก พื้นที่อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ทั้งนี้ยังมีการนำที่ดินมีเอกสารสิทธิ์ขายให้กับนายทุนนอกพื้นที่แต่ไม่ได้ทำประโยชน์ปล่อยให้รกร้างเปล่าเป็นจำนวนมาก

๘. การดูแลจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ที่มีสภาพต้นเงินจากการชะล้างการพังทลายของหน้าดิน ทำให้ตะกอนดินทับถม การใช้สารเคมีจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และความอ่อนแอของระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกรรม

๙. การปรับเปลี่ยนอาชีพ จากปัญหาความเสื่อมของที่ดิน ระบบนํ้า และการขายกรรมสิทธิ์ที่ดิน ต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่ไม่สามารถควบคุมกลไกราคาทางการตลาดได้ ทำให้เกษตรกรต้องเผชิญภาวะหนี้สิน ต้องละทิ้งภาคเกษตรสู่การเป็นแรงงานราคาถูกนอกชุมชน เช่นนี้ส่งผลต่อระบบความสัมพันธ์ในครัวเรือนและชุมชน เพราะมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกันลดน้อยลง

๑๐. ความรู้และภูมิปัญญา ผู้สูงอายุในชุมชนเล่าว่า มีความรู้จากป่าในหลายเรื่อง ทั้งการพยากรณ์ดินฟ้าอากาศ เช่น หากเห็นนกบินเป็นฝูงกลับรังแสดงว่าพายุกำลังจะมา หรือการที่ป่าเงียบไม่มีเสียงจักจั่นร้อง แสดงว่าจะเกิดพายุฝน หรือ พืชหลายชนิดสามารถใช้เป็นสมุนไพรบำบัดโรค แต่การขยายตัวของการแพทย์แผนใหม่ และการทำลายป่า ทำให้ความรู้เรื่องสมุนไพรซึ่งเป็นการแพทย์ทางเลือกสำหรับชาวบ้านสูญหายไป หรือ การที่เยาวชนรุ่นใหม่สัมผัสป่าน้อยลง เพราะการศึกษาแผน

ใหม่หรือวัฒนธรรมใหม่ จึงละเลยความเชื่อพื้นบ้าน ส่งผลต่อพฤติกรรมและการปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกับชุมชน

๔.๒ ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน

จากการศึกษาภูมิปัญญาการจัดการป่าของชุมชน พบว่า ตำบลแม่โป่งมีการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ให้คงสภาพความสมบูรณ์ โดยใช้รูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายทั้งมิติสังคมวัฒนธรรม และมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถจำแนกได้ ดังนี้

๔.๒.๑ ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ

อดีตคนในตำบลแม่โป่งมีความเชื่อสูงว่า สิ่งต่างๆ ล้วนมีจิตวิญญาณและมีเจ้าของ ต้นไม้ใหญ่ในป่าล้วนมีเทพารักษ์สิงสถิต จึงไม่ตัดต้นไม้ใหญ่หากจำเป็นต้องทำพิธีขอขมาและปลูกต้นไม้ทดแทน เช่นเดียวกับพื้นที่หลายแห่งในบริเวณป่าล้วนมีผีหรือวิญญาณสิงสถิตอยู่ เช่น ผีต้นข่อยทำน้ำ ซึ่งเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่จำนวนหลายต้นขึ้นอยู่ริมน้ำ ในเวลามืดค่ำจะไม่มีใครกล้าผ่านบริเวณดังกล่าว และจะบอกกล่าวลูกหลานในหมู่บ้านไม่ให้ไปละเมิดพื้นที่บริเวณนั้น แต่ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาระบบถนนและไฟฟ้า ทำให้ต้นข่อยถูกตัดทิ้ง ความเชื่อเรื่องผีต้นข่อยทำน้ำจึงเลือนหายจากชุมชน แต่กระนั้นยังปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับไม้ตะเคียน ว่า มีนางตะเคียนสิงสถิต หรือไม้ที่มีลักษณะสองง่ามว่ามีผีสองนางสถิต จึงไม่ควรตัดมาใช้ประโยชน์ มิเช่นนั้นจะเกิดอาเพศ

ในปัจจุบันชุมชนยังคง กำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บางส่วนในบริเวณป่าว่า เป็นที่สิงสถิตของเจ้าที่ เช่น บริเวณป่าห้วยก้า ซึ่งมีการตั้งศาลเจ้าที่และใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือการบูชาเทวดารักษาขุนน้ำ ซึ่งบริเวณพื้นที่ดังกล่าวจะไม่มีใครเข้าไปใช้ประโยชน์ ทำให้ป่าไม่มีระบบนิเวศน์สมบูรณ์

๔.๒.๒ ภูมิรู้ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูล

จากการศึกษาพบว่า ผู้คนในตำบลแม่โป่ง มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแบบเกื้อกูลโดยมีการกำหนดวิธีการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บผักหวานป่าต้องคงเหลือก้านใบไว้ให้เต็บโต หรือการเก็บเห็ดเผาะต้องไม่เก็บหมดกองเพื่อคงเหลือสปอร์เห็ดให้เต็บโตในปีต่อไป หรือการเก็บเห็ดโคนต้องไม่ขุดเอารากเห็ดออกหมดเพื่อให้เหลือเป็นสายเห็ดในปีต่อไป หรือการหาไขมดแดง ต้องเก็บเฉพาะไขมดไม่ทำร้ายมดเพื่อให้สามารถสร้างรังต่อไปได้ ทั้งนี้ชุมชนได้มีการกำหนดกฎระเบียบป่าชุมชน เป็นแนวปฏิบัติที่เกิดจากข้อตกลงร่วมกันของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนทั้งสามแห่งยังมีการจัดสรรผลประโยชน์ โดยระบบการจัดสรรพื้นที่ทำกินของรัฐบาลมีการเอกสารสิทธิ์ที่แตกต่างกันคือ แบบ นส. ๓ โฉนดที่ดิน เอกสารจับจองสิทธิ์ (ปท.๕, สทก.) และมีการกำหนดเขตพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นป่าใช้สอยและป่าอนุรักษ์ ทำให้เป็นประโยชน์ต่อการควบคุมบุกรุกป่าและการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

และเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุขทั้งคนในชุมชนตำบลแม่โป่งและคนในพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งมีการใช้ป่าชุมชนทั้งสามแห่งร่วมกัน ผู้คนในตำบลแม่โป่งจึงได้มีการจัดทำข้อตกลงและกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน มีรายละเอียดดังนี้

๑) หมวดทั่วไป

- ๑) ห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิด ไม้ทุกชนิด ออกจากพื้นที่ หากไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งความเห็นชอบของคณะกรรมการจะระบุในแบบฟอร์มขออนุญาต
- ๒) ห้ามขุดต้นไม้ทุกชนิด ออกจากพื้นที่โดยเด็ดขาด
- ๓) ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด (ส่วนของหมู่ป่า หากว่าหมู่ป่าลงมาทำลายข้าวของในไร่ เจ้าของไร่สามารถฆ่าได้ แล้วนำมาขาย เงินส่วนที่เก็บได้แบ่งเข้าบัญชีกองทุนป่าชุมชนครึ่งหนึ่ง)
- ๔) ห้ามรถบรรทุก (ตั้งแต่ ๔ ล้อขึ้นไป โดยเฉพาะหน้าหน่อไม้) เข้าไปบริเวณป่าชุมชน เพื่อเป็นการป้องกันการลักลอบตัดและขนย้ายต้นไม้ , การบรรทุกหน่อไม้จำนวนมากเกินไปออกจากพื้นที่
- ๕) ห้ามกระทำการใด ๆ เช่น เผาหน่อไม้ในป่า , การทิ้งก้นบุหรี่ เป็นต้น ที่ก่อให้เกิดไฟป่า หรือ เผาหัวไร่ ปลายนา ตาแนวเขตป่าชุมชน
- ๖) ห้ามทำการใดที่เป็นการบุกรุก และยึดครองพื้นที่ป่าชุมชน

บทลงโทษ

- ๑) ความผิดครั้งที่ ๑ ตักเตือน พร้อมยึดของกลาง
- 2) ความผิดครั้งที่ 2 ปรับ 500 – 3,000 บาท (พิจารณาจากเจตนาและจำนวนต้นไม้ที่ตัด)
- ๓) ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

๒) หมวดการเก็บหาหน่อไม้

- ๑) ห้ามเก็บหาหน่อไม้โดยการใช้อุปกรณ์ทุกชนิดขุด
- ๒) ห้ามเก็บหาหน่อไม้ที่มีความยาวมากกว่า ๑ เมตร
- ๓) จะมีประกาศวันหยุดเก็บหาหน่อไม้ของทุกปี โดยเครือข่ายป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง เป็นผู้ประกาศ และห้ามทุกคนเก็บหาหน่อไม้ในช่วงดังกล่าว
- ๔) การหาหน่อไม้ เก็บหาได้ไม่เกิน ๑ กระสอบปุ๋ยอาหาร ต่อคน
- ๕) ช่วงปิดป่าห้ามหาโดยเด็ดขาด

บทลงโทษ

๑) หากมีผู้ฝ่าฝืนปรับ 500 บาท ต่อคน และเงินที่ปรับจะนำเข้าบัญชีกองทุนป่าชุมชน

๓) มาตรการเก็บหาผักป่าและสมุนไพร

๑) การเก็บหาผักในป่า เช่น ผักหวาน และผักต่าง ๆ ในป่าให้ใช้วิธีการเด็ดหรือสอย ห้ามตัดกิ่งหรือโค่นต้นโดยเด็ดขาด

๒) การหาพืชสมุนไพรในป่าชุมชน ต้องแจ้งแก่คณะกรรมการป่าชุมชนก่อนทุกครั้ง

บทลงโทษ

๑) หากมีผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับครั้ง ๕๐๐ บาท

๔.๒.๓ ภูมิปัญญาด้านการประยุกต์ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนา

โดยชุมชนได้มีการประยุกต์ใช้ประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า เช่น การใช้พิธีกรรมสลากภัตซึ่งเป็นพิธีกรรมทางสังคมและศาสนาให้คนในชุมชนหรือระหว่างชุมชนได้พบปะทำกิจกรรมร่วมกัน พร้อมทั้งการระดมทุนเพื่อศาสนาหรือสาธารณกุศล ชุมชนได้ใช้ปรับใช้รูปแบบเป็นสลากขอฝน จัดในเดือนพฤษภาคมของทุกปี แต่อย่างก็ตามพิธีกรรมสลากภัตยังคงมีอยู่เป็นปกติ หรือพิธีกรรมบวชป่าซึ่งเป็นแนวความคิดบวชคนว่าคนที่ผ่านการบวชคือคนภาวะพิเศษ ฉะนั้นต้นไม้ที่ได้รับการบวชก็จะเป็นต้นไม้พิเศษต้องช่วยกันดูแลรักษาไม่ตัดทำลาย โดยการประกอบพิธีสวดมนต์และใช้สัญลักษณ์ผ้าเหลืองของพระสงฆ์ผูกติดต้นไม้ และการฟังธรรมปลาช่อน ซึ่งเป็นการนำเอาดินจากป่าเข้ามาปั้นเป็นปลาช่อน และนำมาประกอบพิธีกรรมในวัด โดยการขุดหลุมและนำปลาช่อนปั้นใส่ในหลุมเพื่อให้พระสวดมนต์และเทศนาเรื่องปลาช่อน ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า ธรรมปลาช่อนนี้เป็นเรื่องราวในครั้งพุทธกาลที่เกิดภาวะฝนแล้งเป็นระยะเวลายาวนาน ประชาชนเดือดร้อน จึงมีคนมาขอให้พระพุทธเจ้าทำพิธีขอฝน พระองค์จึงเจริญพรทำให้เกิดฝนตกขึ้น และทรงเทศนาภพชาติที่พระองค์เกิดเป็นปลาช่อนใหญ่ในหนองน้ำและเผชิญปัญหาน้ำแห้ง ทำให้ปลาตัวน้ำเล็กน้อยเดือดร้อนจากการขาดน้ำ อาหาร และถูกสัตว์อื่นจับกิน พระองค์จึงอธิษฐานจิตว่า การที่เป็นปลาได้รับการศึกษาไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น จึงขออาณิสสสนี้ช่วยให้ฝนตก และเกิดฝนตก จนเป็นเรื่องราวที่ถูกจารึกในคัมภีร์พุทธศาสนา และชาวบ้านได้นำมาปรับใช้เพื่อการบูชาขอฝนจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลางระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับคนในชุมชน

จากการศึกษาพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่ถูกลำมาประยุกต์ใช้เพื่อการจัดการป่าชุมชน พบว่า มีสาระสำคัญที่น่าสนใจและสอดแทรกกุศโลบายในการขัดเกลาทางสังคมแก่คนในชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พิธีปลาส่อนอุปกรรมในพิธีกรรม ได้แก่

๑. พระพุทธรูป ๕ องค์สมมติแทนพระหิน เงิน ทอง ไม้ เหล็ก
๒. หอพระอุปัศุต
๓. คัมภีร์ใบลานเรื่อง มัจฉาปลาช่อน
๔. ต้นกล้วย ต้นอ้อย
๕. ซ่อซ่าง ตุงไชยสีแดงสีขาว
๖. รูปปลาช่อน ๑ ตัว แกะสลักจากไม้บ้านอง รูปเต่า รูปปลาฉลาม และปลาเล็กปลาน้อย แกะสลักจากไม้มะรุ้ม รูปนกกระยาง รูปเหยี่ยว ทำด้วยไม้ทอง
๗. ฆ้อง กลอง หรือ เครื่องดนตรี
๘. เครื่องไทยทานถวายพระสงฆ์
๙. น้ำส้มป่อย น้ำอบน้ำหอม
๑๐. เครื่องขันตั้ง (เครื่องบูชาครู) มีเบ้า ๑ หมั่น หมาก ๑ หมั่น เทียน ๑๒ คู่ หมาก ๑๒ ขด กบอีก ๑๒ ก้อม พลุ ๑๒ กรวย กล้วย ๑ เครือ มะพร้าว ๑ เครือ ข้าวเปลือก ๑ กระบุง ข้าวสาร ๑ พัน ผ้าขาว ๑ รำ (ยาว ๑ วา) ผ้าแดง ๑ รำ (ยาว ๑ วา) และเงิน ๓๐๐ ท็อก
๑๑. เครื่องบูชาท้าวทั้ง ๔ มี กระจกใส่ด้วย ข้าว อาหาร หมาก เหมียง บุหรี่ มะพร้าว ตาล กล้วย อ้อย ลูกส้ม ลูกหวาน ดอกไม้ รูปเทียน กระจก ๔ ชั้น ใช้จำนวน ๖ กระจก บูชาพระอินทร์ ๑ และแม่พระธรณี

สถานที่จัดกิจกรรม

จัดตั้งโรงพิธีในวัด หรือที่ตั้งอยู่ทางหัวบ้าน คือ ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ปลุกปะรำพิธี และที่ใกล้กับปะรำพิธีซุดสระน้ำกว้างประมาณ ๓ เมตร ยาวประมาณ ๔ เมตร ที่กลางสระสร้างแท่นสำหรับตั้งพระพุทธรูป ๕ องค์ รอบสระกั้นด้วยราวฉัตร แล้วปักด้วย ซ่อน้อย ตุงไชย ต้นกล้วย ต้นอ้อย บริเวณทางด้านเหนือของสระ ตั้งแท่นเป็นที่บูชาท้าวทั้ง ๔ ตั้งหอพระอุปัศุต

ขั้นตอนพิธีกรรม

เมื่อถึงกำหนดที่จะกระทำพิธีขอฝน จะเริ่มตีฆ้องกลอง หรือ เครื่องดนตรี นำพานดอกไม้ รูปเทียน และเครื่องท้าว ๕ ประการ ไปอาราธนาอัญเชิญแม่พระพุทธรูป ๕ องค์ ซึ่งสมมติเป็นพระเงินทอง หิน พุทธสิหิงค์ และไม้จันทร์ นำมาประดิษฐานในปะรำพิธี

นำพานดอกไม้รูปเทียน วอคานหาม เครื่องอัญฐุบริหาร และฆ้องกลองไปอาราธนา พระอุปัศุตที่แม่น้ำในหมู่บ้าน เมื่อไปถึงฝั่งแม่น้ำแล้วให้มรรคนายกกล่าวคำอาราธนา แล้วให้ลงมเอาหินหรือวัตถุอันใดอันหนึ่ง สมมุติว่าเป็นพระอุปัศุต เมื่อได้แล้วเอาใส่ในวอคานหาม แห่มาไว้ในหออุปัศุตที่ได้ตั้งไว้ตั้งบาตร ตาลปัตร ผ้าไตรจีวร ภาชนะใส่ภัตตาหาร

ตักน้ำใสในสระเพียงเล็กน้อย เอารูปปลาช่อน และรูปปลาต่างๆ ใส่ลงในสระ ส่วนที่ชอบสระ เอารูปนกยาง รูปเหยี่ยวตั่งไว้ จากนั้นยกขันตั่งให้มรรคนายกขึ้นครุ มรรคนายกนำเครื่องบูชาไปบอกกล่าวเทวดารักษาทิศทั้ง ๔ หรือ ท้าวจตุโลกบาล คือ ท้าวธตรฐ รักษาโลกทางทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหก รักษาโลกทางทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ รักษาโลกทางทิศตะวันตก ท้าวกุเวร รักษาโลกทางทิศเหนือ และบูชาพญาอินทร์ผู้ที่เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ บูชาแม่นางธรณี ผู้รักษาแผ่นดิน เสร็จแล้วมรรคนายกยกเครื่องอัญชลีบูชา และสำหรับอาหารถวายแก่พระอุปคุต กล่าวอาราธนาพระอุปคุตอีกครั้งหนึ่ง

จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์เข้านั่งในปะรำพิธี มรรคนายกจุดเทียนธูปบูชาพระ แล้วกล่าวนำให้ว่า พระสมათานศีล พระสงฆ์สวดมนต์ด้วยบท นะโมเม พุทธคาถา คาถาปลาช่อน สัมพุทธคาถา และบารมี ๓๐ ทัดถ้ามีเวลามากให้สวด ๑๐๐ จบ ถ้ามีเวลาน้อยให้สวด ๗ จบ หลังจากนั้นพระสงฆ์เทศน์อ่านคัมภีร์ "ธรรมมัจฉาปลาช่อน" เมื่อจบการเทศน์แล้วมรรคนายกกล่าวคำโอกาส "ยอคุณปลาช่อน" ว่า

สุรนนฺตุ เทวา วรราชา อินทา จ พรหม ยมโรกัปปะราชา ธรณี จ कुตตา สิริมา ภิธานา อาวาส
รักษา สหปารัฐา อิธาคตา อนุโมทมานา // สาธุโอกาสกันเเต ข้าแต่พระปรมิพุทธา ทิธิรัตนไตรเจ้าแห่ง
อนุดตรธัมมราชา ในครากาลบัดนี้ข้าพเจ้าทั้งหลาย หมายถึงครุบาเจ้า.....เป็นเค้า และพระสังฆคณา และ
มหาอุบาสก อุบาสิกา กุมารกุมารี ทั้งหลาย ก็มารำพึงเห็นยังบ้านเมืองเป็นปริพาหะร้อนกระหาย อัน
หาน้ำฝนชลธาราไปได้ จึงชักชวนกันมาพึงธรรมอันเป็นสัจจกิริยา แห่งมัจฉาราชาทัวประเสริฐ เพื่อจักหื้อ
ท่าฝนชลเมฆะ เป็นเอนกตกลงมา บัดนี้ ข้าพเจ้าจักกิตตนาพุทธคุณ อันเป็นอนันตา อัปปริมานา ด้วยมคธ
ภาษาบาลีว่า โยพุทธเสฏฐิ วรธัมมราชา เขตวา นะมารัง สคนัง อเสสัง ปัตโต วรโพธิตรุราช มุเลตัง
พุทธเสฏฐิ สिरसानามิ โยพุทธเสฏฐิ อันว่าพระพุทธเจ้าตนประเสริฐ ตนใด เสดวานะ ประจัญแพแล้ว
มารัง ยังมาร ๕ ประการ สคนะ กับทั้งหมูริพผลมารบ่เสสหลอ ปัตโตวรโพธิตรราชมุเล ได้ตรัสผญา
สัพพัญญุตญาณเป็นพระเหนือแทนแก้ว แทบเค้าไม้สลิมาโพธิตันวิโรจน์ เสฏฐิ อะหัง อันว่าข้า นะมา
มิ ก็น้อมไหว้บัดนี้ ตังพุทธเสฏฐิ ยังพระพุทธเจ้าตนประเสริฐตนนั้น สिरสา ด้วยหัว โสภควา อันว่า
พระพุทธเจ้าตนนั้น ทรงคุณอนันตา อัปปริมานาหาที่สุดไปได้ พระก็ไหว้พำเพ็งบารมีธรรม ๓๐ มานาน
ประมาณ ๒๐ อะสงขัย ปลายแสนมหากัปป์ ปางเมื่อเจ้าได้เป็นโพธิสัตว์ คือว่าได้เป็นพญาสิริราช ควัก
ตาออกหื้อเป็นทานแก่อินทาสักกพราหมณ์ เป็นอัมตติกทานอันประเสริฐแล ปางเมื่อเจ้าได้เป็นละมั่งคำ
เอาหัวตนไปตั่งไว้เหนือขันเชียง เพื่หื้อพราณปลาฆ่าตนตายตางแม่เนื้อแลหื้อชีวิตแห่งตนแก่เนื้อทั้ง
หลาย อันเป็นญาติแห่งตน ลำดับมาถึงปางเมื่อเจ้าได้เป็นมัจฉาราชทัวประเสริฐ เกิดในสระอันใหญ่ ใน
โกสรานชนบท ฝนบ่ตกเป็นอันแห้งแล้งนัก แร้งกาและนกยางทั้งหลายก็มาเอายังปลาไปกินเป็นอาหาร
มากนัก เจ้าก็มีคำภุณาญาติแห่งตน จึงกระทำสัจจกิริยาหื้อท่าฝนตกลงมาทั่วทิศชนบททั้งมวล หื้อมีชีวิต
แก่สัตว์ทั้งหลาย トラบอันได้ตรัสผญาสัพพัญญู เป็นครุแก้วแกโลกทั้ง ๓ ประกอบด้วย หิตาทายา อัน

อินทฺูกรุณาเป็นอนันตาทาที่สุตบได้ แพ้ตีหลี ในครากาลบัดนี้ก็เป็นปริพาหะอันร้อนใหม่ ด้วยอันหาน้ำหาฝนบได้ ผู้ข้าทั้งหลายก็มีมือถือดอกไม้อำเทียน ขอโอกาสราธนายังพุทธพินพาชินรูปเจ้า และสารริกธาตุเจ้าแล สรรีธาตุอรหันตเจ้า ลงสถิตยส์สำราญเหนือแท่นแล้ว ขอรธาณามัจฉาราชาเจ้าตนประเสริฐ ลงสถิตยส์สำราญในสระ เพื่อหื้อผู้ข้าทั้งหลายได้อาบองค์สรงเกศด้วยน้ำพุธาภิเชกแล้ว หื้อวุฒิวีรุฬหิตด้วยวัสสาธราไหลหลังถั่งตกลงมา หื้อชุ่มชื้นยั้งอกบาน แห่งพิชข้าวไร่แดนนา แก่ผู้ข้าทั้งหลายแท้แต่เทอะ/ (กล่าวโอกาส ๓ จบ)

จากนั้น จึงประค้อมข้อมกลอง หรือดนตรี แห่งพระพุทธรูปจากปะรำพิธีไปตั้งที่ฐานแท่นกลางสระ นำรูปปลาช่อน และปลาชนิดอื่นใส่ลงไปในสระ แล้วให้คนที่เข้าร่วมพิธีกรรมเอาน้ำส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอมสระสรงองค์พระพุทธรูป และอาบสรงปลาในสระนั้น เมื่อได้กระทำพิธีดังกล่าวแล้ว เชื่อว่าฝนจะตกลงมาภายใน ๓ วัน ๗ วัน เมื่อครบกำหนด ๗ วันให้หมินต์พระอุคุตไปส่งที่แม่น้ำดังเดิม

ฝิขุนน้ำหรือเทวดารักษาน้ำเป็นความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชนหลายชั่วอายุคน การเลี้ยงฝิขุนน้ำของชุมชนตำบลแม่โป่งมีความเชื่อที่ว่า ฝิขุนน้ำหรือเทวดารักษาน้ำเป็นฝิให้คุณสามารถที่จะบันดาล ความผาสุก ความร่มเย็น ความอุดมสมบูรณ์ ของพิชพันธ์ ธัญญาหาร ตลอดจนดูแลป้องกันให้ตนในชุมชน ให้อยู่รอดปลอดภัย จากภัยธรรมชาติ และโรคภัยไข้เจ็บทั้งมวล ทุกปีจึงจัดให้มีการบวงสรวง จัดหาเครื่องเซ่นไหว้ บูชา เลี้ยงฝิขุนน้ำ ณ ห้วยเลี้ยงฝิ ขุนน้ำสองสบ ในพื้นที่หมู่ที่ ๓ บ้านกาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง โดยกำหนดช่วงเวลา แรม ๙ ค่ำ เดือน ๙ ของทุกปี

อุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม

๑. สะตวง ๖ อัน สะตวงทำด้วยกาบกล้วย ตัดยาว ประมาณ ๔ นิ้ว
๒. อาหารคาวหวาน เช่น ข้าวเหนียว แกง ผลไม้ ขนม
๓. ตุง สีขาว ๔ อัน
๔. กระทงใบตอง
๕. เนื้อสัตว์สำหรับเซ่นไหว้ฝิขุนน้ำ
๖. สุรา

ขั้นตอนพิธีกรรมไหว้ฝิขุนน้ำ

๑. การจัดแบ่งงาน แก่ฝ่ายหรือหัวหน้าเหมืองฝาย จะเป็นผู้รับผิดชอบจัดประเพณีเลี้ยงฝิขุนน้ำ โดยก่อนจะถึงวันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๙ หัวหน้าเหมืองฝายจะเป็นผู้แจ้งข่าวให้สมาชิกของแต่ละฝาย เพื่อร่วมกันเตรียมการจักพิธี โดยจะแบ่งหน้าที่รับผิดชอบเป็นฝ่ายๆ ดังนี้

- (๑) ฝ่ายจัดเตรียมสถานที่ หัวหน้าเหมืองฝายที่ได้รับมอบหมายจะต้องนำสมาชิกเข้าป่าเพื่อจัดเตรียมสถานที่ ที่จะประกอบพิธี ก่อนวันเลี้ยงฝิ 1 วัน โดยทำการแผ้วถางจุดที่จะทำ

พิธี ทำแครงยกพื้นสูงด้วยไม้ไผ่ สำหรับวางเครื่องบวงสรวง ซึ่งจะต้องทำให้เสร็จ ก่อนที่จะเริ่มพิธีในวันรุ่งขึ้น

(๒) ฝ่ายจัดเตรียมเครื่องบวงสรวง จะต้องจัดหาเครื่องบวงสรวง ประกอบด้วย เนื้อสัตว์ สุรา ดอกไม้ธูปเทียน ให้พร้อมก่อนรุ่งเช้าก่อนวันประกอบพิธี

(๓) ฝ่ายพิธีการ ผู้รับผิดชอบจะต้องนำกรวยดอกไม้ธูปเทียน ไปบอกกล่าวให้ผู้ที่ประกอบพิธีบวงสรวง คือ มรรคทายก ทราบก่อนกำหนดวันประกอบพิธี

๒. การประกอบพิธีกรรม เช้าตรู่ของวันแรม ๙ ค่ำเดือน ๙ แก่ฝ่ายพร้อมด้วยสมาชิกที่ได้รับมอบหมาย ให้จัดทำเครื่องบวงสรวง จะต้องไปถึงจุดนัดหมายก่อน เพื่อจัดการฆ่าสัตว์ที่จะนำไปเช่น ไหว้ หลังจากฆ่าแล้วก็ช่วยปรุงอาหารทำเป็น ๒ ประเภท คือ ทำแกงหนึ่งอย่างชาวบ้านเรียกว่า "แกงอ่อม" และทำลาบดิบ อีกอย่างหนึ่ง ส่วนที่เหลือ ก็จะเช่นไหว้เป็นเนื้อสด

๓. ก่อนพระอาทิตย์จะขึ้น กำหนดผู้ใหญ่บ้าน พร้อมลูกบ้าน ผู้เฒ่า ผู้แก่ ในตำบลแม่โป่ง รวมทั้งแก่ฝ่ายและลูกสมาชิกเหมืองฝ่ายทุกคน จะเดินทางไปด้วยกัน ณ จุดนัดหมาย คือ บริเวณ ห้วยสองสบ เมื่อทุกคนพร้อมกันที่จุดนัดหมาย มรรคนายกจะขึ้นท้าวทั้งสิ้น

๔. เมื่อทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสิ้นแล้ว มรรคนายกก็จะให้แก่ฝ่ายนำเครื่องเช่นไหว้ ประกอบด้วย เนื้อสัตว์ทั้งสุก และดิบ สุรา ๒ ขวดขึ้นไป วางไว้บนแคร่ที่จัดทำไว้ มรรคนายกจะจุดเทียน ๒ เล่ม ซ้ายขวา จุดธูป ๑ กำมือ แจกจ่ายให้ผู้ร่วมพิธีนำมาปักไว้ตรงกลางระหว่างเทียนทั้ง ๒ เล่ม การปักเทียน ธูปทั้งสามจุดนี้ มีความหมายถึง ให้เคารพและระลึกถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อจุดเทียนธูปแล้ว มรรคนายกจะกล่าวคำอัญเชิญเทวดา เพื่อให้มาชุมนุม รับเครื่องเช่นไหว้ ของชาวบ้าน เมื่อจบแล้ว จะกล่าวคำแผ่เมตตา เป็นการเสร็จพิธี ของมรรคนายก ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธี จะรอจนกระทั่งเทียน ที่จุดไว้ ให้เหลือพอประมาณ ก็ถือว่า เทวดา หรือผีขุนน้ำ ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธี จะนำเครื่องบวงสรวงมาแบ่งกันทำอาหารรับประทานร่วมกัน หากมีส่วนที่เหลือก็จะแบ่งสรรปันส่วนให้แก่ฝ่ายหรือหัวหน้าฝ่ายนำกลับไปแบ่งให้ลูกสมาชิกเหมืองฝ่าย ที่เรียไรเงินมาไม่ได้มาร่วมพิธี ถือเป็นอันเสร็จสิ้น ประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ

๔.๒.๔ ภูมิปัญญาด้านวิถีชีวิตและวิทยาการ

ตำบลแม่โป่งได้จัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่าอย่างหลากหลาย อาทิ การทำแนวกันไฟ การเพาะกล้าไม้ ป่าเปียก การดับไฟป่า การปลูกป่า การสร้างฝายต้นน้ำ การทำปุ๋ย ภูมรเบียบของชุมชน และกิจกรรมนบถอยหลังวันสิ้นปี โดยมีรายละเอียดพอสังเขปคือ

๑) การทำแนวกันไฟป่า

จะมีการแบ่งเขตแนวป่าว่า พื้นที่ของแต่ละชุมชนคือบริเวณใด จากนั้นจึงประกาศให้คนในชุมชนทราบ พร้อมทั้งนัดหมายวันเพื่อการทำแนวกันไฟ โดยแบ่งงานย่อยเป็นกลุ่มบ้าน หากครัวเรือน

ใดไม่สามารถมาร่วมได้ต้องแจ้งเหตุที่สมควรพร้อมทั้งหาแรงงานมาแทน แต่หากครัวเรือนใดละเลยจะถูกปรับโดยการเพิ่มพื้นที่มากกว่าปกติสามเท่า จึงทำให้เกิดความร่วมมือพร้อมเพรียง อนึ่งการทำแนวกันไฟป่านั้น นอกจากการระดมแรงงานยังมีการระดมทุนทรัพย์เพื่อซื้อน้ำดื่มหรืออาหารเพื่อรับประทานร่วมกัน ดังนั้น การทำแนวกันไฟป่าจึงเป็นมาตรการทางสังคมเพื่อการจัดการป่าและรักษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งกิจกรรมการทำแนวกันไฟป่า ถูกกำหนดไว้เป็นโครงการในแผนแม่บทของตำบลและชุมชน โดยมีรายละเอียดภูมิรู้การทำแนวกันไฟป่าดังนี้

วัตถุประสงค์ของการทำแนวกันไฟ

๑. เพื่อป้องกันไม่ให้ไฟป่าลุกลามเข้าไปในพื้นที่ที่จะคุ้มครอง โดยการแนวกันไฟในทิศทางที่ให้แนวหัวไฟมาชนแนวกันไฟเป็นมุมเฉียง ทั้งนี้เนื่องจากตามแนวมุมเฉียงแนวกันไฟจะมีความกว้างมากขึ้น ไฟข้ามยากขึ้น แต่ถ้าแนวหัวไฟตั้งฉากกับแนวกันไฟ ไฟจะมีโอกาสข้ามแนวได้ง่ายที่สุด เพราะในทิศทางนั้น แนวกันไฟจะมีความกว้างน้อยที่สุด

๒. เพื่อแบ่งพื้นที่คุ้มครองออกเป็นส่วนๆ สะดวกในการควบคุมไฟ ซึ่งการแบ่งพื้นที่ในสวนป่าออกเป็นบล็อกเพื่อความสะดวกในการดับไฟป่า โดยหากเกิดไฟไหม้ในบล็อกใดก็จะพยายามป้องกันไม่ให้ไฟลุกลามออกจากบล็อกนั้น

๓. เพื่อใช้เป็นเส้นทางตรวจการณ์ระวังไฟป่า แนวกันไฟจะทำหน้าที่เหมือนเส้นทางลำลองที่ใช้ในการตรวจหาไฟทางพื้นดิน โดยพลเดินเท้า จักรยานยนต์ หรืออาจจะใช้รถยนต์ ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของแนวกันไฟนั้น

๔. เป็นแนวตั้งรับในการดับไฟป่าโดยใช้เป็นเส้นทางลำเลียงเจ้าหน้าที่และเครื่องมือเข้าไปดับไฟป่า และในกรณีฉุกเฉิน สามารถล่าถอยมาใช้แนวกันไฟเป็นแนวตั้งรับที่ปลอดภัยได้

ภูมิรู้เทคนิควิธีสร้างแนวกันไฟ

สำหรับการสร้างแนวกันไฟของชุมชนตำบลแม่โป่งจะประกอบด้วยแนว ๒ ชั้น คือชั้นนอกเป็นแนวกว้างที่กำจัดไม้พุ่มและไม้พื้นล่างออกจนหมด และชั้นในซึ่งเป็นแนวที่แคบลงอยู่ในแนวแรกอีกทีหนึ่ง ซึ่งจะกำจัดเชื้อเพลิงออกทั้งหมดจนถึงชั้นผิวหน้าดิน ชุมชนตำบลแม่โป่งมีการสร้างแนวกันไฟ ๓ วิธี คือ

๑) การใช้แรงงานคน เป็นการกำจัดเชื้อเพลิงบนพื้นป่าจำพวกไปไม้กิ่งไม้แห้ง หญ้าและไม้พื้นล่างเล็กๆ ออก โดยใช้แรงงานคนและเครื่องมือเกษตร เช่น จอบ คราด มีด ขวาน หรือคราด ใช้พีชที่เขียวอยู่ตลอดปี

๒) การปลูกพีชที่เขียวชุ่มอยู่ตลอดทั้งปีเป็นแนว โดยพีชที่ปลูกให้ความชุ่มชื้น ต้องไม่ผลัดใบในฤดูแล้ง มีความอวบน้ำสูง มีเรือนยอดแน่นทึบปกคลุมดิน เพื่อให้แสงส่องถึงพื้นดินได้น้อย ทำให้มีวัชพืชขึ้นน้อยตามไปด้วย ต้นไม้ที่นำมาปลูก ได้แก่ สะเดาข้าง ต้นแสยก และกล้วยป่า

๓) การเผาพื้นที่เป็นแนวเพื่อกำจัดวัชพืช และเป็นการกระตุ้นการงอกของพืชใหม่และหญ้าสด ซึ่งไม่ติดไฟ การทำแนวกันไฟด้วยวิธีนี้ใช้กันมานาน เนื่องจากเสียค่าใช้จ่ายและแรงงานน้อยที่สุด แต่ได้แนวกันไฟที่มีประสิทธิภาพสูง หากต้องมีมาตรการควบคุมเป็นอย่างดี มิเช่นนั้นแล้วไฟอาจลุกลามออกไปนอกพื้นที่ได้

ภูมิรู้เทคนิคทำแนวกันไฟ

๑) แนวกันไฟในพื้นที่ลาดชัน ต้องกว้างกว่าแนวกันไฟในพื้นที่ราบ ถ้าปริมาณและความหนาของชั้นเชื้อเพลิงยิ่งมาก แนวกันไฟก็ต้องยิ่งกว้างมาก

๒) พื้นที่ที่เชื้อเพลิงเป็นหญ้าหรือมีเชื้อเพลิงอื่นที่จะก่อให้เกิดลูกไฟปลิวไปได้ไกล แนวกันไฟจึงต้องทำกว้าง

๓) ในพื้นที่โล่ง มีลมแรง แนวกันไฟจะต้องทำกว้างมาก เพื่อป้องกันการปลิวของลูกไฟ และการพาความร้อนโดยลมข้ามแนวกันไฟ

๔) การทำแนวกันไฟในที่ลาดชัน จะต้องขุดร่องตลอดขอบแนวกันไฟด้านล่าง เพื่อใช้ปักไม้ให้เชื้อเพลิงจำพวกขอนไม้ติดไฟ ที่กำลังลงมาตามความลาดชัน สามารถลี้ผ่านแนวกันไฟไปได้

๕) หากสภาพภูมิประเทศอำนวย ให้ทำแนวกันไฟให้ตรงที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ความยาวของแนวกันไฟสั้นที่สุด ทั้งนี้เพื่อประหยัดเวลาและงบประมาณ ทั้งการทำและดูแลรักษา

๖) จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของแนวกันไฟจะต้องชนกับแนวใดๆ ที่ทำหน้าที่เป็นแนวกันไฟด้วย เช่นกัน เช่น เริ่มต้นทำแนวกันไฟจากขอบถนน โดยให้แนวกันไฟตั้งฉากกับแนวถนน และไปสิ้นสุดแนวกันไฟที่ริมห้วย ในลักษณะเช่นนี้ ไฟที่ไหม้เข้ามาหาแนวกันไฟจะไม่สามารถไหม้อ้อมแนวออกทางซ้ายหรือขวาได้ เนื่องจากติดแนวถนนและแนวห้วย

๗) หากต้องการใช้แนวกันไฟเป็นทางตรวจการณ์และส่งกำลังทางรถยนต์หรือจักรยานยนต์ จะต้องทำร่องระบายน้ำ เพื่อป้องกันการกัดเซาะหน้าดินจนเป็นร่องลึก

๘) เชื้อเพลิงที่กำจัดออกจากแนวกันไฟ อาจจะนำมารวมกองเป็นแนวตรงกลางแนวกันไฟแล้วเผาทิ้ง หรือนำออกไปทิ้งที่อื่น กรณีที่ต้องทิ้งเชื้อเพลิงเอาไว้ในพื้นที่ จะต้องไม่ทิ้งเชื้อเพลิงไว้ที่ขอบแนวกันไฟทางด้านที่คาดว่าไฟจะลามเข้ามา มิเช่นนั้นเมื่อไฟลามเข้ามาใกล้ขอบแนวดังกล่าวซึ่งมีเชื้อเพลิงอยู่เป็นจำนวนมาก จะทำให้ไฟเพิ่มความรุนแรงขึ้นกว่าเดิมจนสามารถลุกลามข้ามแนวกันไฟไปได้

ภูมิรู้เทคนิคซ่อมบำรุงแนวกันไฟ

ก่อนเข้าสู่ฤดูร้อนในแต่ละปี ชุมชนจะร่วมกันจัดทำแนวกันไฟโดยแบ่งเขตพื้นที่รับผิดชอบของแต่ละหมู่บ้าน จากนั้นนัดหมายให้ทำแนวกันไฟร่วมกัน ภายหลังจากสร้างแนวกันไฟเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีคณะกรรมการป้องกันไฟป่าของหมู่บ้านร่วมกันตรวจตราพร้อมขอความร่วมมือกับคนในชุมชนเพื่อบำรุงรักษาซ่อมแซมแนวกันไฟให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์พร้อมใช้งานได้อยู่เสมอ ดังนี้

๑) หมั่นตรวจตรา กวาดเก็บและกำจัดเชื้อเพลิงจำพวกใบไม้กิ่งไม้แห้งและหญ้าที่ตกลงมาทับถมอยู่บนพื้นแนวกันไฟชั้นใน ขณะเดียวกันต้องคอยกำจัดไม้พุ่มและไม้พื้นล่างที่งอกขึ้นใหม่บนแนวกันไฟชั้นนอกอยู่เสมอ

๒.) ระวังไม่ให้มีไม้ล้มพาดขวางแนวกันไฟ เพราะเมื่อเกิดไฟไหม้ ไฟจะลามผ่านไม้ล้มนี้แล้วข้ามแนวกันไฟไปได้

๓) ตรวจตราซ่อมแซมร่องระบายน้ำของแนวกันไฟที่อยู่บนที่ลาดชัน และแนวกันไฟที่ใช้เป็นทางตรวจการณ์ เพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดินจนเกิดเป็นร่องลึกบนแนวกันไฟ

๔) หากไฟเกิดห่างแนวกันไฟมาก และพัฒนาเป็นไฟขนาดใหญ่ ลูกกลมรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีลูกไฟปลิว แนวกันไฟนั้นก็จะมีประสิทธิภาพน้อยลงในการหยุดยั้งไฟ

๕) หากทิศทางของแนวหัวไฟที่พุ่งเข้าหาแนวกันไฟ ทำมุมฉากกับแนวกันไฟ แนวกันไฟจะมีประสิทธิภาพน้อย เนื่องจากหัวไฟจะชนและข้ามแนวกันไฟตรงจุดที่มีระยะทางแคบที่สุด โอกาสที่ไฟจะข้ามแนวจึงมีสูง แต่ถ้าทิศทางของแนวหัวไฟทำมุมเอียงไปจากมุมฉากมากเท่าไร แนวกันไฟจะยิ่งมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากหัวไฟจะต้องข้ามแนวกันไฟในมุมเอียง ซึ่งระยะทางในการข้ามแนวกันไฟจะยาวขึ้น

๒) การทำป่าเปียก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงคิดค้นวิธีการทำป่าเปียกขึ้นเพื่อเป็นแนวในการป้องกันไฟป่า โดยนำหลักการที่แสนง่ายแต่ได้ประโยชน์มหาศาล โดยใช้หลากหลายวิธีการประกอบกัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานวิธีการก่อสร้าง “ป่าเปียก” ไว้แก่ศูนย์ศึกษาอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ สำหรับชุมชนตำบลแม่โป่ง ซึ่งเป็นพื้นที่บวรราชของศูนย์ศึกษาอันเนื่องมาจากพระราชดำริห้วยฮ่องไคร้ จึงได้รับการสนับสนุนความรู้ทักษะเกี่ยวกับการทำแนวกันไฟแบบป่าเปียก โดยมีวิธีการดังนี้

๑) ทำระบบป้องกันไฟไหม้ป่า โดยใช้แนวคลองส่งน้ำและแนวพืชชนิดต่างๆ ปลูกตามแนวคลองน้ำเหล่านั้น สร้างระบบการควบคุมไฟป่าด้วยแนวป้องกันไฟป่าเปียก โดยอาศัยน้ำชลประทานและน้ำฝน

๒) โดยการปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเพื่อให้ความชุ่มชื้นค่อยๆ ทวีขึ้นและแผ่ขยายออกไปทั้งสองร่องน้ำ ซึ่งจะทำให้ต้นไม้งอกงามและมีสวนช่วยป้องกันไฟป่า เพราะไฟป่าจะเกิดขึ้นง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น

๓) โดยการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น เพื่อปิดกั้นร่องน้ำหรือลำธารขนาดเล็กเป็นระยะๆ เพื่อใช้เก็บกักน้ำและตะกอนดินไว้บางส่วน โดยน้ำที่เก็บไว้จะซึมเข้าไปสะสมในดินทำให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายเข้าไปทั้งสองด้านกลายเป็น “ป่าเปียก”

๔) โดยการสูบน้ำเข้าไปในระดับที่สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วปล่อยน้ำลงมาทีละน้อย ให้อ้อยๆ ไหลซึมดินเพื่อช่วยเสริมการปลูกป่าบนพื้นที่สูงในรูป “ภูเขาป่า” ให้กลายเป็น “ป่าเปียก” ซึ่งสามารถป้องกันไฟป่าได้อีกด้วย

๕) ปลูกต้นกล้วยในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นช่องว่างของป่า ประมาณ ๒ เมตร หากเกิดไฟไหม้ป่า ก็จะปะทะต้นกล้วยซึ่งอุ้มน้ำไว้ได้มากกว่าพืชอื่น ทำให้ลดการสูญเสียน้ำลงไปได้มาก

๓) การปลูกป่าสามอย่างเพื่อประโยชน์สี่อย่าง

เกิดจากการส่งเสริมแนวคิดเรื่องการปลูกไม้สามอย่างเพื่อประโยชน์ ๔ ประการ จากศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ โดยชุมชนไปรับกล้าไม้จากศูนย์ฯ เพื่อมาอนุบาลในโรงเพาะชำให้แข็งแรง เตรียมพร้อมสำหรับการปลูกในฤดูฝน ซึ่งกล้าไม้ที่ปลูกก็เป็นไม้ป่าทั่วไป ในขณะที่พบว่าชุมชนตำบลแม่โป่งมีการเพาะและอนุบาลกล้าไม้ โดยการเลือกชนิดของเมล็ดพันธุ์ไม้ที่ต้องการนำมาเพาะอนุบาล ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า ไม้ที่เพาะและปลูกนั้นต้องเป็นไม้ที่ดูแลรักษาง่าย เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และให้ประโยชน์กับส่วนร่วม เช่น จำพวกต้นแค ต้นไผ่ ต้นมะเกี๋ยง หรือสัก ฯลฯ

๔) กิจกรรมดับไฟป่า

เกิดจากการแบ่งพื้นที่ป่ารับผิดชอบของแต่ละหมู่บ้าน คราใดที่เกิดไฟป่า ก็จะมีการประกาศเสียงตามสายให้คนในหมู่บ้านร่วมกันดับไฟป่า สำหรับอุปกรณ์การดับไฟป่าบางส่วนได้จากสำนักงานไฟป่า ศูนย์ศึกษาอันเนื่องมาจากพระราชดำริห้วยฮ่องไคร้และการใช้อุปกรณ์ส่วนตัวของแต่ละครัวเรือน อย่างไรก็ตามชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันว่า อุปกรณ์ที่มีอยู่ไม่เพียงพอและชำรุดเสียหาย จึงเกิดการระดมทุนจัดซื้ออุปกรณ์ดับไฟป่าเพื่อเป็นสาธารณสมบัติของหมู่บ้านขึ้น

กรณีที่มีไฟป่าเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ป่าของชุมชน คนในชุมชนจะร่วมกันดับไฟป่า โดยเริ่มดับไฟที่ขอบหัวไฟก่อน เพื่อหยุดยั้งการลุกลามของไฟ เมื่อควบคุมหัวไฟได้แล้วจึงค่อยกระจายกำลังออกดับไฟทางปีกทั้งสองด้านแล้วดับไฟไปบรรจบกันที่หางไฟ แต่ถ้าแนวหัวไฟมีความร้อนมากไม่อาจเข้าถึงได้ ก็อาจเริ่มดับไฟจากปีกทั้งสองด้านก่อน แล้วค่อยๆ บีบเข้าไปหาหัวไฟเพื่อบังคับให้แนวหัวไฟแคบและเล็กลงเรื่อยๆ จนควบคุมได้ในที่สุด เครื่องมือหลักที่ใช้ในการดับไฟทางตรงได้แก่ ถังฉีดน้ำ พลุไฟป่า และที่ตบไฟ โดยใช้พลุดับดินหรือทรายสาดกลบไฟ หรือใช้น้ำฉีดน้ำเพื่อลดความร้อนและความสูงเปลวไฟ

เทคนิคการเดินเพื่อดับไฟ ต้องเดินตามเกาะติดไฟไปเรื่อยๆ ในจังหวะที่กระแสมแรงเกินกว่าจะเข้าดับไฟทางตรงได้ จนกระทั่งถึงจังหวะที่ลมเบาลงซึ่งจะทำให้การลุกลามของไฟชะงักลงและความสูงเปลวไฟก็ลดต่ำลงมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาสั้นๆ เพียงไม่กี่นาทีถือเป็นช่วงนาทีทองในการดับไฟ ชาวบ้านอาสาสมัครดับไฟป่าทุกคนจะต้องรีบเข้าทำการดับไฟที่ขอบของไฟโดยการดับทางตรงอย่างรวดเร็ว หนักหน่วงและพร้อมเพรียงกันที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อดับแนวปีกไฟให้ได้ระยะทางยาวที่สุด อันเป็นการบีบแนวหัวไฟให้เล็กลงเรื่อยๆ และเมื่อลมพัดแรงขึ้นอีกจนไม่สามารถเข้าไปทำงานที่ขอบของไฟได้

ก็จะถอยออกมาและเดินตามเกาะติดไฟไปเรื่อยๆ เพื่อรอโอกาสเข้าดับไฟในจังหวะที่ลมสงบลงอีกในครั้งต่อไป ดังนั้นการดับไฟป่าจึงขึ้นอยู่กับความอดทนในการเกาะติดตามไฟของอาสาสมัครดับไฟป่า ประกอบกับความรวดเร็ว หนักหน่วงและพร้อมเพรียงในการเข้าดับไฟในช่วงนาทีทองเป็นสำคัญ

๕) การทำฝายต้นน้ำ

เกิดจากการส่งเสริมแนวคิดเรื่องการจัดการแหล่งน้ำตามแนวพระราชดำริ ของศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ โดยการปรับพื้นที่ให้สามารถกักเก็บน้ำตามทางเดินลำน้ำธรรมชาติต่างๆ ซึ่งพบว่า ในบริเวณป่าทั้งสี่แห่ง ได้มีการสร้างฝายต้นน้ำจำนวนกว่าสองร้อยฝาย โดยการระดมแรงงานคนในแต่ละชุมชน และการสนับสนุนงบประมาณจากศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งชุมชนตำบลแม่โป่ง มีการรักษาป่าชุมชนด้วยการจัดทำฝายต้นน้ำหรือฝายแม้วในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนและการได้รับความรู้เพิ่มเติมจากภายนอก ซึ่งสามารถจำแนกเป็น ๕ ประเภทดังนี้

ก) ฝายไม้ไผ่แบบดั้งเดิม

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้

- ๑) ไม้ท่อนหรือไม้ไผ่ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๔ - ๖ นิ้ว
- ๒) ไม้ไผ่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓ - ๔ นิ้ว
- ๓) ทราบ หิน กิ่งไม้ ใบไม้ในพื้นที่

วิธีการก่อสร้าง

- ๑) สำรวจคัดเลือกพื้นที่
- ๒) ปรับพื้นที่ขุดลอกดินพื้นลำห้วยออกให้ลึกประมาณ ๐.๕๐ - ๑.๐๐ เมตร กว้างประมาณ ๐.๘๐ - ๑.๐๐ เมตร ตลอดแนวก่อสร้าง โดยขุดให้ดินลึกเข้าไปข้างลำห้วยด้านละประมาณ ๐.๕๐ - ๑.๐๐ เมตร
- ๓) วางไม้ท่อนหรือไม้ไผ่ขวางลำห้วยตามแนวที่ขุดไว้
- ๔) ตอกหลักไม้ไผ่เรียงจากฝั่งลำห้วยด้านหนึ่งไปยังอีกด้านหนึ่ง ความลึกประมาณ ๐.๓๐ เมตร ตามแนวไม้ท่อนหรือไม้ไผ่ที่วางขวางลำห้วยได้
- ๕) ใช้ลวดมัดหลักไม้ไผ่ให้มัดติดกันกับไม้ท่อน
- ๖) ขนดินในระหว่างช่องว่างของหลักไม้ไผ่ทั้งสองด้าน บดอัดให้แน่น หากต้องการความแน่นที่ที่จะต้องรอน้ำพอประมาณจะทำให้บดอัดแน่นมากขึ้นบดอัดดินจนเต็มตัวฝาย
- ๗) นำหินเรียงปิดทับด้านบนหรือหลังฝาย

ข) ฝายคอกหมูแกนดินอัดขนบด้วยหิน

ฝายคอกหมูแกนดินอัดขนบด้วยหิน เป็นฝายที่ใช้ไม้หลักเป็นแกนยึดตีเป็นกรอบล้อมรอบภายในบรรจุดินและหินเรียง ซึ่งขึ้นอยู่กับวัสดุที่จะสามารถหาได้ในท้องถิ่น

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้

- ๑) ไม้ท่อนขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ นิ้ว ยาวประมาณ ๑.๐๐ – ๑.๒๐ เมตร
- ๒) ไม้ท่อนขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔ – ๖ นิ้ว ความยาวขึ้นอยู่กับความกว้างของลำห้วย
- ๓) กระสอบบรรจุดิน
- ๔) ตะปูหรือลวดเหล็ก

วิธีการก่อสร้าง

- ๑) สำรวจและคัดเลือกพื้นที่
- ๒) ปรับพื้นที่ขุดลอกดินพื้นห้วยออกให้ลึกประมาณ ๐.๕๐ – ๑.๐๐ เมตร ตลอดแนวสร้าง โดยให้ขุดเข้าไปข้างฝั่งลำห้วยด้านละ ๐.๕๐ – ๑.๐๐ เมตร
- ๓) วางไม้ท่อนขวางลำห้วยตามแนวที่ขุด
- ๔) ตอกหลักไม้ท่อนให้ลึกประมาณ ๐.๓๐ เมตร
- ๕) ใช้ไม้วางเป็นคอกหมู ตอกตะปูให้ยึดติดกัน
- ๖) วางกระสอบบรรจุดินหรือใส่ดินบดอัดแน่น หรือวางหินเรียงในช่องว่างของคอกหมู
- ๗) ใช้ไม้ท่อนตรึงกับหลังตัวฝาย ถ้าต้องการความแข็งแรงให้ใช้ไม้ค้ำยันด้านหลังตัวฝายหรือใช้หินใหญ่เรียงขนานด้านหน้า และด้านท้ายตัวฝาย

ค) ฝายแบบถ่วงทรายซีเมนต์

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้

- ๑) กระสอบปุ๋ยเปล่า
- ๒) ดินหรือทรายผสมซีเมนต์ อัตราส่วน ๑:๑๐
- ๓) ไม้เสาหลักขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔ นิ้ว หรือไม้ไผ่ขนาด ๑ นิ้วครึ่ง ยาวประมาณ ๑.๐๐ – ๑.๕๐ เมตร

วิธีการก่อสร้าง

- ๑) สำรวจและคัดเลือกพื้นที่
- ๒) ปรับพื้นที่ ขุดลอกดินกันห้วยออกให้ลึกประมาณ ๐.๕๐ เมตร กว้างประมาณ ๑.๐๐ เมตร
- ๓) วางกระสอบดินหรือทรายผสมซีเมนต์ซ้อนทับประมาณ ๓ หรือ ๔ แถว
- ๔) ใช้ไม้หลักท่อนหรือไม้ไผ่กลมตอกลงบนกระสอบ เพื่อยึดกระสอบให้แข็งแรง แล้ววางกระสอบซ้อนทับอีกให้ได้ระดับที่ต้องการ และเอาไม้ท่อนหรือไม้ไผ่กลมตอกลงบนกระสอบ เพื่อยึดให้แน่น ซึ่งระหว่างของหลักไม้ให้ดูตามความเหมาะสม

ง) ฝายหินเรียงแกนดินเหนียว

วัสดุอุปกรณ์

๑) หินใหญ่

วิธีการก่อสร้าง

๑) สำรวจและคัดเลือกพื้นที่

๒) ปรับพื้นที่ ขุดลอกดินก้นห้วยออกให้ลึกประมาณ ๐.๕๐ – ๑.๐๐ เมตร และกว้างเท่ากับฐานของตัวฝายตามแบบ ตลอดแนวก่อสร้าง โดยให้ขุดดินลึกเข้าไปข้างลำห้วยข้างละ ๐.๕๐ – ๑.๐๐ เมตร

๓) คัดเลือกดินและขนดินบดอัดแน่นเป็นแกนฝายตามแบบ ซึ่งระหว่างการบดอัดดินควรรดน้ำให้ดินชุ่มชื้นจะสามารถอัดได้แน่นมากขึ้น

๔) เอาหินเรียงบริเวณด้านหน้า สันฝายและด้านหลังของฝาย

จ) ฝายหินก่อ

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้

๑) ปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์

๒) หิน ทราย หินใหญ่

๓) ไม้แบบและไม้ค้ำยัน

๔) ตะปู เครื่องมือช่าง

วิธีการก่อสร้าง

๑) สำรวจจุดก่อสร้าง วัดความกว้างของลำห้วย กำหนดระดับ

๒) ปรับพื้นที่ที่จะก่อสร้างตามแนวขวางลำห้วย เปิดหน้าดิน

๓) ขุดฐานรากให้ลึกถึงระดับดินแข็งหรือชั้นหิน

๔) ตั้งแบบไม้และก่อหินเรียงเป็นตัวฝายตามแบบ

๕) ถอดแบบและเก็บงาน

ภูมิรู้การเลือกที่สร้างฝายต้นน้ำลำธาร

ชุมชนตำบลแม่โป่ง มีภูมิปัญญาในการเลือกทำเลสำหรับสร้างฝายต้นน้ำลำธาร ดังนี้

๑) ที่สร้างฝาย ควรจะอยู่ในตำแหน่งที่สามารถเป็นแหล่งเก็บกักน้ำบริเวณด้านหน้าฝายได้พอสมควร

๒) บริเวณที่จะสร้างฝายควรมีเตลิ่งของลำน้ำทางด้านข้างของตัวฝายสูงมากพอที่จะไม่ทำให้น้ำไหลท่วมและกัดเซาะเป็นร่องน้ำได้

๓) ควรสร้างในบริเวณลำห้วยที่มีความลาดชันต่ำและแคบ เพื่อจะได้ฝายในขนาดที่ไม่เล็กเกินไป อีกทั้งยังสามารถเก็บกักน้ำและตะกอนได้มากพอควร สำหรับลำห้วยที่มีความลาดชันสูง ก็ควรสร้างฝายให้ถี่ขึ้น

๔) ควรสำรวจสภาพพื้นที่ วัสดุก่อสร้างตามธรรมชาติ และรูปแบบฝายที่เหมาะสมกับภูมิประเทศมากที่สุด

๕) ต้องคำนึงถึงความแข็งแรงให้มากพอที่จะไม่เกิดการพังทลายเสียหายกรณีฝนตกหนักและกระแสน้ำไหลแรง จากประสบการณ์พบว่า การเลือกทำเลที่สร้างฝายบริเวณที่ผ่านโค้งของลำห้วยมาเล็กน้อย หรือบริเวณที่มีต้นไม้อายุ หรือกอไผ่ อยู่บริเวณริมลำห้วย จะเสริมให้ฝายมีความมั่นคงแข็งแรงมากขึ้นไม่เกิดการพังทลายได้ง่าย

๖) ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ฝายต้นน้ำลำธารมิได้มีหน้าที่เป็นฝายทดน้ำเพื่อส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูก ดังนั้นจุดที่จะสร้างฝายต้นน้ำลำธารจึงควรเป็นลำห้วยที่มีน้ำไหลตลอดปี สภาพป่ามีความแข็งแรง ซึ่งจะต้องฟื้นฟูให้เกิดความชุ่มชื้นและอุดมสมบูรณ์ต่อไป

๗) การเลือกจุดที่ก่อสร้างฝายต้นน้ำลำธารปัจจัยสำคัญที่ควรคำนึงถึง คือ ประโยชน์ที่จะได้รับ จากฝาย ไม่ว่าจะเป็นด้านการอนุรักษ์ต้นน้ำ ด้านการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้ ด้านนิเวศวิทยา

ภูมิรู้การตรวจสอบและบำรุงรักษาฝาย

ด้วยคุณค่าของฝายที่มีต่อชีวิตผู้คนตำบลแม่โป่ง ทำให้ผู้คนเรียนรู้วิธีการบำรุงรักษาฝายก่อเกิดเป็นภูมิรู้ที่สั่งสมและสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยเรียนรู้ดูแลรักษาฝายแต่ละชนิด ซึ่งมีการใช้วัสดุและมีอายุการใช้งานแตกต่างกัน วัสดุแต่ละอย่างที่ใช้อาจเสื่อมสลายตามธรรมชาติ ดังนั้นจึงต้องมีการตรวจสอบและบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์และเป็นปกติซึ่งแต่ละปีก่อนฤดูฝนจะมาถึง เช่น ฝายไม้ หรือฝายกระสอบ จะมีการซ่อมแซมเสาหลักและเพิ่มเติมส่วนประกอบที่ชำรุด ส่วนฝายกึ่งถาวรและฝายถาวรนั้น จะตรวจสอบรอยแตกหรือรอยร่วนตัวฝาย ตลอดจนสิ่งกีดขวางทางน้ำเป็นประจำทุกปี หากมีตะกอนทับถมมากจะขุดลอกเพื่อให้มีพื้นที่กักเก็บน้ำได้เพียงพอ สำหรับดินตะกอนที่ขุดลอก ส่วนใหญ่จะเป็นอินทรีย์วัตถุที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถนำไปใช้ประโยชน์โดยการผสมกับปุ๋ยหมักตามธรรมชาติ เพื่อใช้ปรับปรุงบำรุงดินในพื้นที่เกษตรกรรมต่อไป

นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการตรวจสอบระดับประสิทธิภาพของฝายต้นน้ำลำธารในการสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ โดยพิจารณากระจายน้ำออกไปรอบ ๆ พื้นที่บริเวณฝาย โดยการขุดคลองใส่ไถ่ระบบกังปลาให้กระจายไปทั่วๆ พื้นที่ เมื่อพบว่า มีตะกอนทับถมจนเต็มหน้าฝาย ก็จะสร้างฝายแห่งใหม่ขึ้นบริเวณเหนือหน้าของฝายเดิมขึ้นไปอีก พร้อมคอยสังเกตว่าปริมาณตะกอนที่ตกทับถมมีอัตราการลดลงหรือไม่ หากมีอัตราการตกตะกอนลดลง แสดงว่า บริเวณพื้นที่ต้นน้ำเหนือขึ้นไปได้รับการอนุรักษ์

และฟื้นฟูอย่างต่อเนื่อง แต่ถ้าอัตราการตกตะกอนไม่ลดลงหรือเพิ่มขึ้น ย่อมหมายถึงบริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธารเหนือขึ้นไป ยังไม่ได้รับการอนุรักษ์หรือฟื้นฟู ยังคงมีความเสื่อมโทรมอยู่ จึงจะมีการประชุมหารือเพื่อกำหนดมาตรการด้านอื่นเข้าเสริม เพื่อให้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพพื้นที่ต้นน้ำลำธารนั้นให้ได้ผลสมบูรณ์ต่อไป

๖) กิจกรรมนันทนอภยหลังฤดูวันปีใหม่ออยปักข์แฉ้ง

กิจกรรมนันทนอภยหลังฤดูวันปีใหม่ออยปักข์แฉ้ง จัดเป็นนวัตกรรมการของชุมชนในการรักษาป่า โดยชุมชนช่วยบอบนได้จัดทำขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในชุมชนทุกเพศวัยเกิดความผูกพันกับป่า ลักษณะกิจกรรมจะเป็นการเดินทางศึกษาป่าดอยปักข์แฉ้ง ที่เริ่มจากชายป่าสู่บริเวณยอดดอยซึ่งมีระยะทางประมาณ ๑ กิโลเมตร ในบริเวณยอดดอยจะมีลานพิธีสำหรับให้คนมาพบปะพูดคุยทำกิจกรรมการละเล่นร่วมกัน และยังมีรอยพระพุทธรูปบาทโบราณในบริเวณถ้ำ เรียกว่าพระบาทตีนนก ซึ่งคนในชุมชนคาดหวังว่า ต่อไปจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติศึกษา การจัดการกิจกรรมจะเริ่มในคืนวันที่ ๓๑ ธันวาคมของทุกปี และได้รับความสนใจจากคนในชุมชนทุกเพศวัยเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

๗) การกำจัดใบไม้เพื่อป้องกันไฟป่า

จากการศึกษาพบว่า ผู้คนในตำบลแม่โป่งมีการใช้ประโยชน์จากการกำจัดใบไม้ในป่าเพื่อป้องกันไฟป่า โดยนำมาจัดทำเป็นปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจากใบไม้และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร สร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ดิน เกิดการสร้างคุณค่าแก่ใบไม้แห้ง โดยมีการคิดค้นสูตรปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจากใบไม้แห้ง จำนวน ๒ สูตรดังนี้

ก) ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจากใบไม้แห้งสูตร ๑

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้

- ๑) ใบไม้แห้ง จำนวน ๑๐ กิโลกรัม
- ๒) มูลสัตว์ จำนวน ๑๐ กิโลกรัม
- ๓) รำข้าว จำนวน ๕ กิโลกรัม
- ๔) น้ำสะอาด จำนวน ๑๐ ลิตร
- ๕) สารเร่ง พ.ด. ๑ จำนวน ๑/๒ ชอง
- ๖) กระสอบ
- ๗) จอบและพลั่ว
- ๘) กากน้ำตาล จำนวน ๑ ลิตร

ขั้นตอนการทำ

- ๑) เตรียมใบไม้แห้งที่จะนำมาทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ประมาณ ๑๐ กิโลกรัม
- ๒) นำใบไม้แห้งผสมกับมูลสัตว์ และรำข้าว คลุกเคล้าให้เข้ากัน
- ๓) นำน้ำผสมกับหัวเชื้อจุลินทรีย์และกากน้ำตาล คนให้กากน้ำตาลละลาย นำไปรดบนกองส่วนผสมของใบไม้แห้ง มูลสัตว์ และรำข้าว

ข) ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจากใบไม้แห้งสูตร ๒

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้

- ๑) ใบไม้แห้ง จำนวน ๕ กิโลกรัม
- ๒) หญ้าแห้ง จำนวน ๕ กิโลกรัม
- ๓) มูลสัตว์ จำนวน ๑๐ กิโลกรัม
- ๔) รำข้าว จำนวน ๑๐ กิโลกรัม
- ๕) น้ำสะอาด จำนวน ๑๐ ลิตร
- ๖) หัวเชื้อจุลินทรีย์ จำนวน ๑/๒ ลิตร
- ๗) กากน้ำตาล จำนวน ๒ ลิตร
- ๘) กระสอบ
- ๙) จอบหรือพลั่ว
- ๑๐) เครื่องย่อยวัสดุ

ขั้นตอนการทำ

- ๑) เตรียมใบไม้แห้งที่จะนำมาทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ประมาณ ๕ กิโลกรัม หญ้าแห้ง ประมาณ ๕ กิโลกรัม
- ๒) นำใบไม้แห้งและหญ้าไปเข้าเครื่องย่อย เพื่อย่อยให้ละเอียดจะได้วัสดุที่จะทำปุ๋ยหมักเป็นสื่อน้ำตาลเข้ม
- ๓) นำวัสดุที่ย่อยแล้วผสมกับมูลสัตว์ และรำข้าว คลุกเคล้าให้เข้ากันจนทั่ว
- ๔) นำน้ำผสมกับหัวเชื้อจุลินทรีย์และกากน้ำตาล คนให้กากน้ำตาลละลายจนหมด นำไปรดบนกองวัสดุที่ผสมมูลสัตว์และรำข้าวไว้แล้ว ใช้จอบคนให้ส่วนผสมต่างๆเข้ากันดีทั่วทั้งกอง
- ๕) บรรจุปุ๋ยในกระสอบ มัดปากกระสอบแล้วนำไปวางไว้ในโรงปุ๋ยหมัก ไม่ให้กระสอบปุ๋ยถูกแดดและฝน หมักไว้นานประมาณ ๑๕ – ๒๐ วันจะสามารถนำปุ๋ยมาใช้ได้

๘) ข้อตกลงและกฎระเบียบป่าชุมชน

ก) หมวดทั่วไป

๑. ห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิด ไม้ทุกชนิด ออกจากพื้นที่ หากไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งความเห็นชอบของคณะกรรมการจะระบุในแบบฟอร์มขออนุญาต
๒. ห้ามขุดต้นไม้ทุกชนิด ออกจากพื้นที่โดยเด็ดขาด
๓. ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด (ส่วนของหมู่ป่า หากว่าหมู่ป่าลงมาทำลายข้าวของในไร่เจ้าของไร่สามารถฆ่าได้ แล้วนำมาขาย เงินส่วนที่เก็บได้แบ่งเข้าบัญชีกองทุนป่าชุมชน ครั้งหนึ่ง)
๔. ห้ามรถบรรทุก (ตั้งแต่ ๔ ล้อขึ้นไป โดยเฉพาะหน้าหน่อไม้) เข้าไปบริเวณป่าชุมชน เพื่อเป็นการป้องกันการลักลอบตัดและขนย้ายต้นไม้ การบรรทุกหน่อไม้จำนวนมากเกินไป ออกจากพื้นที่
๕. ห้ามกระทำการใด ๆ เช่น เฝ้าหน่อไม้ในป่า การทิ้งกันบุหรี เป็นต้น ที่ก่อให้เกิดไฟป่า หรือ เฝ้าหัวไร่ ปลายนา ตาแนวเขตป่าชุมชน
๖. ห้ามทำการใดที่เป็นการบุกรุก และยึดครองพื้นที่ป่าชุมชน

บทลงโทษ

๑. ความผิดครั้งที่ ๑ ตักเตือน พร้อมยึดของกลาง
๒. ความผิดครั้งที่ ๒ ปรับ ๕๐๐ - ๓,๐๐๐ บาท (พิจารณาจากเจตนาและจำนวนต้นไม้ที่ตัด)

๓. ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

ข) หมวดการเก็บหาหน่อไม้

๑. ห้ามเก็บหาหน่อไม้โดยการใช้อุปกรณ์ทุกชนิดขุด
๒. ห้ามเก็บหน่อไม้ที่มีความยาวมากกว่า ๑ เมตร
๓. จะมีประกาศวันหยุดเก็บหน่อไม้ของทุกปี โดยเครือข่ายป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง เป็นผู้ประกาศ และห้ามทุกคนเก็บหาหน่อไม้ในช่วงดังกล่าว
๔. การหาหน่อไม้ เก็บหาได้ไม่เกิน ๑ กระสอบปุ๋ยอาหาร ต่อคน
๕. ช่วงปิดป่าห้ามหาโดยเด็ดขาด

บทลงโทษ

- หากมีผู้ฝ่าฝืนปรับ ๕๐๐ บาท ต่อคน และเงินที่ปรับจะนำเข้าบัญชีกองทุนป่าชุมชน

ค) หมวดการเก็บหาผักป่าและสมุนไพร

๑. การเก็บหาผักในป่า เช่น ผักหวาน ผัก.....ในป่าให้ใช้วิธีการเด็ดหรือสอย ห้ามตัดกิ่งหรือโคนต้นโดยเด็ดขาด
๒. การหาพืชสมุนไพรในป่าชุมชน ต้องแจ้งแก่คณะกรรมการป่าชุมชนก่อนทุกครั้ง
บทลงโทษ
- หากมีผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับครั้งละ ๕๐๐ บาท

๔.๓ สภาพปัจจุบันปัญหาการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชน

จากการศึกษาสภาพปัจจุบันการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง ซึ่งพบว่าชุมชนมีภูมิรู้ภูมิธรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนในหลายด้านและถูกนำมาใช้อย่างได้ผล หากแต่ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งในทางบวกและลบ ซึ่งชุมชนต่างๆ ตระหนักต่อสถานการณ์ดังกล่าว จึงพยายามแสวงหาแนวทางสร้างเสริมกลไกขับเคลื่อนการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทั้งโดยกลไกภายในชุมชนการร่วมมือกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ก่อเกิดเป็นแนวทาง ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. รณรงค์ให้ความรู้กับชาวบ้านให้เห็นความสำคัญสมุนไพรหลักที่อยู่ในป่า เช่น พืชมเสน การบูร ยูคาลิปตัส ไพล (ปูเลย) ข่า ก้า ระย่อมใหญ่ (จี้กุก) โลดทะนง (หนวดดำ) หนาดคำ หนาดหลวง (หนาดใหญ่) เปล้าน้อย เปล้าหลวง ขมิ้น ฯลฯ
๒. การกำหนดกิจกรรมการป้องกันไฟป่าในแผนแม่บทของตำบลและชุมชน พร้อมรณรงค์การไม่เผาป่าทุกรูปแบบ
๓. การจัดเวรยามตรวจการเผาระวังการทำลายป่า
๔. การรณรงค์สร้างความเข้าใจกฎเกณฑ์ มาตรการ การลงโทษทางสังคม
๕. การกำหนดเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์ให้ชัดเจน
๖. การกำหนดกิจกรรมการสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อชะลอความชุ่มชื้นในแผนงานแม่บทตำบลและชุมชน พร้อมรณรงค์สร้างความตระหนักให้ความร่วมมือช่วยฟื้นฟูสภาพป่าและสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ
๗. การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน ประกอบด้วย
 - ๗.๑ การอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่า
 - การปลูกเสริมป่า
 - การทำฝายชะลอความชุ่มชื้น และ การซ่อมแซมฝาย
 - กิจกรรมคืนป่าไผ่ให้ป่าไผ่

๗.๒ การเฝ้าระวังป้องกันการทำลายป่า

- การรณรงค์ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจเรื่องป่าชุมชน
- การเฝ้าระวังการลักลอบตัดไม้การเผาป่า
- การทำแนวป้องกันไฟป่า

๗.๓ การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญา การจัดการป่า เพื่อสร้างจิตสำนึกของชุมชนให้เห็นคุณค่าของป่า เช่น การไหว้เทวดารักษาขุนน้ำ สลากขอฝน ฟังธรรม ปลาช่อน ฯลฯ

๘. การสร้างเครือข่ายหรือพันธมิตร กับองค์กร / ชุมชนนอกพื้นที่

๙. การจัดระบบการบริหารป่าชุมชน ทั้งนี้มีลักษณะการบริหารจัดการป่าชุมชนคือ

๙.๑ มีคณะกรรมการป่าชุมชนจำนวน ๓๐ คน ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานโดยตำแหน่ง

๙.๒ มีการแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนเป็น ๒ เขต คือ เขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทางชีวภาพจะเข้มงวดเรื่องการให้ประโยชน์ และเขตป่าใช้สอย ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ และส่วนมากเป็นป่าเต็งรัง

๙.๓ มีกองทุนป่าชุมชน

๙.๔ มีแผนงานป่าชุมชน เช่น กิจกรรมปลูกป่า คืนป่าไฟให้ป่าไฟ การทำดีต่อป่า การบูรณาการหลักสูตรสู่การรักษาป่า เช่น การขอพระสงฆ์เทศน์เรื่องผลบาปจากการเผาป่า และการสร้างบุญในการรักษาป่า

๙.๕ การสร้างการมีส่วนร่วมในกลุ่มเยาวชน โดยตั้งแกนนำเยาวชนรักษาป่า ตั้งสภาเยาวชน และสนับสนุนงบประมาณเพื่อการดำเนินงาน

๙.๖ การสร้างเครือข่ายจากการประสานความร่วมมือชุมชนข้างเคียงที่ใช้ป่าร่วมกัน การช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกอาทิสมาคมภูมิพัฒนานิเวศน์ยั่งยืนมูลนิธิหมอเสมพริ้งพวงแก้วฯ

๙.๗ การสร้างกลไกการจัดการความรู้โดยการศึกษาวิจัยร่วมกับหน่วยงาน/สถาบันการศึกษาภาคนอกเช่น มหาวิทยาลัยนอร์ทเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๑๐. การบูรณาการสู่การเรียนการสอนในสถานศึกษา โดยการร่วมกับกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำกวางจัดทำเอกสารแนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เรื่อง ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน รวมทั้งการที่ปราชญ์ชุมชนร่วมทำหน้าที่เป็นครูภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่โรงเรียนประถมในชุมชน

ข้อจำกัดการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

แม้ว่า ชุมชนตำบลแม่โป่งจะพยายามสร้างกลไกเพื่อขับเคลื่อนการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ และจัดการป่าชุมชนจอตึง ป่าห้วยไร่ ป่าห้วยก้าและดอยปู่กั้งขึ้น แต่กระนั้นยังคงมีปัญหาอีกหลาย ประการที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข ประกอบด้วย

๑. ความเป็นปัจเจก เนื่องจากสภาพสังคมและการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้คนในชุมชน บางส่วนมีการประกอบอาชีพภายนอกชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ จึงมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกับ ชุมชนน้อยลง มีวิถีคิดและการปฏิบัติที่เปลี่ยนไปจากเดิมเช่น ให้ความสนใจรักษาความสัมพันธ์ระหว่าง กัน จากเดิมระบบนิเวศเคยเป็นกลไกที่มีอิทธิพลสูงในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของคนในชุมชน เริ่มมีอิทธิพลน้อยลง ดังนั้น การประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนจึงมักขาดความสนใจ หรือความร่วมมือจากคนกลุ่มนี้ ทั้งเกิดจากการไม่เห็นคุณค่าของป่าและการไม่เข้าใจคุณค่าของ พิธีกรรมความเชื่อหรือภูมิปัญญาชุมชน ที่คิดว่า ไม่ทันสมัยไม่มีเหตุผลทางวิทยาศาสตร์

๒. ลักษณะงานอาชีพ สำหรับกลุ่มคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพรับจ้างนอกชุมชน ทำให้มีเวลา ร่วมกิจกรรมชุมชนน้อย อาจไม่เข้าใจวิธีการจัดการป่าซึ่งถือเป็นสาธารณสมบัติของชุมชน เช่น การร่วม กิจกรรมปลูกป่า ทำแนวกันไฟป่า ซึ่งเป็นข้อกำหนดของชุมชน เมื่อไม่สามารถมาร่วมด้วยตนเอง ก็ใช้ วิธีการจ้างแรงงาน จึงทำให้ขาดการสัมผัสป่า ขาดความเข้าใจเรื่องป่า

๓. การขาดทักษะความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตามแนวทางการจัดการป่าของชุมชน ประการหนึ่งเพื่อการป้องกันไฟป่า คือการทำแนวกันไฟป่า โดยการรวบรวมเศษใบไม้แห้งตามแนวป่า มากองเป็นแถวจากนั้นก็กำจัดโดยจุดไฟเผา เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับเกิดไฟป่าได้ ซึ่งวิธีการ นี้อาจได้ผลดีในอดีต แต่หากปัจจุบันในภาวะโลกร้อนและการเกิดหมอกควันในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้การเผาใบไม้เป็นสิ่งที่ไม่สมควร ทั้งยังผิดกฎหมาย ซึ่งชุมชนได้เกิดแนวคิดว่าจะมีการนำใบไม้มา ทำปุ๋ยหมัก แต่ก็ขาดความรู้และวัสดุอุปกรณ์

๔. การขาดแคลนงบประมาณ จากสภาพป่าที่เสื่อมโทรม จำเป็นต้องได้รับการฟื้นฟูในหลาย ลักษณะ วิธีการปลูกป่าเป็นวิธีการสำคัญที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล หากแต่ปัญหาที่ประสบคือ การ ปลูกป่าแต่ไม่สามารถดูแลให้น้ำเพียงพอ เป็นตามธรรมชาติ ทำให้ต้นไม้ที่ปลูกตายเป็นจำนวนมาก อีกทั้งพื้นที่บนภูเขาที่สูงเป็นส่วนใหญ่เป็นก้อนหิน มีขาดพื้นที่กว้างขวาง ไม่สามารถเดินเข้าไปปลูกป่าชดเชยได้ ซึ่ง ชาวบ้านมีแนวคิดในการหาเมล็ดพันธุ์ต้นไม้ที่ขึ้นง่ายและโตเร็วเช่น กฐินยักษ์สายพันธุ์ต่างประเทศ มา โปรวหวานแต่ก็ขาดอุปกรณ์การโปรวหวานจากที่สูง หากจัดจ้างก็ต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก

๕. ภูมิปัญญาชุมชนและความรู้สมัยใหม่ จากวิถีชุมชนและแนวคิดในการจัดการป่าสมัยใหม่ ที่ ขาดความสอดคล้องระหว่างกัน ส่งผลต่อการจัดการป่าของชุมชน เช่น แนวคิดของกรมป่าไม้ที่ระบุว่า ต้องไม่เผาใบไม้ในป่า ให้ปล่อยทิ้งสะสมเป็นปุ๋ยให้ต้นไม้และคอยระวังไฟป่า ในขณะที่ชาวบ้านบอกว่า ไฟป่ามีประโยชน์เพราะการเกิดไฟป่าแต่ละปี ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ป่า และทำให้สิ่งมีชีวิต

หลายชนิดเติบโตเช่น เมล็ดต้นไม้ป่า พืชป่า เห็ด ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและสร้างความหลากหลายแก่ป่า แต่ต้องมีการระดับที่เหมาะสม การเกิดไฟป่าทุกปียังช่วยบรรเทาความรุนแรงของไฟป่า ซึ่งหากมีใบไม้สะสมจำนวนมาก ทับถมกันสูงขึ้นเรื่อย ๆ ก็จะกลายเป็นแหล่งเชื้อเพลิงอย่างดี ที่อาจทำให้ไฟป่าทวีความรุนแรงยากที่จะดับได้ ทั้งนี้เชื่อว่า การเกิดไฟป่าทุกปียังช่วยบรรเทาความรุนแรงของไฟป่า เพราะการระงับไม่ให้เกิดไฟป่าในแต่ละปี จะเป็นการสะสมใบไม้จำนวนมาก จนทับถมสูงจะเป็นแหล่งเชื้อเพลิงให้ไฟป่าทวีความรุนแรงยากแก่การควบคุม

๔.๔ แนวทางการจัดการความรู้ เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชน บนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกับชุมชน นับจากเริ่มโครงการวิจัย ๓๐๐ ปีครบรอบวันสถาปนาโครงการวิจัย ซึ่งใช้ระยะเวลาปีกว่า ได้ก่อเกิดปรากฏการณ์ที่ดึงดูดต่อชุมชน และเกิดแนวทางการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

๑. ชาวบ้านหมู่บ้านป่าไผ่ บ้านห้วยบอนและบ้านกาดซี้เหล็ก มีการใช้ประโยชน์จากป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน ที่มีเขตแดนติดกับป่าจอตึงประกอบด้วย ป่าห้วยก้า ป่าดอยปู่กั้งและป่าห้วยไร่ โดยสามารถประมวลลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมี คือ ๑) เป็นแหล่งอาหาร โดยในป่าชุมชนมีอาหารธรรมชาติสำหรับคนในชุมชนใช้บริโภคในฤดูกาลต่าง ๆ อาทิ ผักพื้นบ้าน หน่อไม้ ผลไม้ป่า เห็ด ไข่มดแดง แมงมัน ไข่จักจั่น ผึ้ง แน้ อังอาจ เคร่า กบเขียด ๒) เป็นแหล่งสมุนไพร ซึ่งจากการสำรวจสมุนไพรที่อยู่ในป่าจอตึง ดอยปู่กั้ง ป่าห้วยไร่ และป่าห้วยก้า พบว่า มีสมุนไพรจำนวนกว่าร้อยชนิด เช่น ห้อสะพายควาย สเลดพังพอน มะเขือแจ้เครือ บอระเพ็ด กาวเครือ อ้อยช้าง สารภี มะค่าแต้ มะหาด แสมสาร ยอป่า เป่า ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ทั้งได้มีการพัฒนาเป็นกลุ่มสมุนไพร เช่น กลุ่มอบสมุนไพร กลุ่มแปรรูปสมุนไพรเป็นเครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ และเป็นสมุนไพรเพื่อการบำบัด ๓) เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน มีการใช้พื้นที่ป่าชุมชนห้วยก้าเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ โดยมีการจัดทำแผนที่เส้นทางเดินป่า การใช้พื้นที่ป่าดอยปู่กั้งเพื่อกิจกรรมนันทนาการในวันปีใหม่ ฯลฯ ๔) เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ โดยมีการใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเลี้ยงวัว ที่ปล่อยให้หากินในเขตพื้นที่ป่า ๕) เป็นแหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร โดยแบ่งพื้นที่ป่าเพื่อการใช้ประโยชน์ ในลักษณะป่าใช้สอย ที่ชาวบ้านสามารถนำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนได้ ตามข้อกำหนดของการใช้ป่าของชุมชน ๖) เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน ที่ชาวบ้านสามารถใช้ป่าเพื่อสร้างรายได้ เช่น การจัดสาน การหาหน่อไม้ การหาเห็ด การหาพืชป่า และสมุนไพร รวมมูลค่าหลายแสนบาท มีบางครอบครัวยึดอาชีพหาของป่าขายตามฤดูกาล และ ๗) เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ โดยมีหน่วยงานและสถานศึกษาต่าง ๆ เข้ามาศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชน ทำให้แกนนำหรือปราชญ์ชุมชนหลายคนได้บอกเล่าความรู้เรื่องป่าแก่คนภายนอก อีกทั้งยังมีความพยายามพัฒนาบูรณาการสู่การเรียนการสอนแก่สถานศึกษาในชุมชน และการจัดการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการแก่เยาวชน

โดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ กล่าวได้ว่าชุมชนได้คำนึงถึง ความพอประมาณ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป อีกทั้งยังไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยการกำหนดให้เป็นระเบียบว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ที่ทุกฝ่ายต่างยินดีที่จะปฏิบัติตาม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างพอเพียง

๒. การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยการปรับใช้รูปแบบการจัดการความรู้ ก่อเกิดการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวป่าชุมชน ทั้งภูมิปัญญาเกี่ยวกับป่าชุมชน การเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชน ซึ่งคณะทำงานวิจัยได้ร่วมกับแกนนำดำเนินการรวบรวมข้อมูลและการสกัดขุมความรู้ นำเสนอเป็นบันทึกความรู้เรื่องป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง และเป็นชุดนิทรรศการ เพื่อประโยชน์สำหรับการพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้แก่คนในชุมชนและผู้สนใจทั่วไป การจัดทำวีดิทัศน์ ๓ เรื่อง ประกอบด้วย ตอนที่ ๑ เรื่อง “วิถีชุมชนกับป่าตำบลแม่โป่ง” ตอนที่ ๒ เรื่อง “พลิกฟื้นผืนป่า ชับชานตำนานป่าชุมชน ต.แม่โป่ง” ตอนที่ ๓ เรื่อง “ปลูกจิตวิญญาณ สืบสานป่าชุมชน ต.แม่โป่ง” ซึ่งผู้ร่วมบันทึกการคือ แกนนำที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในโครงการวิจัยฯ และได้้นำเผยแพร่ในรายการช่วงธรรมสังฆจร ทางช่อง ๑๑ รายการโทรทัศน์ช่อง ๙ และรายการเครือข่ายทีวีพุทธศาสนา ซึ่งมีเครือข่ายทั่วโลก พร้อมทั้งสำเนาชุดวีดิทัศน์มอบแก่ชุมชน นอกจากนี้ ข้อมูลความรู้จากการรวบรวม ยังนำไปสู่การสร้างฐานข้อมูลป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า การเปลี่ยนแปลงของป่า ผลกระทบต่อวิถีชีวิต รูปแบบการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชุมชน พลังแห่งความภาคภูมิใจ และแผนงานการจัดการป่าชุมชน

ในการขึ้นการดำเนินการรวบรวมภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้ดำเนินการตามเงื่อนไขประการที่หนึ่งของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือเงื่อนไขด้านความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

๓. การตระหนักรู้ และสำนึกรับผิดชอบต่อคนในอนาคต จากการพูดคุยแกนนำและผู้สูงอายุ ซึ่งบอกเล่าการอยู่ร่วมกับป่า นับจากอดีตตราบปัจจุบัน ที่ผ่านประสบการณ์เกี่ยวกับป่า อันเป็นผลจากวิถีปฏิบัติทางบวกและทางลบต่อป่าชุมชน ประกอบสภาพแวดล้อมทางกายภาพในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเล่าเรื่องถึงสภาพสิ่งแวดล้อมในป่าและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน แต่ละยุคสมัย สะท้อนภาพความสุขจากการอยู่ร่วมกับป่าในอดีต ทุกคนล้วนมีความสุขและแสดงความโหยหา

ต่อมาได้มีการพูดคุยถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสภาพการเสื่อมโทรมของป่าในแต่ละยุคสมัย ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ระบบการผลิต ลักษณะการบริโภค พัฒนาการของระบบสาธารณูปโภค การคมนาคม ความเจริญของเทคโนโลยีสมัยใหม่ พฤติกรรมทางสังคมที่เริ่ม

เปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพ อากาศ ดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง ซึ่งแม้ว่าจะพยายามฟื้นฟูแต่ก็ยังไม่อาจเหมือนเดิมเพราะอิทธิพลจากสังคมภายนอก และสภาพสิ่งแวดล้อมโลก ซึ่งผู้ร่วมกิจกรรมล้วนตระหนักและแสดงความหวังใยผลที่เกิดขึ้นต่อตนเอง ครอบครัวและชุมชน ทั้งยังยอมรับว่า ตนเองคือ ส่วนหนึ่งที่ทำให้สิ่งแวดล้อมป่าเสื่อมโทรมลง และหวังใยต่อป่าชุมชนที่ยังไม่อาจฟื้นคืนความหลากหลายได้ดังเช่นอดีต พร้อมเสนอการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของคนในชุมชน โดยเฉพาะเยาวชนซึ่งเป็นคนในอนาคต ซึ่งกล่าวได้ว่าชุมชนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขคุณธรรม ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่จะต้องเสริมสร้างให้เพิ่มขึ้น ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความเพียร มีความอดทน มีความซื่อสัตย์สุจริตและใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

๔. การจุดประกายพลังชุมชนและเครือข่าย ภายหลังที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงนำสู่แนวคิดการสร้างเครือข่ายป่าชุมชนร่วมกัน มีการสะท้อนการทำงานร่วมกันที่ผ่านมาและทิศทางการทำงานร่วมกันในอนาคต จนเกิดวิสัยทัศน์การจัดการป่า และแผนกิจกรรมป่าชุมชน รวมทั้งการจัดร่างโครงสร้างเครือข่าย และการดำเนินกิจกรรมจัดทำฐานข้อมูลป่าชุมชนและแผนที่ป่าชุมชนร่วมกัน

ทั้งนี้ผู้คนในชุมชนได้แสดงความคาดหวังต่อการจัดการป่าดังนี้

๑) มีการดำเนินงานตามแผนการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่กำหนดไว้ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การพัฒนาป่าชุมชนเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยาและเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องนิเวศวิทยาสำหรับคนภายในและภายนอกชุมชน

๒) มีการรณรงค์อย่างจริงจังเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน โดยวิธีการต่าง ๆ อาทิ การประกาศเสียงตามสายในโอกาสต่างๆ การร่วมแรงหรือการหอมแสงในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมหรือการปลูกป่า การทำแนวกันไฟป่า และการสื่อสารให้ความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนผ่านทางสื่อวิทยุชุมชน โดยการประสานของออกอากาศในสถานีวิทยุชุมชนใกล้เคียง

๓) มีการสร้างภูมิคุ้มกันในการรักษาป่าให้แก่คนในชุมชน เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของป่า วิธีการอยู่ร่วมและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูลด้วยความรับผิดชอบเพื่อวางแผนส่งต่อมรดกป่าชุมชนต่อคนในอนาคต ทั้งยังต้องส่งเสริมบทบาทเยาวชนในการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการคิดวิเคราะห์ และปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า อนึ่งด้วยชุมชนมีความรู้และประสบการณ์จำนวนมากที่สั่งสมจากการอยู่ร่วมกับป่า หากแต่ความรู้เหล่านี้ฝังลึกในประสบการณ์ส่วนบุคคลของผู้สูงอายุในหมู่บ้าน จึงควรมีการถ่ายทอดและการรวบรวมจัดการความรู้ เป็นเอกสารเพื่อใช้เป็นสื่อสร้างการเรียนรู้สำหรับคนในชุมชนวันนี้และอนาคตต่อไป อันจะเป็นรากฐานความรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนควบคู่กับการจัดการป่าชุมชน ในการดำเนินการดังกล่าว เป็นการปฏิบัติตามคุณสมบัตินแห่งเศรษฐกิจพอเพียง ที่จำต้องสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” กล่าวคือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

การที่ชุมชนและเครือข่ายได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง กระทั่งนำไปสู่การจัดตั้งเครือข่ายข่ายป่าชุมชนร่วมกัน พร้อมทั้งโอกาสการสะท้อนการทำงานร่วมกัน และการกำหนดทิศทางการทำงานร่วมกัน กำหนดวิสัยทัศน์การจัดการป่าและแผนกิจกรรมป่าชุมชน แสดงให้เห็นถึงการที่ชุมชนได้ร่วมกันตัดสินใจอย่างมีเหตุผล กล่าวคือ การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงในการใช้ทรัพยากรป่าชุมชนนั้น ต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล ไม่เข้าลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตามมาจากการใช้ทรัพยากรป่าอย่างรอบคอบ ให้สามารถดำรงทรัพยากรให้สืบทอดไปสู่เยาวชนในชุมชนรุ่นต่อไปในอนาคตด้วย

๔. แผนงานจัดการป่าชุมชน จากความเห็นร่วมกันของแกนนำ ซึ่งเชื่อว่า กลไกหนึ่งที่จะช่วยสร้างความต่อเนื่องของการจัดการป่าชุมชน คือ การจัดทำแผนงานเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน โดยนำเสนอโครงการเพื่อตอบสนองแผนงานบรรจุในแผนชุมชนแต่ละแห่ง พร้อมทั้งนำเสนอต่อเทศบาลตำบลแม่โป่ง เพื่อบรรจุในแผนงานเทศบาล ซึ่งปัจจุบันแผนงานเครือข่ายได้ถูกบรรจุในแผนงานเทศบาลระยะ ๔ ปี

๕. การสร้างการเรียนรู้และมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยได้พยายามการปลูกฝังให้เยาวชนเกิดความตระหนัก รักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น การจัดเวทีการเรียนรู้ที่มีเยาวชนร่วมจะจัดเวทีในพื้นที่ป่าห้วยก้า ด้วยเหตุผลอยากให้เยาวชนได้สัมผัสป่า ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างป่าไม้กับชีวิต ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชนอย่างแยกไม่ออก ทั้งเป็นแหล่งผลิตน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งอากาศ ทั้งยังมีกิจกรรมคือ การบอกเล่าเรื่องราววิถีคนกับป่าสู่เยาวชน สำคัญคือ การเล่าถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งสามแห่งในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและเชิงลบ อันเนื่องมาจากการคิดเอาเปรียบธรรมชาติ จนส่งผลกระทบต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อมในชุมชน และความพยายามแก้ไขป้องกันปัญหาที่ผ่านมา พร้อมทั้งฝากความหวังต่อเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่จะดำเนินงานต่อไป

จากการเข้าร่วมเวทีการเรียนรู้และรับฟังเรื่องเล่าในอดีต ทำให้เยาวชนสะท้อนคิดต่อบทบาทของตนเอง ซึ่งแม้ว่า กลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมหลายคนเคยร่วมกิจกรรมชุมชนเช่น การทำแนวกันไฟป่าและการปลูกป่า แต่ทว่าล้วนกระทำโดยการมอบหมายของครอบครัวหรือผู้ใหญ่ ไม่เคยรับทราบเรื่องราวในอดีต เมื่อทราบเรื่องที่เกิดขึ้นจึงเสนอแนวคิดต่อการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งการสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในกลุ่มเยาวชนทั้งสามหมู่บ้าน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสืบทอดอุดมการณ์การอยู่ร่วมระหว่างคนกับป่าอย่างเกื้อกูล และปลูกฝังจิตสำนึกรักหวงแหนทรัพยากรในท้องถิ่น

๖. การบูรณาการหลักศาสนธรรมและส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการป่าชุมชน จากจัดเวทีการเรียนรู้ แกนนำได้สะท้อนการเพิ่มบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเชื่อว่า หากพระสงฆ์เข้าร่วมเป็นคณะทำงานขับเคลื่อนการจัดการป่าชุมชน จะเกิดเป็นพลังทั้งต่อภาระตมแรงงาน แรงใจและงบประมาณเพื่อการตั้งและพัฒนากองทุนการจัดการป่าชุมชนให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยชุมชนได้เสนอแนวคิดเรื่องการเทศน์ของพระสงฆ์ในโอกาสต่างๆ ว่า สามารถเทศนาเรื่องบาปบุญเชิงประยุกต์ เช่น การเผาป่าถือว่าเป็นบาปหนัก เพราะเป็นการฆ่าชีวิตทำลายครอบครัวสัตว์ หรือการปลูกป่ารักษาป่าไม่ตัดต้นไม้ รู้จักใช้ประโยชน์จากป่าแบบเกื้อกูล เป็นการทำบุญให้แก่ตนเอง ลูกหลาน และประเทศชาติทั้งในวันนี้และวันหน้า ทั้งยังมีแนวคิดการจัดกิจกรรมเทศนาในพื้นที่ป่า เพื่อให้เกิดการซึมซับความรักหวงแหนป่า

การที่ชุมชนได้ประยุกต์หลักศาสนธรรม ศาสนพิธี และบทบาทพระสงฆ์ แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้สร้างเงื่อนไขด้านคุณธรรมในกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่จะต้องเสริมสร้างให้เพิ่มขึ้น ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความเพียร มีความอดทน มีความซื่อสัตย์สุจริตและใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต อีกทางหนึ่งด้วย

๗. การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ด้วยความตระหนักถึงภาวการณ์สิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ป่าของชุมชน ประกอบกับแกนนำชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยในโครงการฯ มีบทบาทเป็นกรรมการสถานศึกษา จึงมีการนำเสนอให้สถานศึกษาในชุมชน จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ประกอบกับการสนับสนุนของมูลนิธิหมอเสมพริ้งพวงแก้ว และกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ป่าขุนแม่กวาง ได้ก่อให้เกิดการขยายกิจกรรมและรวบรวมความรู้ในระดับกว้าง จนปัจจุบันเกิดการประชุมกลุ่มครูในพื้นที่อำเภอต๋อยสะเกิด ซึ่งอยู่ในอาณาบริเวณของป่า จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา กลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม สาระพิเศษเรื่องการเรียนรู้ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชนขึ้น

๘. การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ จากการคัดเลือกแกนนำเป็นผู้เข้าร่วมเวทีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้ถูกนำไปสื่อสารต่อแก่สมาชิกในครัวเรือน เพื่อนบ้านในชุมชน และเมื่อได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อการดำเนินงานในโครงการต่างๆ ที่ชุมชนนำเสนอ ได้มีการประกาศข้อมูลและเชิญชวนคนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมโดยผ่านผู้นำชุมชน ในโอกาสต่างๆ เช่น การชี้แจงในการทำบุญวัดประจำหมู่บ้าน การประกาศเสียงตามสาย การประชุมประชาคมหมู่บ้าน และพูดคุยในวิถีชีวิตชุมชน เช่น การทำงานในไร่นา การทำกิจกรรมสังคมต่างๆ จึงก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางสังคมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

สร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ภายนอกชุมชนที่เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดถึงการจัดให้มีหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษา เป็นสาระพิเศษเกี่ยวกับการเรียนรู้ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชนไว้ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่าชุมชนตำบลแม่โป่งได้ดำเนินการตามเงื่อนไขด้าน “ความรู้” ในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชนอย่างรอบด้าน ทำให้ชุมชนมีความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นและความรู้ที่เกี่ยวข้องมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อให้ชุมชนนำไปประกอบการวางแผนดำเนินการ และมีความระมัดระวังในการดูแล ใช้น้อย และอนุรักษ์ป่าให้เป็นมรดกที่สืบทอดไปสู่ลูกหลานในชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน ตลอดจนแนวทางการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่า โดยเลือกศึกษาเรียนรู้ร่วมกับแกนนำชุมชนตำบลแม่โป่ง อำเภออดอยสะแก จังหวัดเชียงใหม่

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้เลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการประยุกต์หลักการจัดการความรู้เพื่อกระตุ้นให้แกนนำชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัย เกิดการคิดวิเคราะห์หาแนวทางในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนร่วมกัน โดยผ่านเทคนิควิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งใช้เครื่องมือสำคัญคือ ประเด็นการสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์ การจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกันจำนวน ๑๐ ครั้ง สำหรับแผนการดำเนินงานการวิจัยประกอบด้วย ๔ ระยะเวลา

ระยะที่ ๑ ก่อนทำการวิจัย (Pre – Research Phase) เป็นการเตรียมชุมชนเพื่อให้มีความพร้อมในการวิจัยและสร้างความคุ้นเคยไว้วางใจระหว่างกัน เน้นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชน การสำรวจชุมชนด้านสภาพพื้นที่ และการสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและการจัดการป่าชุมชน

ระยะที่ ๒ การจัดทำแผน (Planning Phase) ระยะนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ร่วมกันของกลุ่มแกนนำที่เข้าร่วมโครงการวิจัย เพื่อร่วมตัดสินใจวางแผนกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วยการจัดเวทีจำนวน ๓ ครั้ง ได้แก่ จัดเวทีเรียนรู้ชุมชนครั้งที่ ๑ เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจกำหนดบทบาทร่วมระหว่างนักวิจัยกับแกนนำชุมชนและทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า จัดเวทีชุมชน (Community Forum) ครั้งที่ ๒ เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชน และจัดเวทีชุมชนครั้งที่ ๓ เพื่อวิเคราะห์สภาพการจัดการป่าชุมชน

ระยะที่ ๓ การกำหนดแผนงาน : หลังจากการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดทางเลือก และวางแผนพัฒนา ดังนั้นจึงเกิดการวางแผนสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มในรูปแบบการจัดเวทีเรียนรู้จำนวน ๓ ครั้ง ได้แก่ การจัดเวทีชุมชนครั้งที่ ๔ เพื่อวิเคราะห์สภาพการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน การจัดเวทีชุมชนครั้งที่ ๕ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน การจัดเวที

ชุมชนครั้งที่ ๖ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแผนงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ระยะที่ ๔ การนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ระยะนี้เป็นการเติมเต็มความรู้ให้แก่แกนนำเพื่อสร้างความเชื่อมั่นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การจัดเวทีการเรียนรู้จำนวน ๓ ครั้ง ประกอบด้วย การจัดเวทีชุมชนครั้งที่ ๗ – ๘ การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน การจัดเวทีชุมชนครั้งที่ ๙ เพื่อบอกเล่าเรื่องป่าสู่เยาวชน

ระยะที่ ๕ การติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase) โดยการจัดเวทีเรียนรู้ชุมชนครั้งที่ ๑๐ เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้ตรวจสอบผลการวิจัย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสรุปองค์ความรู้การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

อนึ่งการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยพยายามให้เกิดการบูรณาการระหว่างการเรียนการสอนและการวิจัย ดังนั้นในการจัดเวทีการเรียนรู้บางครั้ง ได้พยายามนำพานิสิตศึกษาที่เรียนรายวิชาวิทยาการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและชุมชน เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในลักษณะที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน

สำหรับการสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล ได้ปฏิบัติทุกระยะของการวิจัย โดยนำข้อมูลที่ได้จากวิธีการต่าง ๆ มาตรวจสอบกับวัตถุประสงค์ กรอบคิดการวิจัย และจัดทำหมวดหมู่ พร้อมทั้งนำเสนอในลักษณะของการอธิบายเชิงพรรณนา ที่สำคัญคือ การนำเสนอผลการวิจัยต่อแกนนำชุมชนที่เข้าร่วมการวิจัยเพื่อร่วมอภิปรายเติมเต็มจนกระทั่งได้ข้อมูลที่สมบูรณ์

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ชุมชนตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้สืบทอดวิถีแห่งการจัดการป่าจากรุ่นสู่รุ่น โดยการปฏิบัติให้ดูและฝึกปฏิบัติในสภาพจริง จึงเสมือนการถ่ายทอดความรู้ที่ยังขาดการอธิบายถึงสาระสำคัญของรากเหง้า ทำให้สุมเสี่ยงต่อการสูญหายของข้อมูลความรู้ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ฝังลึกในตัวบุคคลที่ดำเนินงาน และ กลุ่มแกนนำ ประกอบกับวิถีกาลเวลาที่ผันผ่าน ทำให้วิถีคนรุ่นใหม่ห่างไกลจากป่า จึงนำสู่การทบทวนแสวงหาหนทางสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้ยั่งยืน

๕.๑.๑ สภาพป่าชุมชน

ชุมชนตำบลแม่โป่งมีพื้นที่ป่าโอบล้อมคือ ป่าจอตึง ป่าห้วยก้า ป่าห้วยไร่และดอยปู่กชี้แฮ้ง ในอดีตป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนมีวิถีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาธรรมชาติ มีความเชื่อในพลังอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่า เจ้าเขา ทำให้มีความผูกพันกับป่าไม้ พึ่งพาป่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร เป็น

แหล่งกำเนิดความอุดมสมบูรณ์ของต้นน้ำลำธารเพื่อการอุปโภค บริโภค การเกษตรกรรม และแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ

ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนคือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติสำหรับคนในชุมชนใช้บริโภคในฤดูกาลต่าง ๆ อาทิ ผักพื้นบ้าน ผลไม้ป่า และสัตว์ขนาดเล็กที่อาศัยในป่า เป็นแหล่งสมุนไพรจำนวนมากที่หายาก ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ทั้งได้มีการพัฒนาเป็นกลุ่มสมุนไพร เช่น กลุ่มอบสมุนไพร กลุ่มแปรรูปสมุนไพรเป็นเครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ และเป็นสมุนไพรเพื่อการบำบัด เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน มีการใช้พื้นที่ป่าชุมชนห้วยก้ำเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ โดยมีการจัดทำแผนที่เส้นทางเดินป่า การใช้พื้นที่ป่าดอยปู่กั้งเพื่อกิจกรรมนันทนุญหลังในวันปีใหม่ เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ โดยมีการใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเลี้ยงวัว ที่ปล่อยให้หากินในเขตพื้นที่ป่า เป็นแหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร โดยแบ่งพื้นที่ป่าเพื่อการใช้ประโยชน์ ในลักษณะป่าใช้สอย ที่ชาวบ้านสามารถนำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนได้ ตามข้อกำหนดของการใช้ป่าของชุมชน เป็นแหล่งสร้างรายได้จากการจัดสวน การหาหน่อไม้ การหาเห็ด การหาพืชป่า และสมุนไพร รวมมูลค่าหลายแสนบาท มีบางครอบครัวยึดอาชีพหาของป่าขายตามฤดูกาลเช่น หาเห็ด หน่อไม้ พืชป่า และสมุนไพร และเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับหน่วยงานและสถานศึกษาที่สนใจศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชน โดยมีแกนนำหรือปราชญ์ชุมชนหลายคนบอกเล่าความรู้และมีความพยายามพัฒนาบูรณาการสู่การเรียนการสอนแก่สถานศึกษาในชุมชน และจัดการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการแก่เยาวชน

จากอดีตตราปัจจุบัน ป่าชุมชนทั้งสามแห่งคือ ป่าจอตึง ป่าห้วยก้ำ ป่าห้วยไร่ และดอยปู่กั้ง ได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโดยลำดับ ดังนี้

ยุคดั้งเดิม ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๙๐ สภาพทางกายภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากสัตว์ป่าที่พบ คือ เสือ หมี เก้ง หมูป่า เม่น นม อีเห็น ละมั่ง กระต่าย นกยูง อีแร้ง นกเห็บ อีกา ไก่ป่า หมูป่า นกเป่า นกเขา กระรอกงูเหลือม ทั้งยังเป็นแหล่งผลิตน้ำอาหารให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์พอเพียง เพราะคนมีน้อยและอยู่แบบพึ่งพาอาศัยป่า

ยุควิกฤติและเสื่อมโทรม ช่วงปี ๒๔๙๐ - ๒๕๑๗ เป็นช่วงเวลาที่ทรัพยากรป่าไม้ / สัตว์ป่า-ป่าถูกทำลาย จนเสื่อมโทรมสัตว์ป่าอพยพออกไปจากพื้นที่ไม่พบเห็นคือ เสือ หมี เก้ง หมูป่า เม่น นม อีเห็น ละมั่ง นกยูง อีแร้ง นกเห็บ อีกา นกเป่า นกเขา กระรอกงูเหลือมที่พบบ่อยคือ กระต่าย หมูป่า งูเล็ก ทั่วไป ไก่ป่า แหล่งน้ำเหือดแห้งเร็วกว่าปกติ มีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ทำให้แหล่งอาหารธรรมชาติเสื่อมสูญ สาเหตุสำคัญของการทำลายป่าคือ การสัมปทานทำไม้หอมรถไฟ ฟืนเตาบ่มใบยาสูบ การถูกบุกรุกแผ้วถางทำที่อาศัยและทำมาหากินเพราะคนมีมากขึ้น

ยุคฟื้นฟู ระหว่างปี ๒๕๑๘ - ๒๕๒๔ จากการที่ป่าถูกทำลาย ผู้คนในชุมชนจึงมีอาชีพหลักเลี้ยงผลกระทบต่อวิกฤติที่เกิดขึ้น จึงเกิดแนวคิดในการฟื้นฟูรักษาป่าไม้ โดยร่วมพลังแสดงความคิดเห็น

สัมปทานป่าไม้ จนเกิดการยกเลิกสัมปทานป่าชุมชน และให้ความร่วมมือกับทางราชการในการรักษาป่า

ยุคการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นเวลาที่ชุมชนได้เรียนรู้การพัฒนาชุมชนและการจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ประกอบกับการเป็นหมู่บ้านในพื้นที่บริการของศูนย์ฯ จึงได้รับการส่งเสริมจากศูนย์ฯ เช่น การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าตามแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง การอบรมให้ความรู้งานอาชีพ การสนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้ การสนับสนุนการดับไฟป่า การรับเกษตรกรเข้าทำงานในศูนย์ฯ การสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยก้า อ่างเก็บน้ำปางแม่เรือ การพัฒนาระบบชลประทาน ฯลฯ

๕.๑.๒ ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน

ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ชุมชนมีความเชื่อว่า สิ่งต่างๆ ล้วนมีจิตวิญญาณและมีเจ้าของ ต้นไม้ใหญ่ในป่าล้วนมีเทพารักษ์สิงสถิต จึงไม่ตัดต้นไม้ใหญ่หากจำเป็นต้องทำพิธีขอขมาและปลูกต้นไม้ทดแทน เช่นเดียวกับพื้นที่หลายแห่งในบริเวณป่าล้วนมีผีหรือวิญญาณสิงสถิตอยู่ จึงมีการ กำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บางส่วนในบริเวณป่าว่า เป็นที่สิงสถิตของเจ้าที่ เช่น บริเวณป่าห้วยก้า ซึ่งมีการตั้งศาลเจ้าที่ และใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือการบูชาเทวดารักษาขุนน้ำ ซึ่งบริเวณพื้นที่ดังกล่าวจะไม่มีใครเข้าไปใช้ประโยชน์ ทำให้ป่าไม้มีระบบนิเวศน์สมบูรณ์

ภูมิรู้ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูล พบว่า ผู้คนในตำบลแม่โป่ง มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแบบเกื้อกูลโดยมีการกำหนดวิธีการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บผักหวานป่าต้องคงเหลือก้านใบไว้ให้เต็บโต หรือการเก็บเห็ดเผาะต้องไม่เก็บหมดกองเพื่อคงเหลือสปอร์เห็ดให้เต็บโตในปีต่อไป หรือการเก็บเห็ดโคน ต้องไม่ขุดเอารากเห็ดออกหมดเพื่อให้เหลือเป็นสายเห็ดในปีต่อไป หรือการหาไขมดแดง ต้องเก็บเฉพาะไขมดไม่ทำร้ายมดเพื่อให้สามารถสร้างรังต่อไปได้ ทั้งนี้ชุมชนได้มีการกำหนดกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่เกิดจากข้อตกลงร่วมกันของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนทั้งสามแห่งยังมีการจัดสรรผลประโยชน์ โดยระบบการจัดสรรพื้นที่ทำกินของรัฐบาลมีการเอกสารสิทธิ์ที่แตกต่างกันคือ แบบ นส.๓ โฉนดที่ดิน เอกสารจับจองสิทธิ์ (ปท.๕, สทก.) และมีการกำหนดเขตพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นป่าใช้สอยและป่าอนุรักษ์ ทำให้เป็นประโยชน์ต่อการควบคุมบุกรุกป่าและการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุขทั้งคนในชุมชนตำบลแม่โป่งและคนในพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งมีการใช้ป่าชุมชนทั้งสามแห่งร่วมกัน ผู้คนในตำบลแม่โป่งจึงได้มีการจัดทำข้อตกลงและกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน

ภูมิปัญญาด้านการประยุกต์ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนา พบว่า ชุมชนได้มีการประยุกต์ใช้ประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า เช่น การใช้พิธีกรรมสลากภัตรซึ่งเป็นพิธีกรรมทางสังคมและศาสนาให้คนในชุมชนหรือระหว่างชุมชนได้พบปะทำกิจกรรมร่วมกัน พร้อมทั้งการระดมทุนเพื่อศาสนาหรือสาธารณกุศล ชุมชนได้ใช้ปรับใช้รูปแบบเป็นสลากขอฝน จัดในเดือนพฤษภาคมของ

ทุกปี แต่อย่างไรก็ตามพิธีกรรมสลากภัตตรยังคงมีอยู่เป็นปกติ หรือพิธีกรรมบวชป่าซึ่งเป็นแนวความคิดบวชคนว่าคนที่ผ่านการบวชคือคนภาวะพิเศษ ฉะนั้นต้นไม้ที่ได้รับการบวชก็จะเป็นต้นไม้พิเศษต้องช่วยกันดูแลรักษาไม่ตัดทำลาย โดยการประกอบพิธีสวดมนต์และใช้สัญลักษณ์ผ้าเหลืองของพระสงฆ์ผูกติดต้นไม้ และการฝังธรรมปลาช่อน ซึ่งเป็นการนำเอาดินจากป่าเข้ามาปั้นเป็นปลาช่อน และนำมาประกอบพิธีกรรมในวัด โดยการขุดหลุมและนำปลาช่อนนั้นใส่ในหลุมเพื่อให้พระสวดมนต์และเทศนาเรื่องปลาช่อน ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกจารึกในคัมภีร์พุทธศาสนา และชาวบ้านได้นำมาปรับใช้เพื่อการบูชาขอฝนจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลางระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับคนในชุมชน และการไหว้ผีขุนน้ำซึ่งเป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน

ภูมิปัญญาด้านวิถีชีวิตและวิทยาการ ชุมชนได้จัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่าอย่างหลากหลาย อาทิ การทำแนวกันไฟ การเพาะกล้าไม้ การร่วมกันดับไฟป่า การปลูกป่า การสร้างฝายต้นน้ำ (ฝายแม้ว) และกิจกรรมนับถอยหลังวันสิ้นปี และ

ภูมิปัญญาการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกและ กระแสสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและวัฒนธรรม หากแต่ชุมชนมีการปรับตัวอย่างเท่าทันและปรับใช้ข้อมูลความรู้จากภายนอกเชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิมของชุมชน เกิดเป็นเทคโนโลยีของชุมชนเพื่อการจัดการป่า ดังกรณี การทำป่าเปียก การทำฝาย การดับไฟป่า การปลูกป่าสามอย่างเพื่อประโยชน์สี่อย่าง การนับถอยหลังวันปีใหม่ หรือการทำปุ๋ยชีวภาพด้วยใบไม้จากป่าชุมชน

๕.๑.๓ สภาพและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ชุมชนตำบลแม่โป่งมีภูมิรัฐภูมิธรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนในหลายด้านและถูกนำมาใช้อย่างได้ผล หากแต่ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งในทางบวกและลบ ซึ่งชุมชนต่างๆ ตระหนักต่อสภาพการณ์ดังกล่าว จึงพยายามพยายามแสวงหาแนวทางสร้างเสริมกลไกขับเคลื่อนการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทั้งโดยกลไกภายในชุมชนการร่วมมือกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ก่อเกิดเป็นแนวทาง ได้แก่ ธรณรังคีให้ความรู้เรื่องสมุนไพรหลักในป่า การกำหนดกิจกรรมการป้องกันไฟป่าในแผนแม่บทของตำบลและชุมชน การจัดเวรยามตรวจการเผ่าระวัง การรณรงคีสร้างความเข้าใจ กฎเกณฑ์ มาตรการ การลงโทษทางสังคม การกำหนดเขตพื้นที่ประโยชน์ใช้สอย การกำหนดกิจกรรมการสร้างฝายต้นน้ำลำธารในแผนงานแม่บทตำบลและชุมชน การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน การสร้างเครือข่ายหรือพันธมิตร กับองค์กร / ชุมชนนอกพื้นที่ การจัดระบบการบริหารป่าชุมชน และการบูรณาการสู่การเรียนการสอนในสถานศึกษา

อย่างไรก็ตามแม้ว่า ชุมชนตำบลแม่โป่งจะพยายามสร้างกลไกเพื่อขับเคลื่อนการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์และจัดการป่าชุมชนจอตึง ป่าห้วยไร่ ป่าห้วยก้าและดอยปู่ก้อแข้ง แต่กระนั้นยังคงมี

ปัญหาอีกหลายประการที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข ประกอบด้วย ความเป็นปัจเจก เนื่องจากสภาพสังคมสมัยใหม่ ลักษณะงานอาชีพ ทำให้มีเวลาร่วมกิจกรรมชุมชน การขาดทักษะความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตามแนวทางการจัดการป่าของชุมชน การขาดแคลน ขาดความสอดคล้องระหว่างภูมิปัญญาชุมชนและความรู้สมัยใหม่

๕.๑.๔ แนวทางการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับแนวทางส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าชุมชนตำบลแม่โป่ง ได้คำนึงถึงหลัก “ความพอประมาณ” ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป อีกทั้งยังไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยการกำหนดให้เป็นระเบียบว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ที่ทุกฝ่ายต่างยินดีที่จะปฏิบัติตาม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างพอเพียง มีการดำเนินการรวบรวมภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้ดำเนินการตามเงื่อนไขประการที่หนึ่งของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือเงื่อนไขด้าน “ความรู้” ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ ชุมชนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไข “คุณธรรม” ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่จะต้องเสริมสร้างให้เพิ่มขึ้น ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความเพียร มีความอดทน มีความซื่อสัตย์สุจริตและใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตที่ชุมชนตำบลแม่โป่งได้สร้างการตระหนักรู้ และสำนึกรับผิดชอบต่อกันในอนาคต มีการจุดประกายพลังชุมชนและเครือข่าย มีการทบทวนการทำงานร่วมกันที่ผ่านมา และวางทิศทางการทำงานร่วมกันในอนาคต จนเกิดวิสัยทัศน์การจัดการป่า และแผนกิจกรรมป่าชุมชน รวมทั้งการจัดร่างโครงสร้างเครือข่าย และการดำเนินกิจกรรมจัดทำฐานข้อมูลป่าชุมชนและแผนที่ป่าชุมชนร่วมกัน

นอกจากนี้ ชุมชนตำบลแม่โป่งยังได้ปฏิบัติตามคุณสมบัติแห่งเศรษฐกิจพอเพียง ที่จำต้องสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” กล่าวคือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของป่า วิธีการอยู่ร่วมและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูลด้วยความรับผิดชอบ เพื่อวางแผนส่งต่อมรดกป่าชุมชนต่อกันในอนาคต ทั้งยังต้องส่งเสริมบทบาทเยาวชนในการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการคิด วิเคราะห์ และปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าอีกด้วย ชุมชนยังได้ร่วมกันตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ตามหลัก “ความมีเหตุมีผล” ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงในการใช้ทรัพยากรป่าชุมชนนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล ไม่เข้าลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เช่นความอุดมสมบูรณ์

ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ตลอดจนค่านึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตามมาจากการใช้ทรัพยากรป่าอย่างรอบคอบ ให้สามารถดำรงทรัพยากรให้สืบต่อไปสู่เยาวชนในชุมชนรุ่นต่อไปในอนาคตด้วย

ชุมชนยังได้กำหนดแผนงานจัดการป่าชุมชน จากความเห็นร่วมกันของแกนนำ พร้อมทั้งนำเสนอโครงการบรรจุในแผนชุมชนแต่ละแห่ง ตลอดถึงแผนระยะ ๔ ปี ของเทศบาลตำบลแม่โป่ง มีการสร้างการเรียนรู้และมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยได้พยายามการปลูกฝังให้เยาวชนเกิดความตระหนักรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน มีการบูรณาการหลักศาสนาธรรม ศาสนาพืธี และส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการป่าชุมชน แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้สร้างเงื่อนไขด้าน “คุณธรรม” ในกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่จะต้องเสริมสร้างให้เพิ่มขึ้น ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความเพียร มีความอดทน มีความซื่อสัตย์สุจริตและใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต อีกทางหนึ่งด้วย การจัดทำหลักสูตรในสถานศึกษา กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาระพิเศษเรื่องการเรียนรู้ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน และการสร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ กล่าวคือ จากการคัดเลือกแกนนำเป็นผู้เข้าร่วมเวทีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้ถูกนำไปสื่อสารต่อแก่สมาชิกในครัวเรือน เพื่อนบ้านในชุมชน และเมื่อได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อการดำเนินงานในโครงการต่างๆ ที่ชุมชนนำเสนอ ได้มีการประกาศข้อมูลและเชิญชวนคนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมโดยผ่านผู้นำชุมชน ในโอกาสต่างๆ เช่น การชี้แจงในการทำบุญวัดประจำหมู่บ้าน การประกาศเสียงตามสาย การประชุมประชาคมหมู่บ้าน และพูดคุยในวิถีชีวิตชุมชน เช่น การทำงานในไร่นา การทำกิจกรรมสังคมต่างๆ จึงก่อเกิดการเรียนรู้ทางสังคมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน และการจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องนี้เอง แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้ดำเนินการตามเงื่อนไขด้าน “ความรู้” ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

๕.๒ อภิปรายผล

ผลจากการทบทวนเรื่องราวในอดีต มองย้อนปัจจุบัน เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ทำให้แกนนำเกิดความตระหนักถึง ภูมิปัญญาของคนในอดีตที่เลือกสรรพื้นที่ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ และพยายามแผ้วถางพื้นที่ แสวงหาพืชพันธุ์ที่เหมาะสม เพื่อให้ลูกหลานได้อยู่อาศัยทำมาหากิน พร้อมทั้งยังถ่ายทอดความรู้การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับป่า โดยเน้นให้เคารพเกื้อกูลต่อป่า เชื่อในจิตวิญญาณอำนาจเหนือธรรมชาติ ดำเนินชีวิตบนพื้นฐานความเรียบง่ายไม่ละโมภคกฉวยประโยชน์จากป่า และรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม หากแต่ต่อมาจากกระแสการพัฒนาสมัยใหม่ที่เน้นทุนนิยมทำให้ผู้คนนึกถึงประโยชน์ส่วนบุคคล ประกอบกับการดำเนินนโยบายของรัฐที่เปิดให้มีการสัมปทานป่า จึงทำให้วิถีคิดของคนในชุมชนเปลี่ยนไป กลายเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานที่ตัดโค่นป่าจากชุมชน และลักลอบตัดไม้

เพิ่มเติม จนก่อเกิดผลกระทบทางลบต่อชุมชน ทั้งจากสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม แหล่งอาหาร ธรรมชาติที่สูญหาย สภาพอากาศที่แปรเปลี่ยน ภาวะน้ำท่วมน้ำแล้ง และการประกอบอาชีพ สิ่งเหล่านี้ ทำให้คนในชุมชนเริ่มได้คิดถึงสิ่งที่ตนได้กระทำต่อป่า และเกิดความหวงแหนพยายามจะฟื้นฟูป่าที่ถูกทำลาย ให้มีชีวิตอีกครั้ง ซึ่งต้องแม้ว่า จะใช้เวลากว่ายี่สิบปี หากแต่ป่าก็มีอาจฟื้นคืนสภาพดั้งเดิม ทั้งหมด

การพูดคุยถึงเรื่องราวครั้งอดีต ทำให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าที่ดินที่อยู่อาศัยและเพาะปลูก ซึ่งบรรพชนสรรหาไว้ให้ และเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ส่งผลต่อการคิดวิเคราะห์ เรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการป่าชุมชนของคนในอดีต เปรียบเทียบกับการจัดการป่าชุมชนของคนในปัจจุบัน และนึกถึงความสงบสุขการแบ่งปันในครั้งอดีต เช่นเดียวกับมุมมองต่อป่าชุมชนว่าเป็นของทุกคน เพราะล้วนได้รับความสุขความเป็นปกติในการประกอบอาชีพจากความสมบูรณ์ของป่าชุมชน หรือแม้กระทั่งการดูแลสุขภาพ ซึ่งในอดีตมีการใช้สมุนไพรจากป่าของชุมชนดูแลสุขภาพของคนในชุมชน หากต่อมาจากกระแสการศึกษาและการแพทย์แผนใหม่ ผู้คนได้ละเลยการใช้สมุนไพรเพื่อดูแลสุขภาพ จนกระทั่งปัจจุบันสมุนไพรและความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรหลายอย่างได้เลือนหายจากชุมชน ดังนั้นทุกคนต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชนที่เสมือนรากฐานของชีวิตชุมชน

ทั้งนี้ยังมีการพูดคุยถึงภูมิปัญญาในการจัดการป่าของคนในอดีต เช่น การสอนเรื่องการตัดต้นไม้ ว่าควรเลื้อยอย่างไร และต้องปลุกขดเขย หรือการเก็บผักหาของป่า ซึ่งต้องไม่เก็บจนหมดแต่ให้เหลือไว้ขยายพันธุ์ ซึ่งปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ได้สูญหายเพราะวิถีคิดแบบกอบโกย จึงเกิดแนวคิดในการฟื้นฟูสำนักแห่งการอยู่ร่วมอย่างเกื้อกูลระหว่างคนกับคนและคนกับป่า

ดังนั้นเมื่อเผชิญกับปัญหาผลกระทบอันเนื่องมาจากการที่ป่าเสื่อมโทรม คนในชุมชนจึงร่วมกันสืบเสาะค้นหาความรู้ ความเชื่อ และวิถีการปฏิบัติที่คนในสมัยก่อนปฏิบัติ โดยการบอกเล่าจากผู้สูงอายุในชุมชนและทบทวนจากประสบการณ์ที่ตนเองเคยมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ก่อเกิดเป็นแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เช่น การบวชป่า การเลี้ยงผีขุนน้ำหรือบูชาเทวดารักษาต้นน้ำ การเก็บหาประโยชน์จากป่า การทำฝายต้นน้ำ การทำแนวกันไฟป่า และการผูกสร้างเกลียวความสัมพันธ์ทางสังคมกลุ่มแก่เหมือนแก่ฝ่ายให้เหนียวแน่นขึ้น

ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเอกวิทย์ ณ ถลาง เกี่ยวกับมุมมองทัศนคติของภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการพัฒนาสังคมไทย ที่ว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นสิ่งที่มิชอบเขตกว้างขวาง ทั้งยาสมุนไพร การรักษาโรค การศึกษา ครอบครัวยุทธศาสตร์ ศาสนา ภาษา และผู้นำ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หลอมรวมเป็นวัฒนธรรมในสังคมไทย ต่อมาภายหลังการเข้ามาของกระแสตะวันตก ทำให้คนในสังคมละเลยขาดความสนใจต่อภูมิปัญญาที่มีอยู่ ด้วยคิดว่าเป็นสิ่งล้าสมัย และเมื่อสังคมไทยตามกระแสตะวันตกกระยะหนึ่ง เริ่มมีคำถามและหันมาทบทวน ริเริ่มนำเอา

ภูมิปัญญาแบบไทยที่มีอยู่เดิมมาปรับใช้ใหม่ โดยการพยายามค้นหา อนุรักษ์และรักษา เพื่อนำมาใช้ใหม่

ทั้งยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าลั่น หมู่ที่ ๕ ตำบลปงน้อย กิ่งอำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย ซึ่ง สมพร พิมสาร (๒๕๔๙) ได้ศึกษาพบว่า การจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าลั่น เกิดจากความพยายามแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ผ่านการลองผิดลองถูกมาเกิดเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน โดยหลอมรวมความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของป่า พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ได้เล่าขานแก่ลูกหลานและการให้เข้าร่วมในการพิธีกรรมต่าง ๆ มาหลายรุ่นมาเป็นสิ่งเชื่อมโยงในลักษณะของการตัดสินใจรวมกลุ่มกันโดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มด้วยความสมัครใจเพื่อรวมความคิด คิดค้นปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน ก่อเกิดเป็นกลุ่มป่าชุมชนมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชนและกฎระเบียบการอนุรักษ์ การเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีการประชุมรายงานผล อย่างสม่ำเสมอจนกระทั่งสามารถแก้ไขปัญหาพัฒนาพลิกฟื้นป่าชุมชนได้

ต่อมาเมื่อมีการเรียนรู้ร่วมกันถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าของชุมชนพบว่า ชุมชนมีการใช้กลไกหลายประการ อาทิ กฎระเบียบป่าชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน กิจกรรมด้านการจัดการป่าชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน การบูรณาการร่วมกับสถานศึกษา ภาวะผู้นำ กลุ่มชุมชน การสนับสนุนจากภายนอก และ กลุ่มเครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งแต่ละกลไกถูกสร้างจากสภาพความจริงที่ชุมชนสัมผัส และเป็นข้อตกลงร่วมของคนในชุมชน ทำให้เกิดการยอมรับและมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ โดยการระดมแรงกายและทุนทรัพย์ร่วมกัน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ตำบลแม่โป่ง ถูกกำหนดเป็นพื้นที่บริการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จึงมีโอกาสรับข้อมูลข่าวสาร ความรู้และ นวัตกรรมต่าง ๆ จากศูนย์ด้วยการรับการอบรมเรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตในลักษณะของการจัดการงานอาชีพ การรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้เพาะเห็ด กลุ่มเลี้ยงกบ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มทอผ้า กลุ่มสมุนไพร กลุ่มพืชปลอดสารพิษ ฯลฯ และส่งเสริมดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับแหล่งน้ำ พื้นดินและป่าไม้ ในส่วนของป่าไม้นั้นได้มีการส่งเสริมให้มีการปลูกป่าตามแนวคิดปลูกป่าสามอย่างเพื่อประโยชน์สี่ประการ มีการเพาะชำกล้าไม้ การสร้างโรงเพาะชำในหมู่บ้าน การทำแนวป้องกันไฟป่า ซึ่งผลจากการได้รับอิทธิพลทางแนวคิดจากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ชุมชนให้ความสำคัญกับการปลูกป่า การเพาะชำกล้าไม้ โดยเลือกเมล็ดพันธุ์ต้นไม้ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและมีประโยชน์ต่อการผลิตและบริโภคของชุมชน

ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวพระราชดำริ การปลูกไม้พื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำว่า การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ ต้องปลูกไม้ ๓ อย่าง ให้ประโยชน์ ๔ อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ หรือ ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้ฟืน ซึ่งจะให้ประโยชน์ ๔ ประการ คือ ไม้ใช้สอยและ

เศรษฐกิจ ไม้พิน ไม้กินได้ และประการสุดท้ายคือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธาร ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นให้ใช้พันธุ์ไม้ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น เพราะเป็นไม้ที่สามารถเจริญเติบโตได้ดีมีลักษณะที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่อยู่แล้ว ไม่เป็นการเสี่ยงต่อภาวะการรื้อถอนและการเจริญเติบโต เป็นและที่รู้จักของราษฎรในท้องถิ่นอย่างดี พื้นที่ที่เหมาะสมแก่การปลูกไม้ป่าดังกล่าวควรเป็นพื้นที่ที่มีสภาพเสื่อมโทรม หรือเป็นบริเวณป่าเพื่อการฟื้นฟิของราษฎรที่อยู่บริเวณใกล้เคียงหมู่บ้าน วิธีการปลูกก็ให้เสริมในลักษณะธรรมชาติโดยไม่จับต้นไม้เข้าแถว ซึ่งการปลูกเสริมตามลักษณะธรรมชาตินี้ เมื่อต้นไม้โตขึ้นก็จะมีสภาพเป็นป่าตามธรรมชาติ โดยจะไม่มีลักษณะเป็นสวนป่าที่มีต้นไม้เรียงเป็นแถว

สอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่นโดย เศกสรรค์ ยงวิชัย และคณะ (๒๕๓๕) ที่พบว่า การจัดการป่าชุมชนมี ๒ ประเภท คือ ๑) การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิม โดยอาศัยระบบความเชื่อเรื่องผี และพุทธศาสนา เป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ๒) การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังขององค์กรทางสังคมเป็นหลักในการจัดการ โดยมีกฎระเบียบที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้น เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้ วัตถุประสงค์การจัดการป่าชุมชนประกอบด้วย การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และการจัดการเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชุมชน โดยมีหน่วยงานสังคม ทำหน้าที่เป็นแกนนำการดำเนินการ เช่น ครอบครั้ว คณะกรรมการ และมีระบบแรงจูงใจที่ทำให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ พร้อมทั้งควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในการใช้ประโยชน์ เช่น การถือครองที่ดิน

เช่นเดียวกับผลการวิจัยเรื่องเรื่อง การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ของนายชิน ศรีสวัสดิ์ (๒๕๔๓) ซึ่งพบว่า วัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชานา คือ มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบพี่น้อง และนับถือกันแบบเครือญาติ มีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชน มีความผูกพันกับป่ามาก่อนในอดีต มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่มีคุณ มีความเชื่อในผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการยอมรับเชื่อถือในระบบราชการ มีสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง มีความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าในหมู่บ้าน เกรงกลัวต่ออันตรายจากป่า กลัวถูกตำหนิ กลัวถูกลงโทษทั้งทางกฎหมายและทางสังคม ความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพอเพียง มีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ มีความห่วงใยในอนาคตของลูกหลาน มีความเกรงใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปส่งเสริม และได้รับการหนุนช่วยจากภายนอก ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและขีดความสามารถของชุมชนมากขึ้น ซึ่งมิติทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคี เห็นคุณค่าของป่าชุมชน เคารพเชื่อฟังในผู้นำ และกฎระเบียบของชุมชน และมีการรวมพลังเป็นหนึ่งเดียวเพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

สำหรับสภาพการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนพบว่า ชุมชนได้มีการทบทวนปรับเปลี่ยนตามสภาพความเหมาะสมกับกาลสมัยและมีการเชื่อมโยงศาสตร์สมัยใหม่เข้ากับวิถีของชุมชน พร้อมทั้งมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ในชุมชนเพื่อให้เกิดการปฏิบัติสืบทอด ดังเช่น กิจกรรมการทำแนวป้องกันไฟป่า การทำป่าเปียก การทำฝายต้นน้ำแบบต่าง ๆ ซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมประกอบด้วยคนหลายช่วงวัย ในระหว่างการทำงานร่วมกันตามแนวป่าชุมชน คนสูงอายุก็จะเล่าให้เยาวชนฟังถึงสภาพป่าชุมชนในอดีต การเกิดไฟป่า และความพยายามของชาวบ้านในการป้องกันไฟป่าและรักษาป่า ทำให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ซึมซับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าและเกิดมุมมองต่อบทบาทของตนในอนาคต

นอกจากนั้นคนในตำบลแม่โป่งยังพยายามถ่ายทอดความรู้สึกร่วมกันกับป่าชุมชนให้แก่เยาวชนในชุมชน ผ่านกิจกรรมและพิธีกรรมเช่น

บ้านห้วยบอนจัดกิจกรรมน้บลดอยหลังสู่วันปีใหม่ที่ดอยปู่กั้งแอ้ง โดยจัดงานในวันที่ ๓๑ ธันวาคม เริ่มจากคนในชุมชนซึ่งมีผู้สูงอายุและแกนนำหมู่บ้านจะชักชวนวัยรุ่นในหมู่บ้านช่วยทำทางเดินจากเชิงเขาขึ้นไปบริเวณยอดดอยปู่กั้งแอ้ง ซึ่งเป็นสถานที่จัดงาน ครั้งเวลาบ่ายค่อนข้างเย็น คนในชุมชนก็จะร่วมกันเดินตามทางเท้าที่ถูกล้างเพื่อขึ้นไปร่วมกิจกรรม ณ ลานจัดกิจกรรม ในระหว่างเดินทาง ผู้ใหญ่ก็จะเล่าเรื่องในอดีตและสอนให้เยาวชนรู้จักต้นไม้แต่ละชนิด

ในเดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งความร้อนแล้ง คนในตำบลแม่โป่งก็จะร่วมกันจัดกิจกรรมฟังธรรมปลาช่อน และในเดือนมิถุนายน ซึ่งเป็นช่วงเวลาย่างสู่ฤดูฝน ก็จะจัดพิธีกรรมบูชาเทวดาขุนน้ำ ซึ่งในพิธีกรรมเหล่านี้ ในอดีตจะมีเพียงผู้สูงอายุและแกนนำเท่านั้นที่ร่วมพิธีกรรม แต่ต่อมาชุมชนมีความต้องการให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้กิจกรรม เพื่อสามารถสืบสานในอนาคต จึงประกาศเชิญชวนให้ผู้ปกครอง พยาบาลหลานเข้าร่วมกิจกรรม ทำให้เยาวชนได้มีโอกาสสัมผัสและซึมซับรูปแบบกิจกรรมที่ปรากฏ หรือ การนำเยาวชนร่วมเวทีการเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน เปิดโอกาสให้เยาวชนได้รับรู้ข้อมูล ร่วมสะท้อนความคิดต่อคุณค่าของป่าและแนวทางการอยู่ร่วมกับป่า โดยอ้างอิงเรื่องราวป่าชุมชนและความสุขของคนในอดีต ที่ตนได้รับทราบจากคนในครอบครัว ประกอบกับการได้เห็นแบบอย่างคนในชุมชนที่ช่วยกันดูแลรักษาป่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เยาวชนเกิดความต้องการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการจัดการป่าชุมชน ซึ่งพัฒนาการความสนใจในการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของกลุ่มเยาวชนนี้ เป็นไปตามหลักการมีส่วนร่วม ซึ่ง สมลักษณ์ ไชยเสรีรัฐ (๒๕๔๗) ได้กล่าวว่า วัตถุประสงค์หลักของการมีส่วนร่วมคือ เพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ในการดำเนินการพัฒนา ช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการยอมรับ และก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกันทุกฝ่าย โดยมีแนวทางสร้างการมีส่วนร่วมคือ ๑) การสร้างสำนึกรับรู้ ๒) การสร้างความเข้าใจและปรับทัศนคติของบุคลากรภาครัฐและภาคประชาชนทั้ง

สองฝ่าย ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ๓) การสรรหาและคัดเลือกตัวแทน จะต้องคำนึงถึงประชาชนทุกกลุ่ม ๔) การสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจ ๕) สร้างกลไกเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ๖) การสร้างฉันทามติ โดยการให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วม ในการหาวิธีแก้ไขปัญหาร่วมกัน ๗) การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในองค์กร ๘) การสร้างความประสงค์หรือความมุ่งหมายในการมีส่วนร่วมให้ชัดเจน ๙) ต้องมีระบบการประเมินผล ๑๐) ความโปร่งใส ในการทำงาน ๑๑) ความเป็นประชาธิปไตย โดยการให้เกียรติ ยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน ๑๒) ต้องเปิดโอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ใหม่ ความคิดใหม่ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่อง ๑๓) ส่งเสริมให้มีการฝึกกำลังร่วมกันของทั้งภาครัฐ และภาคประชาชนในลักษณะเครือข่าย

ทั้งยังสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยวรากร พองกระจ่าย (๒๕๔๙) ที่พบว่า การที่ประชาชนได้รับประโยชน์ใช้สอยจากป่าชุมชน มีประสบการณ์ในการ อบรมด้านกิจกรรมป่าชุมชน หรือเคยได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนผ่านทางวิทยุ ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และไม่เคยทำผิดกฎในการรักษาป่า และมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่า ชุมชนมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชน เป็นกลไกสำคัญที่ส่งผลต่อการความสำเร็จในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน อาทิ กิจกรรมสลากขอฝน ซึ่งเป็นการปรับประยุกต์จากกิจกรรมสลากภัตต์ ซึ่งเป็นประเพณีเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน รวมทั้งการระดมทุนเพื่อสาธารณกุศล รูปแบบประเพณีนี้ได้ถูกนำมาใช้เพื่อจัดการป่าชุมชน โดยการที่คนในชุมชนร่วมกันนำต้นสลากภัตต์ไปถวายพระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดดอยจอมแจ้ง และพระสงฆ์จะสวดเจริญพุทธมนต์ขอฝนตก พร้อมกันนี้จะมีการจุดบั้งไฟขอฝน ซึ่งพฤติกรรมกรรมการแสดงออกและความเชื่อของคนในชุมชน คงมีอาจอธิบายตามหลักวิทยาศาสตร์ หากแต่เชิงสังคมเป็นการแสดงถึงความผูกพันร่วมกันของคนในชุมชนต่อสภาพแวดล้อมชุมชน และภูมิปัญญาในการสังเกตปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ที่มนุษย์ไม่อาจควบคุมได้ ทั้งป่าไม้ และน้ำ จึงมีการแสดงออกอย่างนอบน้อมต่ออำนาจธรรมชาติ ซึ่งผู้สูงอายุหลายคนเล่าว่า หลายครั้งสิ่งมหัศจรรย์ก็เกิดขึ้นได้ เช่น หลังจากประกอบพิธีบูชาเทวดาขุนน้ำ หรือการถวายสลากขอฝน มักจะเกิดท้องฟ้ามีดครึ้ม อาจจะมีฝนตกมาในขณะนั้น หรือตกหลังจากประกอบพิธีกรรมประมาณสองสามวัน

เช่นเดียวกับผลการศึกษาวิจัยของหนูเคน จันทาง (๒๕๔๕) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น ที่พบว่า ในอดีตชุมชนมีการอนุรักษ์ป่า โดยการพึ่งพาอย่างยั่งยืนแฝงอยู่ในรูปของข้อห้าม ข้อปฏิบัติต่างๆ และมีแนวความคิดการอนุรักษ์ป่าทางพุทธศาสนาของวัดป่าในป่าโคกพางใหญ่ ที่แสดงออกมากในรูปของการขยายเขตอภัยทานของวัดป่าบ้านป่าน ทำให้ชุมชนเกิดจิตศรัทธา และปฏิบัติตาม การจัด

พิธีบวชป่า ทำให้ชุมชนไม่เข้าไปใช้ประโยชน์หรือเข้าไปทำลายต้นไม้ที่ได้ผ่านพิธีกรรมบวชป่าแต่อย่างใด อีกทั้งชุมชนยังเข้ามาร่วมดูแลป่าหลังจากการบวชป่า ตลอดจนมีความเชื่อเรื่องผีที่นำไปสู่การอนุรักษ์ป่า ทั้งป่าช้าและดอนปู่ตา โดยเข้าใจร่วมกันว่าต้นไม้ในเขตศาลปู่ตาไม่ควรเข้ามาทำลายหรือใช้ประโยชน์ใดๆ เป็นอันขาด

ต่อมาได้นำความเชื่อนี้มาปรับใช้ ในลักษณะเขตอภัยทาน จัดพิธีบวชป่า พิธีกรรมผีปู่ตา และถ่ายทอดความเชื่อเรื่องป่าช้า/ข้อห้ามต่างๆ จากผู้เฒ่าผู้แก่ ส่งผลให้ชาวบ้านปรับทัศนคติต่อการใช้ประโยชน์จากป่าพื้งใหญ่ไปในเชิงอนุรักษ์ เริ่มการกำหนดเขตป่าอภัยทาน เกิดคณะกรรมการดูแลรักษาป่าพื้ง ที่ประกอบด้วยตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้าน พร้อมกำหนดบทบาทอันชัดเจน และเกิดการขยายผลไปยังโรงเรียน โดยการนำความรู้ดั้งเดิมมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น กลายเป็นที่ศึกษาดูงานของ อบต. ไกล่เคียง และขยับเนื้องานไปสู่ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พลังงานเชิงนิเวศน์ เกษตรกรรมรอบป่า

หรือการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาบ้านแม่จองไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ โดยอารมย์ ชมขวัญ (๒๕๔๒) ซึ่งพบว่า ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่จองไฟมีความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติตามบรรพบุรุษสืบต่อกันมายาวนานโดยเชื่อว่า ป่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีภูตผี เทพยดา นางไม้ และวิญญาณของบรรพบุรุษสิงสถิตย์อยู่ สามารถลบล้างดาลให้เกิดสิ่งที่ดีและชั่วร้ายให้กับตน และชุมชนได้ จึงมีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ การเลี้ยงผี เป็นวัฒนธรรม ประเพณี ปฏิบัติสืบต่อกันมา ส่งผลต่อการรักษาความสมบูรณ์ของป่า

เช่นเดียวกับผลการวิจัยเรื่อง การปรับใช้พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน โดยวิศท์ เศรษฐกร(๒๕๕๓) ที่พบว่า พัฒนาการการใช้ป่าชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็กสามารถแบ่งออกเป็นช่วงเวลาสำคัญ ๓ ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ ๑ การใช้ป่าช่วงพิธีกรรมและความเชื่อในยุคดั้งเดิม (อดีต - ปี พ.ศ. ๒๕๓๒) มีการใช้พื้นที่ป่าในเชิงพาณิชย์โดยการบุกรุกจากชาวบ้านหมู่บ้านตลาดขี้เหล็กเอง รวมถึงการสัมปทานจากองค์กรภายนอก และการตัดไม้ไปขายให้นายทุนของชาวบ้านในหมู่บ้านอื่น

ช่วงที่ ๒ การใช้ป่าช่วงการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าของวัดพระธาตุดอยจอมแจ้งและองค์กรภายนอก (ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ - ปี พ.ศ. ๒๕๔๖) เป็นช่วงที่รัฐพยายามที่จะแก้ไขปัญหาการใช้ทรัพยากรป่าจากสภาพที่เสื่อมโทรมมาเปลี่ยนให้ป่าเกิดการฟื้นฟูและเกิดการจัดการที่ดีในชุมชนโดยความร่วมมือของวัดพระธาตุดอยจอมแจ้งที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน รวมถึงการสนับสนุนในการจัดการป่าชุมชนจากองค์กรภายนอกอีกด้วย

ช่วงที่ ๓ การใช้ป่าช่วงการปรับใช้พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน (ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ - ปี พ.ศ. ๒๕๕๒) เป็นช่วงที่ชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็กได้มีการเรียนรู้ และมีแนวทางในการจัดการป่าชุมชนและการใช้ป่าอย่างยั่งยืนของชุมชนเอง

โดยชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็กได้นำเอาพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชน กลับมาใช้ใหม่ผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำ ซึ่งเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่เคยปฏิบัติมาแต่สมัยดั้งเดิมมาปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเพื่อนำมาใช้ในด้านต่างๆ ได้แก่ การจัดนิทรรศการความรู้เรื่องการเลี้ยงผีขุนน้ำให้คนในชุมชนได้ศึกษา การปรับปรุงแบบและบรรยากาศในพิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำ ให้มีความน่าสนใจ และบูรณาการความรู้สมัยใหม่ที่เหมาะสม เพื่อการปลูกฝังอุดมการณ์ต่อป่าชุมชนและสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งนี้โดยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น ศูนย์ส่งเสริมวนศาสตร์ชุมชนที่ ๑ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้น

ทั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี โดยขึ้น ศรีสวัสดิ์ (๒๕๔๓) ซึ่งพบว่า วัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชานา คือ มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบพี่น้อง และนับถือกันแบบเครือญาติ มีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชน มีความผูกพันกับป่ามาก่อนในอดีต มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่มีคุณ มีความเชื่อในผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการยอมรับเชื่อถือในระบบราชการ มีสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง มีความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าในหมู่บ้าน เกรงกลัวต่ออันตรายจากป่า กลัวถูกตำหนิ กลัวถูกลงโทษทั้งทางกฎหมายและทางสังคม มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพอเพียง มีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ มีความหวังใยในอนาคตของลูกหลาน มีความเกรงใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปส่งเสริม และได้รับการหนุนช่วยจากภายนอก

สำหรับแนวทางส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์จัดการป่าชุมชนประกอบด้วย กระบวนการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ โดยการร่วมระดมความคิด การนำสู่การปฏิบัติและสังเคราะห์ร่วมกัน ประกอบด้วย การเสริมพลังสร้างการเรียนรู้ โดยการการสร้าง ความมุ่งมั่นและหลักการร่วม การสร้างกระบวนการทัศน์ การเสริมความรู้ทักษะการทำงาน การสร้างพื้นที่การแลกเปลี่ยนความรู้ การประสานองค์กรภาคีร่วม พร้อมการสร้างกระบวนการขับเคลื่อนการจัดการป่าชุมชนได้แก่ การรวมกลุ่ม การสร้างเครือข่าย การรวบรวมข้อมูลความรู้ และการรังสรรค์กิจกรรม ซึ่งปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการป่าชุมชน ซึ่งโกลด์ แพรกทอง (มปม. หน้า ๑๕) ได้กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชนในระดับท้องถิ่น มีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนและการสร้างระบบแรงจูงใจการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้ประชาชนมีสิทธิในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆเพื่อกำหนดวิถีชีวิตด้วยตัวเอง โดยรัฐเป็นฝ่ายให้การสนับสนุนตามความจำเป็น สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อาจเริ่มจากการช่วยกันระดมความคิดที่จะค้นหาปัญหา หรือความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่า การร่วมกันวางแผน การจะให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในขั้นตอนต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยการจัดระเบียบของชุมชนและการสร้างระบบการจูงใจ

ฐานข้อมูลประสบการณ์ที่สำคัญในการเสริมสร้างพลังการเรียนรู้คือ การสร้างความตระหนักร่วมถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นว่า เกิดจากเหตุปัจจัยใด ผลกระทบเกิดขึ้นอย่างไร และการแก้ไขต้องทำอย่างไร ใครควรต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งคำตอบจากการเรียนรู้ร่วมกันคือ คนในชุมชนมีส่วนร่วมสำคัญในการสร้างปัญหา ได้รับกระทบต่อปัญหา ต้องพยายามแก้ไขด้วยกลไกของชุมชน เพื่อความอยู่รอดเป็นปกติของวิถีชีวิตชุมชน จึงต้องไม่หวังรอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ดังนั้นการรวมกลุ่มเพื่อการดำเนินกิจกรรม การใช้กลไกระบบความสัมพันธ์ทางสังคม การใช้กติกาชุมชนหรือกติกาป่า การร่วมกันทำแนวป้องกันไฟป่า การดับไฟป่า จึงเป็นความพยายามแก้ไขปัญหาด้วยชุมชน ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งสุพัตรา ชาติบัญชาชัย (หน้า ๒๕ - ๕๑) กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน โดยการเชื่อมต่อองค์กรในชุมชนกับองค์กรภายนอก จัดเป็นการระดมทุนทางสังคมจาก “ภายนอก” ชุมชน ซึ่งมีความสำคัญกว่าการระดม “เงิน” เนื่องจากแต่ละองค์กรมีศักยภาพ “จุดแข็ง” ที่แตกต่างกัน องค์กรในชุมชนที่สามารถเชื่อมต่อกับองค์กรภายนอก เช่น กลุ่มป่าชุมชน-กลุ่มสมุนไพร-คณะวนศาสตร์-กลุ่มอสมทรี-กลุ่มแปรรูปอาหาร-กรมส่งเสริมการเกษตร หรือ กลุ่มวัฒนธรรม-วัด-โรงเรียน ย่อมช่วยการเรียนรู้ของชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น เพราะต่างก็มีศักยภาพที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน ซึ่งการรวมคนเป็น “กลุ่ม” และการเชื่อมต่อองค์กรเป็น “เครือข่าย” สามารถกระทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละท้องถิ่น วิธีที่ได้รับความนิยม ได้แก่ “การจัดเวที” อาจเรียกว่า “เวทีชาวบ้าน” หรือ “เวทีประชาคม” เป็นการเปิด “พื้นที่ทางสังคม” แล้วนำประเด็นที่ชุมชนให้ความสนใจมาเป็น “เครื่องมือ” ใน “การรวมคน” และ “การสืบค้นผู้นำ” เช่น การเลี้ยงชีพ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อม การรักษาสุขภาพ พิธีกรรมและประเพณี ดนตรีพื้นเมือง ประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นต้น

เช่นเดียวกับการสร้างกระบวนการขับเคลื่อนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งชุมชนมิได้แยกการจัดการป่าออกจากระบบอื่น ๆ ในชุมชน แต่ผนวกประสานส่วนงานหรือกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กันโดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและแผนพัฒนาชุมชน เช่น การจัดการป่าพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเหมาะสมในเรื่องกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มผู้เพาะเห็ด กลุ่มสมุนไพร กลุ่มผู้เลี้ยงมดแดง ด้วยมีกระบวนการที่เห็นว่า การจัดการป่าชุมชนที่ดี ต้องดำเนินไปพร้อมกับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีอาหาร มีปัจจัยพื้นฐานเพียงพอสำหรับการเลี้ยงชีพในครัวเรือน โดยเป็นไปตามหลักประโยชน์ ประหยัด และมีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างพลังอำนาจในการต่อรอง

พร้อมกันนั้น ชุมชนได้มีการทบทวนเรื่องราวประสบการณ์ชีวิตการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าชุมชน จนสืบเสาะค้นพบความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาการจัดการป่าของชุมชน เกิดเป็นความภาคภูมิใจ เกิดการรวบรวมความรู้ให้เป็นหมวดหมู่ มีการบันทึกเป็นรายลักษณะอักษรเพื่อสืบทอดต่อคนในอนาคตจึงเกิดรวบรวมความรู้จากป่าเพื่อพัฒนาเป็นฐานความรู้ป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง และวางแผนพัฒนาเป็น

แหล่งเรียนรู้แก่คนในชุมชนและผู้สนใจ ทั้งมีแผนระยะยาวจะสร้างรายได้และชื่อเสียงสู่ชุมชนโดยสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติศึกษา

จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวทางเสริมสร้างการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ตำบลแม่โป่ง ร่วมคิด วางแผนและดำเนินการนั้นสอดคล้องกับพระราชดำริหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่กล่าวถึงองค์ประกอบหลักของระบบเศรษฐกิจพอเพียงมี ๓ ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผล หรือผลผลิต ให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา หลักใหญ่สำคัญยิ่งคือ การลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคในที่ดินของตนเอง

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้ กลุ่มชาวบ้าน หรือองค์กรชาวบ้าน จะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้หลากหลายครอบคลุมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรมการแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน เป็นต้น เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็งและมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว ชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตไปได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่า เศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อม ๆ กับสภาพการณ์ด้านการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ดังนั้น ประโยชน์ที่เกิดขึ้น จึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่น ๆ ด้วย เช่น การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

สอดคล้องผลงานวิจัยเรื่องการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาการจัดการป่าต่าว(ป่าลูกชิด) กลุ่มภูสัน ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน โดยไสว ช่างเงิน (๒๕๔๔) ที่พบว่า สมาชิกกลุ่มภูสันมีวิธีการจัดการป่าชุมชนและการจัดการป่าต่าวหรือป่าลูกชิดอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความหลากหลายทางชีวภาพ สมาชิกกลุ่มภูสันมีวิสัยทัศน์ในการใช้ประโยชน์ ป่าต่าวอย่างยั่งยืน มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างหลากหลาย ปัญหาและอุปสรรคของการจัดป่าชุมชน กรณีป่าต่าว (ป่าลูกชิด) ของกลุ่มภูสัน ได้แก่ การเพิ่มประชากร และการกำหนดพื้นที่ป่าชุมชนเป็นแนวเขตอุทยานแห่งชาติจันทบุรีของกรมป่าไม้

อนึ่งยังพบว่านับตั้งแต่ชุมชนเริ่มเกิดการรวมกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ป่า ชุมชนได้ประสานตัวแทนภาครัฐคือ หน่วยงานป่าไม้ในพื้นที่เพื่อการขออำนาจการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชน ซึ่งได้รับการอนุญาตภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดให้ชุมชนต้องปฏิบัติตาม ภายใต้ระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งพบว่า เมื่อชุมชนสามารถดำเนินการดูแลรักษาป่าของชุมชนได้ จึงพัฒนาสู่การจัดทำระเบียบป่าชุมชนและมีการยึดถือปฏิบัติสืบมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การที่ภาครัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่า โดยเคารพในการตัดสินใจและภูมิปัญญาของชุมชน คำนึงถึงความต้องการและปัญหาของชุมชนในพื้นที่เป็นสำคัญ จะรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและให้ประชาชนเกิดความสำนึกการเป็นเจ้าของป่าไม้มีส่วนร่วมกัน ย่อมนำไปสู่ประสิทธิผลการบริหารจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งรัฐบาลได้พยายามดำเนินการให้เกิดจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

ทั้งนี้รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนมีการเรียนรู้พัฒนาตามลำดับตามช่วงเวลาที่ผ่านมาแปรตามสภาพสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการศึกษาที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ประกอบด้วย รูปแบบความรู้จากภูมิปัญญาเดิมของชุมชนไม่ได้รับการส่งต่อหรือถ่ายทอดทางคุณค่า ความหมายต่อคนรุ่นใหม่ จึงทำให้เกิดความไม่เข้าใจสาระสำคัญและเริ่มสูญหายไปจากชุมชนด้วยอิทธิพลกระแสสังคมสมัยใหม่ และความรู้จากการหนุนเสริมจากภายนอกทั้งจากภาครัฐ เอกชนและสถาบันต่าง ๆ และความรู้ที่เกิดจากความมุ่งมั่นพัฒนาแก้ปัญหาของชุมชน ทำให้ชุมชนพยายามรวบรวมข้อมูลความรู้การจัดการป่าชุมชนให้มีระบบ พร้อมทั้งสร้างวิธีการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน อาทิ การกำหนดระยะเวลาในการพบปะเพื่อประชุมหารือระหว่างกัน การเพิ่มช่องทางวิธีการสื่อสารทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการระหว่างคนในตำบลเพิ่มมากยิ่งขึ้น การจัดกิจกรรมร่วมกันในโอกาสต่าง ๆ เช่น การอบรมศึกษาดูงาน การบรรยายให้กับผู้มาศึกษาดูงานป่าชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในการจัดการตนเอง เชื่อมั่นในความรู้และเห็นคุณค่าของการจัดการป่าชุมชน และพร้อมส่งต่อความรู้ที่เกิดจากการผสมผสานปรับปรุงพัฒนาความรู้ดั้งเดิมกับความรู้จากภายนอก สู่คนรุ่นใหม่ในชุมชน เช่น ให้การศึกษาอบรมแก่เยาวชนในสถานศึกษา และการสร้างขยายเครือข่ายป่าชุมชน ปรัชญาการณีสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการป่าชุมชนซึ่ง โทมัส แพรททอง(มปม. หน้า ๒๐) ได้กล่าวโดยสรุปว่า การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านมี ๑๒ รูปแบบคือ การใช้ระบบความเชื่อเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนและการใช้พลังของกลุ่มในรูปแบบของคณะกรรมการเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่ว่าชุมชนจะจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยกลไกใดก็ตามล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการจัดการสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างเป็นระบบระเบียบและภายใต้ระบบการจัดการ ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนรวมทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความรู้ ดังที่ วิจารย์ พานิช (๒๕๕๐) กล่าวว่า

การจัดการความรู้ประกอบด้วย กระบวนการหลัก ๆ ได้แก่ การค้นหาความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ สุดท้ายคือ การเรียนรู้ และเพื่อให้มีการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยมีเครื่องมือหลากหลายประเภทเพื่อนำไปใช้ในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ตามชนิดของความรู้

ปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมของการจัดการป่าชุมชนตำบลแม่โป่งได้มีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยชุมชนคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมมีการถ่ายทอดในชุมชนและคนภายนอกได้อย่างเหมาะสม สร้างความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ทั้งนี้เกิดจากชุมชนมีการจัดการความรู้ภูมิปัญญาป่าชุมชน โดยการพยายามแสวงหาความรู้ใหม่ตลอดเวลาเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคม ชุมชนมีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อกำหนดนโยบายเป้าหมายการจัดการป่าชุมชนให้ สอดคล้องเท่าทันแผนงานของภาครัฐและชุมชน รวมทั้งมีการพัฒนากองทุนป่าชุมชนให้รองรับต่อสภาพสังคมและแนวทางการจัดการป่าชุมชน นอกจากนี้ยังมีการกำหนดในแผนชุมชนตำบลแม่โป่ง เกี่ยวกับการพัฒนาตำบลให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และการทำกิจกรรมโฮมสเตย์ อีกทั้งการประชุมกลุ่มในโอกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อการชี้แจงข้อมูล กิจกรรมการดำเนินงานและหาแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน เวทีประชุมกลุ่มนี้นับเป็นเครื่องมือสำคัญของกระบวนการจัดการความรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผลประโยชน์ อีกทั้งผลประโยชน์ที่ได้ก็กลับคืนสู่กลุ่ม เวทีการประชุมนี้จึงเป็นการจัดการความรู้ที่เกิดจากวิถีชีวิตของกลุ่มและชุมชน เป็นการสร้างองค์ความรู้ หรือการได้มาของชุดความรู้หนึ่ง เช่นเดียวกับการสร้างแกนนำเครือข่ายผู้รักป่าในอนาคต โดยสร้างการเรียนรู้แก่เด็กและเยาวชนภายในหมู่บ้าน จัดเป็นการซึมซับความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน อย่างค่อยเป็นค่อยไป และเป็นการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น หรือการถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลภายนอกที่มาศึกษาดูงาน ได้สร้างให้คนภายในถอดความรู้ตนเอง มาสู่การถ่ายทอดความรู้ และความรู้ถูกขยายสู่สังคมในรูปแบบต่างๆ การที่มีกลุ่มผู้มาศึกษาดูงาน ทำให้สมาชิกชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมกับการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงาน ได้ซักถามข้อสงสัย เพื่อให้สามารถนำความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

ที่สำคัญอีกประการคือ การสื่อสารในวิถีวัฒนธรรมชุมชน โดยการใช้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนด้วย การประกาศเสียงตามสายของหมู่บ้านในโอกาสต่าง ๆ โดยความร่วมมือจากผู้นำชุมชน และทางวัด การพูดคุยในโอกาสต่าง ๆ และการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง

ซึ่งผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง กระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด(ตลาด)ซีเหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภออดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดย มนูญ เทศน์นำ และคณะ (๒๕๕๒) ที่พบว่า ป่าชุมชนบ้านกาดซีเหล็กได้เผชิญกับสภาพการถูกบุกรุกทำลาย ทั้งโดยนโยบายของรัฐ การลักลอบตัดไม้

ของคนในพื้นที่ และการบุกรุกพื้นที่เพื่อครอบครอง จนเกิดสภาพเสื่อมโทรมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ระบบการผลิตทางการเกษตร แหล่งอาหารเพื่อการบริโภค แหล่งสมุนไพร ความหลากหลายของพันธุ์ พืชสัตว์ที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมความแห้งแล้ง น้ำท่วม จนกระทั่งชาวบ้านต้อง รวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหา โดยร่วมกันจัดตั้งกลุ่มรักษาป่าเรียกว่า กลุ่มอาสาพิทักษ์ป่า มีการกำหนด ระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และการลงโทษผู้ลักลอบทำลาย การปลูกป่า การทำแนวกันไฟป่า โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการดำเนินงาน ประกอบกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐด้านการให้ความรู้ใน การจัดการป่า การร่วมพัฒนากฎระเบียบให้สอดคล้องกฎระเบียบของรัฐ การสนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ป่าฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ สามารถตอบสนองเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ ของชุมชน ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ อาหาร การศึกษา การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเกิดการรวมกลุ่มกับชุมชนภายนอกสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม และเกิดแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนภาคีเหล็กเพื่อเป็นแหล่งศึกษาและการท่องเที่ยวเชิง นิเวศ

แนวทางสำคัญในการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน คือ การใช้กลไกการจัดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการปรับใช้เทคนิคการจัดการความรู้ ด้วยการชักชวนกลุ่มคน ที่มีความรู้ ประสบการณ์และความสนใจร่วมกันมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำงานร่วมกันในเวลาที่จำนวน ๑๐ ครั้ง ซึ่งแต่ละครั้งของการแลกเปลี่ยนก็จะก่อเกิดการถ่ายทอดข้อมูลเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการ จัดการป่า ที่สะสมในแต่ละบุคคลนำเสนอต่อที่ประชุม ทำให้เกิดการชี้ชวนการคิด การสืบเสาะความรู้ ร่วมกัน และการเรียนรู้ เรื่องราวในอดีต ความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน นำสู่แนวทางการพัฒนาการ จัดการป่า และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมร่วมกัน ที่จะมีสานต่ออย่างไรไปพลวัตจากรุ่นสืบ รุ่น และเป็นขุมความรู้ของชุมชนเพื่อชุมชน ทั้งยังสามารถแบ่งปันสู่กลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนที่กำลังมีการ สานสัมพันธ์กิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งการเคลื่อนไหวเชื่อมข่ายความสัมพันธ์กับองค์กรภาครัฐหรือเอกชน อื่น ๆ เพื่อพัฒนาขยายผลการดำเนินงาน ดังเช่น การประสานความร่วมมือกับมูลนิธิหอมเสม พริ้งพวง แก้ว ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นไปตามหลักการจัดการความรู้ที่ วิจารณ์ พานิช (๒๕๔๘) กล่าวไว้ว่า หัวใจ ของการจัดการความรู้คือคน เพราะสิ่งที่ต้องการก็คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนที่ทำงาน ด้วยกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อ ๑) พัฒนางาน ๒) พัฒนาคน และ ๓) พัฒนาฐานความรู้ การจัดการความรู้ เริ่มต้นที่งาน ไม่ใช่เริ่มต้นที่ความรู้ คือ เริ่มต้นที่การกำหนดเป้าหมายผลสัมฤทธิ์ของงานในระดับสูงสุด หรือนำภาคภูมิใจ โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย แล้วกลุ่มคนเหล่านี้จึงร่วมกันสร้าง เสาะหา และยกระดับความรู้ สำหรับนำไป ปรับปรุงงาน สังคมประสบการณ์ แลกเปลี่ยน ยกระดับ วนเวียนเป็นวัฏจักรไปไม่มีวันจบสิ้น

โดยนัยนี้ ทำให้ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ คือคำตอบของกระบวนการที่เกิดขึ้น ณ ห้วงเวลา การทำงานวิจัยในพื้นที่ ซึ่งเชื่อว่า ระยะเวลาการวิจัยหนึ่งปี จึงเสมือนการจุดประกายการเรียนรู้ในการ

จัดการประชุมชนร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้คนในชุมชน หากแต่ก็คาดหวังว่า แม้การวิจัยจะสิ้นสุดด้วยเงื่อนไขของเวลาและงบประมาณ แต่ชุมชนจะยังคงพลวัตรแห่งการเรียนรู้การจัดการป่าอย่างสืบเนื่อง และจะเกิดการสานขยายผลต่อไป ดังเช่น ผู้คนในตำบลแม่โป่งที่รวมตัวกันเพื่อพัฒนาชุมชนโดยใช้รูปแบบการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติงานจริงภายในชุมชน และดึงเอาความรู้เดิมของชุมชนมาใช้นั้นก็คือ การฟื้นฟูการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน สำหรับวิธีการจัดการความรู้ภูมิปัญญาป่าชุมชนของตำบลแม่โป่งไม่ได้ปฏิเสธที่จะรับความรู้จากภาครัฐและจากภายนอกแต่เป็นการรับความรู้อย่างระมัดระวัง โดยชุมชนมีการเรียนรู้ และทำความเข้าใจถึงความรู้ที่มาจากภายนอก ซึ่งการเปิดรับความรู้นั้นเป็นการรับมาเพื่อนำมาปฏิบัติ โดยชุมชนจะเป็นคนกำหนดสร้างการพัฒนา และความรู้เองตามความต้องการของชุมชนเป็นหลัก สำหรับความยั่งยืนของการจัดการความรู้ภูมิปัญญาป่าชุมชนที่เกิดขึ้นของตำบลแม่โป่งนั้น นับเป็นเรื่องที่ท้าทายต่อชุมชน เนื่องจากความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้นั้น ขึ้นอยู่กับระบบภายในชุมชนในอนาคตว่า มีการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้จุนนำไปสู่การจัดการความรู้ในชุมชนที่ต่อเนื่องหรือไม่ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ยังไม่ได้ศึกษาไปถึงความยั่งยืนของการจัดการความรู้ในอนาคต

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้สนใจสามารถทำความเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมชุมชนในแต่ละที่ โดยคณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางการพิจารณาและเลือกการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ดังนี้

๑. การเสริมสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญคือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนกลไกอื่น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ อนึ่งด้วยชุมชนแต่ละแห่งล้วนมีความเป็นชุมชนที่มีพลวัตรแตกต่างกัน หากมีการเรียนรู้ยอมทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อการป้องกันแก้ไขปัญหาย่างเหมาะสม

๒. การจัดการป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ควรมีการเชื่อมประสานความร่วมมือทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้นการสนับสนุนจากหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการหนุนเสริมพลังการจัดการป่าไม้ของชุมชนในระยะเริ่มต้น

๓. นโยบายและโครงการของภาครัฐมีความสำคัญต่อการจัดการป่าชุมชน ดังกรณีของป่าชุมชนของตำบลแม่โป่งที่เกิดการเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วเพราะนโยบายการสัมปทานไม้ และต่อมาเมื่อชุมชนได้พยายามพลิกฟื้นป่าชุมชน ก็ได้รับการหนุนเสริมจากกรมป่าไม้ในการให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการป่าชุมชน ที่สำคัญคือ การส่งเสริมของศูนย์ศึกษาและพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ให้แนวคิด วิธีการทำงานในการจัดการป่าชุมชน พร้อมทั้งอบรมความรู้ด้านงานอาชีพ

ช่วยพัฒนาแหล่งน้ำ จนเป็นผลให้ป่าชุมชนสามารถฟื้นได้อย่างรวดเร็ว พร้อมกับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

๔. วิธีการสำคัญในการเสริมสร้างการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน คือ การสร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน และการเชื่อมประสานความรู้จากภายนอก เพื่อสร้างความรู้ใหม่ในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ทั้งนี้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จะต้องร่วมมือกันสืบเสาะค้นหาภูมิปัญญา หรือข้อมูลความรู้ที่มีอยู่ซึ่งอาจแฝงในรูปแบบประเพณี พิธีกรรม เรื่องเล่า นิทาน ตำนาน

๕. การจัดเวทีเรียนรู้ด้วยการทบทวนอดีต ร่วมบอกเล่าประวัติศาสตร์เรื่องราวของชุมชน ทำให้ผู้ร่วมการเรียนรู้เกิดจิตสำนึกต่อชุมชน มีความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐานสำหรับการกำหนดแผนงานการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน

๖. การหนุนเสริมใด ๆ แก่ชุมชน ต้องคำนึงถึงระบบคุณค่าที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชน การเอื้อต่อการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อการยอมรับและการมีส่วนร่วมของชุมชน

๗. ผู้นำมีความสำคัญต่อการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนมีความเชื่อมั่น และไว้วางใจในตัวผู้นำชุมชน และแกนนำกลุ่มกิจกรรม ดังนั้นผู้นำ และแกนนำควรสร้างกระบวนการเรียนรู้เพิ่มเติมให้คนในชุมชนมีความรู้ และมีความเชื่อมั่น กล้าที่จะแสดงออก และเรียนรู้ อย่างมีเหตุมีผลสำหรับผู้ที่ไม่สามารถมาเข้าร่วมการประชุมได้ ควรเปิดช่องทางการรับฟังให้ครอบคลุม

๘. สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การจัดการป่าชุมชนระหว่างหมู่บ้านที่มีองค์ความรู้เหมือนกัน และที่มีองค์ความรู้แตกต่างกัน เพื่อมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเสนอแนะแนวทางเลือกใหม่เพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

๙. หน่วยงานภาครัฐควรมีจัดกิจกรรมเสริมพลังให้คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นในเวทีประชุมแบบทางการ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ และใช้ฐานความคิดกระบวนการจัดการความรู้ในระดับชุมชน

บรรณานุกรม

โกมล แพรกทอง, การพัฒนาความรู้ชุมชนกับระบบนิเวศ ศูนย์ประสานงานหมู่บ้านพิทักษ์
ปาร์กาสีงแวล้อม. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ทฤษฎีใหม่: มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบาย
ศึกษา, ๒๕๔๑

ปนัดดา บำรุง, ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, วารสารภาษาและวัฒนธรรม (ปี
ที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๓๔), (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย
มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๓๔

ประเวศ วะสี, คลื่นวิกฤตการณ์ลูกที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. สยามโพสต์ ๒๑ สิงหาคม
๒๕๓๕

พระบรมราชาโชวาท 168 องค์ ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. จัดพิมพ์
เพื่อเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พ.ศ.
๒๕๔๒, กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒

เลิศชาย ศิริชัย, ภูมิปัญญาท้องถิ่น จากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการค้นคว้าความเข้มแข็ง
ชุมชน. นครศรีธรรมราช: สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ สีเพ็กพิมพ์เม็ดทราย, ๒๕๔๗
วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้. กรุงเทพฯ. สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม,
๒๕๔๘

วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, “ระบบเศรษฐกิจคู่ ยุทธศาสตร์การฟื้นฟูเศรษฐกิจไทยที่ประกันความ
พอเพียงและความยั่งยืน”, วิพากษ์เศรษฐกิจทุนนิยมคืนสู่ชุมชน, กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง
แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๒

พงษ์ธร ฉัญญูลี, กระบวนการและการบริหารงานยุติธรรมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
ปลัดกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๕๕

ประพันธ์ ผาสุกเอียด, การจัดการความรู้. กรุงเทพฯ. สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อ
สังคม, ๒๕๔๗

สมลักษณ์ ไชยเสรีรัฐ, พ.ต.อ. หญิง, การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนใน
คณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจสถานีตำรวจนครบาล: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, พ.ศ. ๒๕๔๔

เสนห์ จามริก, “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”. ใน ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๑๙๙๙ – ๒๐๐๐. กรุงเทพฯ : โครงการวิถีสัน, ๒๕๔๑

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัยเรื่อง การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบัน-ราชภัฏ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๔

เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. โครงการกิติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐

ข้อมูลสารสนเทศสถานการณ์ป่าไม้ไทย ปี <http://forestinfo.forest.go.th> กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

รายงานวิจัย

ชื่น ศรีสวัสดิ์, การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี. ส่วนวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๓

มนูญ เทศน์นำ และคณะ, การกระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด(ตลาด)ซีเหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, ๒๕๕๒

วิศห์ เศรษฐกร, การปรับใช้พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย สาขาการจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓

วรกรกร พองกระจาย, ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย สาขาการจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙

เศกสรรค์ ยงวนิชย์ประสิทธิ์ คุณรัตน์และวิยุทธ์ จำรัสพันธุ์, รายงานการวิจัย เรื่อง การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น. มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ขอนแก่น ๒๕๓๕

สมพร พิมสาร, การจัดการป่าชุมชนของบ้านป่าสัน หมู่ที่ ๕ ตำบลปงน้อย กิ่งอำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิตเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๔๙

ไสว ช่างเงิน, การจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาการจัดการป่าต่าว(ป่าลูกชิด) กลุ่มภูถ้ำ
ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย สาขาการจัดการมนุษย์และ
สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔

หนูเคน จันทาง, การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่า
ชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงาน
ภาค, ๒๕๔๕

อารมย์ ชมขวัญ, การจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาบ้านแม่จองไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอ
ลอง จังหวัดแพร่. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย สาขาการจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

*การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง
Knowledge Management in Local Wisdom for
Conserve Forest by Sufficiency Economic*

พระครูพิพิธสุตาร,ดร และคณะ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน สภาพปัจจุบันปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน และแนวทางการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง โดยทำการศึกษาวิจัยในพื้นที่ ต. แม่โป่ง อ. ดอยสะเก็ด จ. เชียงใหม่ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีการเรียนรู้ในชุมชนจำนวน ๑๐ ครั้ง แบ่งแผนการดำเนินงานการวิจัยออกเป็น ๕ ระยะเวลาคือ ระยะเวลาก่อนทำการวิจัย ระยะเวลาจัดทำแผน ระยะเวลากำหนดแผนงาน ระยะเวลาให้นำแผนไปปฏิบัติ และระยะติดตามและประเมินผล โดยมีกลุ่มผู้ร่วมศึกษาวิจัยและปฏิบัติการ คือ พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ อาสาสมัครพิทักษ์ป่า คณะกรรมการหมู่บ้าน เยาวชน และตัวแทนส่วนราชการในพื้นที่ จำนวน ๖๐ คน

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีพื้นที่ป่าชุมชน ๔ แห่ง คือ ป่าห้วยไร่ ป่าห้วยก้า ป่าจอตึงและป่าดอยปึกข์แย้ง มีบทเรียนป่าชุมชน ๔ ช่วงเวลาคือ ยุคดั้งเดิม ยุควิกฤตและเสื่อมโทรม ยุคฟื้นฟูและยุคการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ทำให้เรียนรู้สะสมประสบการณ์จากการใช้ประโยชน์และจัดการป่าชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ได้ส่งสมองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านความเชื่อ ว่า ทุกสิ่งล้วนมีจิตวิญญาณและมีเจ้าของ ป่าจึงมีผีหรือวิญญาณสิ่งสถิตอยู่ จึงมีการกำหนดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีการบูชาเช่นสรวง ๒) ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูล โดยมีการกำหนดแนวปฏิบัติหรือระเบียบป่าชุมชน ๓) ด้านการประยุกต์ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า ๔) ด้านวิถีชีวิตและวิทยาการ ได้จัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่า อาทิ การทำแนวกันไฟ การปลูกป่า การสร้างฝายชลอน้ำ ๕) ด้านการสร้างเทคโนโลยีของชุมชนเพื่อการจัดการป่า เช่น การทำป่าเปียก การปลูกป่าสามอย่างเพื่อประโยชน์สี่อย่าง การดับไฟป่า การทำปุ๋ยชีวภาพ

ด้านสภาพปัจจุบันการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า มีการเสริมสร้างกลไกขับเคลื่อนการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่น การรณรงค์ให้ความรู้ การกำหนดกิจกรรมในแผนแม่บทของตำบลและชุมชน การจัดเวรยามตรวจการเฝ้าระวัง การกำหนดกฎระเบียบและเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์ การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญา การสร้าง

เครือข่ายหรือพันธมิตร กับองค์กร/ชุมชนนอกพื้นที่ และการจัดระบบการบริหารป่าชุมชน รวมทั้ง การบูรณาการสู่การเรียนการสอนในสถานศึกษา แต่กระนั้นก็ยังคงมีข้อจำกัดการใช้ภูมิปัญญาในการ อนุรักษ์ป่าชุมชน เพราะความเป็นปัจเจกท่ามกลางสภาพสังคม การศึกษาและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง ที่ ส่งผลต่อระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนรุ่นใหม่ในชุมชน ที่ขาดความเข้าใจความผูกพันระหว่างวิถี ชุมชนกับป่า การขาดทักษะความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อการจัดการป่าชุมชน การขาดแคลน งบประมาณเพื่อการฟื้นฟูป่าชุมชน และขาดการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่ในการ จัดการป่าชุมชน

ด้านแนวทางการจัดการความรู้ เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชนบน ฐานเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ๑) ใช้หลัก “ความพอประมาณ” โดยการกำหนดให้เป็นระเบียบว่าด้วย การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ๒) ดำเนินการตามเงื่อนไขด้าน “ความรู้” ความรอบรู้เกี่ยวกับป่า การ จัดทำฐานข้อมูลชุมชน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อ ประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ ๓) ปฏิบัติตามเงื่อนไข “คุณธรรม” โดยการ สร้างความตระหนักในคุณธรรม มีความเพียร มีความอดทน มีความซื่อสัตย์สุจริต ใช้สติปัญญาในการ ดำเนินชีวิต และสำนึกรับผิดชอบต่อกันในอนาคต ๔) มีการจุดประกายพลังชุมชนและเครือข่าย ทบพวนการทำงานที่ผ่านมา และวางทิศทางการทำงานร่วมกันในอนาคต จนเกิดวิสัยทัศน์การจัดการ ป่า และแผนกิจกรรมป่าชุมชน ๕) ปฏิบัติการตามคุณสมบัติแห่งเศรษฐกิจพอเพียง โดยสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นใน อนาคต เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของป่า วิธีการอยู่ร่วมและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูล ๖) ร่วมกันตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ตามหลัก “ความมีเหตุมีผล” เกี่ยวกับระดับความพอเพียงในการใช้ ทรัพยากรป่า โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ๗) มีการบูรณาการหลักศาสนาธรรม ศาสนาพิธี และส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการป่าชุมชน ซึ่ง เป็นการสร้างเงื่อนไขด้าน “คุณธรรม” ในกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน ๘) มีการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา กลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม สาระพิเศษเรื่องการเรียนรู้ภูมิปัญญาการ จัดการป่าชุมชน และการสร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตามเงื่อนไขด้าน “ความรู้” ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางการพิจารณาและเลือกการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ เช่น การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนเพื่อการจัดการปัญหาอื่นๆ มีกลไกการสนับสนุนจาก หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน การสร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนเชื่อมโยง ประสานความรู้จากภายนอก เพื่อสร้างความรู้ใหม่ในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน สร้างการมีส่วนร่วม ร่วมของชุมชน และสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง

Abstract

This research is a participatory action research. The objectives of the research are to investigate the knowledge of the community forest conservation, the current state on using the knowledge in the community forest conservation and knowledge management in local wisdom for forest conservation Based on Sufficiency Economy. The research area is Maepong sub-district, Doi Saket district, Chiang Mai. The data were collected from document and by interviews, focus group and 10 learning forums. The research plan consists of five phases, i.e. prior to the research, planning phase, action phase and monitoring and evaluation phase. The participants in the research learning process were the elderly, monks, volunteer for forest protection, the village committee, youth and government representatives numbering 60.

The results showed that the community has four remaining forests namely Pa Huai Rai, Pa Huai Ka, Pa Jor Tueng, and Pa Doi Puk Khi Haeng. There are four eras of forest management: the original era, the crisis era, the revival era, and the era of development under the royal initiative of His Majesty the King of Thailand. The community has learned and experienced continuously and collected the knowledge or local wisdom in the community forest conservation in four kinds; 1) the belief that everything has a soul and possessor: Forest, therefore, is the habitats of spirit or divine. It is, therefore, prescribed as a sacred space where rituals should be performed. 2) the beneficent of utilization: The community has prescribed community forest guidelines or regulations. 3) the application of the religious rites and rituals for forests conservation. 4) life style and sciences: Community has organized activities for forest conservation such as making fire break, reforestation, construction of upstream checked dams. 5) the creation of technology for community forests management: such as wet forest, reforestation of three kinds of forest to obtain four benefits, extinguishing forest fires, and making bio-fertilizer.

Regarding the current state of using local wisdom in forest conservation, it is found that the community still enhanced the mechanism of using local wisdom for forest conservation such as a campaign to advocate, establishing master plan of sub-district and community, setting forest guard, prescribing the rules and utilization area,

creating forest conservation activities, conservation of cultural heritage and local wisdom, creating networks and partnerships with organizations/community outside the area, creating the community forest management system, and integration into teaching and learning curriculum in public schools. However, the community still has limitation in using of local wisdom for community forest conservation, because of the individuality in the midst of the changes of society, education and lifestyle that affected to social relationships of young people in the community, whose lack of understanding of the relationship between the community life and the forest. Community still lack of skills and new technology for community forest management, and lack of funding for forest restoration including lack of integration of local wisdom and modern knowledge for community forest management.

Regarding the guideline for knowledge management to promote the use of local wisdom for community forest conservation, it is found that: 1) using “Moderation” by prescribing guideline on community forest utilization. 2) depending on the conditions; “Knowledge”, competence on forest, community data collection, prudence in using and linking the knowledge to frame a plan and wariness in implementation. 3) depending on the conditions; “Virtue” by promoting the awareness virtue like perseverance, patience, honesty, intelligence in leading one’s life and consciousness of responsibility for future generation. 4) stimulating power of community and networks, reviewing of past work and directing the future work, till having the vision as well as action plan of community forest management. 5) based on the features of the sufficiency economy by creating “Risk Management”, the preparation to cope with the likely impact and changes in various aspects by considering the probability of future situations, in order to find the way to live and utilize forest beneficently. 6) making rationally based decision according to “Reasonableness”, concerning the level of sufficiency on the use of resources from the community forest by considering the factors involved, such as the fertility of the soil, water and forest. 7) integrating the religious teachings, rituals and promoting the monks’ roles in forest management, which create the condition of “Virtue” in forest conservation process. 8) establishing school curriculum on learning the wisdom in

forest management and making social movement of learning continuously in accordance with the “Knowledge” condition of sufficiency economy.

The suggestions from research findings are: there should be a learning process of community for other issues; a mechanism supported by various organizations, both public and private; building confidence in the local wisdom of the community synchronizing with knowledge from outside to create new knowledge in managing forest resources; promoting community participation and encouraging the exchange of knowledge on community forest management continuously.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดเชียงใหม่ได้ลดลงอย่างมาก เนื่องจากพื้นที่ป่าถูกรุกทำลายด้วยระบบการเกษตรแผนใหม่ และการพัฒนาที่ดินเพื่อการท่องเที่ยวหรือการบริการพักผ่อนและเป็นที่อยู่อาศัย จึงทำให้ความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณเขตอำเภอรอบในมีจำนวนน้อยมาก แต่อย่างไรก็ตามกลับพบว่า ในพื้นที่ป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด ยังคงได้รับการอนุรักษ์เป็นอย่างดี ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยที่ผ่านมาชุมชนแห่งนี้มีปราชญ์และแกนนำชาวบ้านที่ได้พยายามใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยผ่านรูปแบบ วิธีการที่หลากหลาย อาทิ การบวชป่า การเลี้ยงเหวดาขุนน้ำ การปลูกป่า การใช้จารีตข้อห้ามของชุมชน การกำหนดกติกาการใช้ป่าไม้ หรือ การบูรณาการแหล่งวิทยาการเรียนรู้ ฯลฯ

อย่างไรก็ตามแม้ความรู้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนตำบลแม่โป่ง จะเป็นสิ่งที่ถูกใช้และสร้างให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมายาวนาน แต่ภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดด้วยการบอกกล่าวหรือปฏิบัติสืบทอดต่อกันด้วยการลงมือกระทำ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบเนื้อหาที่ชัดเจน ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายอักษร จึงเป็นการง่ายที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้จะหายตกหล่นไปตามกาลเวลาและกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งอาจส่งผลต่อความเข้มแข็งในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน จึงควรหาแนวทางเพื่อสืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันทรงคุณค่านี้ไว้ให้ยั่งยืน

การจัดการความรู้เป็นหนทางหนึ่งที่ไม่เพียงจะช่วยจัดเก็บ รวบรวมและถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ แต่ยังเป็นการพัฒนาความรู้ที่มีอยู่โดยเฉพาะความรู้ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรให้เติบโตต่อไป ทั้งนี้โดยใช้หลักการจัดการความรู้ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งคนซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุด โดยการระดมความคิดเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ ตลอดจนได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ส่วนที่สองคือ กระบวนการทั้งที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ และส่วนสุดท้ายคือ เทคโนโลยีและระบบสารสนเทศ เพื่อสนับสนุนการทำงานให้มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การจัดการความรู้มี ๓ มิติ คือ งาน ความรู้ และคน โดยที่คนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดจึงควรจัดการความรู้ที่

เน้นคนและงาน กล่าวคือ ต้องมีเวลาในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเปิดใจกว้าง เพื่อยอมรับและเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มีการสร้างเวทีหรือพื้นที่เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้^{๒๘}

ฉะนั้นด้วยเหตุที่ความรู้ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าไม้ของตำบลแม่โป่ง เป็นความรู้ที่ยังแฝงเร้นอยู่ในตัวคนและถูกใช้เพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ จึงเป็นบริบทที่เหมาะสมจะนำหลักการจัดกระบวนการเรียนรู้มาช่วยในการจัดเก็บรวบรวมและถ่ายทอด ซึ่งจะช่วยให้เกิดการนำกลับไปใช้ใหม่ และสร้างให้เกิดวงจรการพัฒนาความรู้เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน และส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นความสนใจในการวิจัยครั้งนี้ ด้วยมุ่งหวังว่า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมเพื่อสร้างการปลูกสำนึกแบบวิพากษ์ของชุมชนด้วยการใช้หลักการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และโลกทัศน์ดั้งเดิมในการอนุรักษ์ป่าที่เน้นความพอเพียงทางนิเวศ

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้เลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการประยุกต์หลักการจัดการความรู้เพื่อกระตุ้นให้แกนนำชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัย เกิดการคิดวิเคราะห์หาแนวทางในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนร่วมกัน โดยผ่านเทคนิควิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งใช้เครื่องมือสำคัญคือ ประเด็นการสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์ การจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกันจำนวน ๑๐ ครั้ง สำหรับแผนการดำเนินงานการวิจัยประกอบด้วย ๔ ระยะเวลาคือ

๑. ระยะเวลาก่อนทำการวิจัย (Pre – Research Phase) เป็นการเตรียมชุมชนเพื่อให้มีความพร้อมในการวิจัยและสร้างความคุ้นเคยไว้วางใจระหว่างกัน เน้นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชน การสำรวจชุมชนด้านสภาพพื้นที่ และการสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและการจัดการป่าชุมชน

๒. ระยะเวลาจัดทำแผน (Planning Phase) ระยะเวลาเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ร่วมกันของกลุ่มแกนนำที่เข้าร่วมโครงการวิจัย เพื่อร่วมตัดสินใจวางแผนกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วยการจัดเวทีจำนวน ๓ ครั้งได้แก่ จัดเวทีเรียนรู้ครั้งที่ ๑ เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจกำหนดบทบาทระหว่างนักวิจัยกับแกนนำชุมชนและทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า จัดเวทีครั้งที่ ๒ เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชน และจัดเวทีครั้งที่ ๓ เพื่อวิเคราะห์สภาพการจัดการป่าชุมชน

๓. ระยะเวลาการกำหนดแผนงาน : หลังจากการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดทางเลือก และวางแผนพัฒนา ดังนั้นจึงเกิดการวางแผนสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มในรูปแบบการจัดเวทีเรียนรู้จำนวน ๓

^{๒๘} ประพันธ์ ผาสุกยี่ด, การจัดการความรู้, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ๒๕๔๗), หน้า ๘๓.

ครั้ง ได้แก่ การจัดเวทีครั้งที่ ๔ เพื่อวิเคราะห์สภาพการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน การจัดเวทีครั้งที่ ๕ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน การจัดเวทีครั้งที่ ๖ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแผนงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๔. ระยะเวลาการนำไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ระยะเวลาเป็นการเติมเต็มความรู้ให้แก่แกนนำเพื่อสร้างความเชื่อมั่นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การจัดเวทีการเรียนรู้จำนวน ๓ ครั้ง ประกอบด้วย การจัดเวทีครั้งที่ ๗- ๘ การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน การจัดเวทีครั้งที่ ๙ เพื่อบอกเล่าเรื่องป่าสู่เยาวชน

๕. ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase) โดยการจัดเวทีเรียนรู้ครั้งที่ ๑๐ เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้ตรวจสอบผลการวิจัย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสรุปองค์ความรู้การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

อนึ่ง การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยพยายามให้เกิดการบูรณาการระหว่างการเรียนการสอนและการวิจัย ดังนั้นในการจัดเวทีการเรียนรู้บางครั้ง ได้พยายามนำพานิสิตศึกษาที่เรียนรายวิชาวิทยาการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและชุมชน เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในลักษณะที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน

สำหรับการสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล ได้ปฏิบัติทุกระยะของการวิจัย โดยนำข้อมูลที่ได้จากวิธีการต่าง ๆ มาตรวจสอบกับวัตถุประสงค์ กรอบคิดการวิจัย และจัดทำหมวดหมู่ พร้อมทั้งนำเสนอในลักษณะของการอธิบายเชิงพรรณนา ที่สำคัญคือ การนำเสนอผลการวิจัยต่อแกนนำชุมชนที่เข้าร่วมการวิจัยเพื่อร่วมอภิปรายเติมเต็มจนกระทั่งได้ข้อมูลที่สมบูรณ์

ผลการวิจัย

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ชุมชนตำบลแม่โป่ง อำเภอต๋อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้สืบทอดวิถีแห่งการจัดการป่าจากรุ่นสู่รุ่น โดยการปฏิบัติให้ดูและฝึกปฏิบัติในสภาพจริง จึงเสมือนการถ่ายทอดความรู้ที่ยังขาดการอธิบายถึงสาระของรากเหง้า ทำให้สุมเสี่ยงต่อการสูญหายของข้อมูลความรู้ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ฝังลึกในตัวบุคคลที่ดำเนินงาน และ กลุ่มแกนนำ ประกอบกับวิถีกาลเวลาที่ผันผ่าน ทำให้วิถีคนรุ่นใหม่ห่างไกลจากป่า จึงนำสู่การทบทวนแสวงหาหนทางสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้ยั่งยืน

สภาพป่าชุมชน

ชุมชนตำบลแม่โป่งมีพื้นที่ป่าโอบล้อมคือ ป่าจอตึง ป่าห้วยก้า ป่าห้วยไร่และดอยปู่กั้งในอดีตป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนมีวิถีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาธรรมชาติ มีความเชื่อในพลังอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่า เจ้าเขา ทำให้มีความผูกพันกับป่าไม้ พึ่งพาป่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร เป็น

แหล่งกำเนิดความอุดมสมบูรณ์ของต้นน้ำลำธารเพื่อการอุปโภค บริโภค การเกษตรกรรม และแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ

ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนคือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติสำหรับคนในชุมชน ใช้บริโภคในฤดูกาลต่าง ๆ อาทิ ผักพื้นบ้าน ผลไม้ป่า และสัตว์ขนาดเล็กที่อาศัยในป่า

เป็นแหล่งสมุนไพรจำนวนมากกว่าร้อยชนิด ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ทั้งได้มีการพัฒนาเป็นกลุ่มสมุนไพร เช่น กลุ่มอบสมุนไพร กลุ่มแปรรูปสมุนไพรเป็นเครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ และเป็นสมุนไพรเพื่อการบำบัด

เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน มีการใช้พื้นที่ป่าชุมชนห้วยก้าเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดทำแผนที่เส้นทางเดินป่า การใช้พื้นที่ป่าดอยปู่ก้อเพื่อกิจกรรมนันทนอยหลังในวันปีใหม่

เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ โดยมีการใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเลี้ยงวัว ที่ปล่อยให้หากินในเขตพื้นที่ป่า เป็นแหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร โดยแบ่งพื้นที่ป่าเพื่อการใช้ประโยชน์ ในลักษณะป่าใช้สอย ที่ชาวบ้านสามารถนำไม้จากป่ามาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนได้ ตามข้อกำหนดของการใช้ป่าของชุมชน

เป็นแหล่งสร้างรายได้จากการจัดสาน การหาหน่อไม้ การหาเห็ด การหาพืชป่า และสมุนไพร รวมมูลค่าหลายแสนบาท มีบางครอบครัวยึดอาชีพหาของป่าขายตามฤดูกาลเช่น หาเห็ด หน่อไม้ พืชป่า และสมุนไพร

เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับหน่วยงานและสถานศึกษาที่สนใจศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชน โดยมีแกนนำหรือปราชญ์ชุมชนหลายคนบอกเล่าความรู้และมีความพยายามพัฒนาบูรณาการสู่การเรียนการสอนแก่สถานศึกษาในชุมชน และจัดการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการแก่เยาวชน

จากอดีตราบปัจจุบัน ป่าชุมชนทั้งสามแห่งคือ ป่าจอตึง ป่าห้วยก้า ป่าห้วยไร่ และดอยปู่ก้อ ได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโดยลำดับ ดังนี้

๑. ยุคดั้งเดิม ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๙๐ สภาพทางกายภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากสัตว์ป่าที่พบ คือ เสือ หมี เก้ง หมูป่า เม่น นิ่ม อีเห็น ละมั่ง กระต่าย นกยูง อีแร้ง นกเห็บ อีกา ไก่ป่า หมูป่า นกเป่า นกเขา กระรอกงูเหลือม ทั้งยังเป็นแหล่งผลิตน้ำอาหารให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์พอเพียงเพราะคนมีน้อยและอยู่แบบพึ่งพาอาศัยป่า

๒. ยุควิกฤติและเสื่อมโทรม ช่วงปี ๒๔๙๐ – ปี ๒๕๑๗ เป็นช่วงเวลาที่ทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า และป่าถูกทำลาย จนเสื่อมโทรมสัตว์ป่าอพยพออกไปจากพื้นที่ไม่พบเห็นคือ เสือ หมี เก้ง หมูป่า เม่น นิ่ม อีเห็น ละมั่ง นกยูง อีแร้ง นกเห็บ อีกา นกเป่า นกเขา กระรอกงูเหลือมที่พอพบเห็น คือ กระต่ายหมาป่า งูเล็ก ทั่วไป ไก่ป่า แหล่งน้ำเหือดแห้งเร็วกว่าปกติ มีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ทำให้แหล่งอาหารธรรมชาติเสื่อมสูญ สาเหตุสำคัญของการทำลายป่าคือ การสัมปทานทำไม้หมอนรถไฟ ฟืนเตาบ่มใบยาสูบ การถูกบุกรุกแผ้วถางทำที่อาศัยและทำมาหากินเพราะคนมีมากขึ้น

๓. ยุคฟื้นฟู ระหว่างปี ๒๕๑๘ - ปี ๒๕๒๔ จากการทำลายป่าที่ถูกทำลาย ผู้คนในชุมชนจึงมีอาว
 หลีกเลี้ยงผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เกิดขึ้น จึงเกิดแนวคิดในการฟื้นฟูรักษาป่าไม้ โดยร่วมพลังแสดงควม
 คัดค้านสัมปทานป่าไม้ จนเกิดการยกเลิกสัมปทานป่าชุมชน และให้ความร่วมมือกับทางราชการในการ
 รักษาป่า

๔. ยุคการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๒๕ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นเวลาที่
 ชุมชนได้เรียนรู้การพัฒนาชุมชนและการจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วย
 ฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ประกอบกับการเป็นหมู่บ้านในพื้นที่บริการของศูนย์ฯ จึงได้รับ
 การส่งเสริมจากศูนย์ฯ เช่น การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
 การอบรมให้ความรู้งานอาชีพ การสนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้ การสนับสนุนการดับไฟป่า การรับเกษตรกร
 เข้าทำงานในศูนย์ฯ การสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยก้า อ่างเก็บน้ำปางแม่เรือ การพัฒนาระบบชลประทาน
 ฯลฯ

ภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน

๑. ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ โดยเชื่อว่า สิ่งต่างๆ ล้วนมีจิตวิญญาณและมีเจ้าของ ต้นไม้
 ใหญ่ในป่าล้วนมีเทพารักษ์สิงสถิต จึงไม่ตัดต้นไม้ใหญ่หากจำเป็นต้องทำพิธีขอขมาและปลูกต้นไม้
 ทดแทน เช่นเดียวกับพื้นที่หลายแห่งในบริเวณป่าล้วนมีผีหรือวิญญาณสิงสถิตอยู่ จึงมีการ กำหนดพื้นที่
 ศักดิ์สิทธิ์บางส่วนในบริเวณป่าว่า เป็นที่สิงสถิตของเจ้าที่ เช่น บริเวณป่าห้วยก้า ซึ่งมีการตั้งศาลเจ้าที่
 และใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือการบูชาเทวดารักษาขุนน้ำ ซึ่งบริเวณพื้นที่ดังกล่าวจะไม่มี
 ใครเข้าไปใช้ประโยชน์ ทำให้ป่าไม่มีระบบนิเวศน์สมบูรณ์

๒. ภูมิรู้ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูล พบว่า ผู้คนในตำบลแม่โป่ง มีการใช้
 ประโยชน์จากป่าชุมชนแบบเกื้อกูลโดยมีการกำหนดวิธีการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บผักหวาน
 ป่าต้องคงเหลือก้านใบไว้ให้เต็บโต หรือการเก็บเห็ดเผาะต้องไม่เก็บหมดกองเพื่อคงเหลือสปอร์เห็ดให้
 เต็บโตในปีต่อไป หรือการเก็บเห็ดโคน ต้องไม่ขุดเอารากเห็ดออกหมดเพื่อให้เหลือเป็นสายเห็ดในปี
 ต่อไป หรือการหาไขมดแดง ต้องเก็บเฉพาะไขมดไม่ทำร้ายมดเพื่อให้สามารถสร้างรังต่อไปได้ ทั้งนี้
 ชุมชนได้มีการกำหนดกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่เกิดจากข้อตกลงร่วมกันของชุมชน
 นอกจากนี้ชุมชนทั้งสามแห่งยังมีการจัดสรรผลประโยชน์ โดยระบบการจัดสรรพื้นที่ทำกินของรัฐบาลมี
 การเอกสารสิทธิ์ที่แตกต่างกันคือ แบบ นส.๓ โฉนดที่ดิน เอกสารจับจองสิทธิ์ (ปท.๕, สทก.) และมีการ
 กำหนดเขตพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นป่าใช้สอยและป่าอนุรักษ์ ทำให้เป็นประโยชน์ต่อการควบคุมบุกรุก
 ป่าและการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุขทั้งคนในชุมชนตำบลแม่
 โป่งและคนในพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งมีการใช้ป่าชุมชนทั้งสามแห่งร่วมกัน ผู้คนในตำบลแม่โป่งจึงได้มีการ
 จัดทำข้อตกลงและกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน

๓. ภูมิปัญญาด้านการประยุกต์ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนา โดยชุมชนได้มีการประยุกต์ใช้ ประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า เช่น การใช้พิธีกรรมสลากภัตตรซึ่งเป็นพิธีกรรม ทางสังคมและศาสนาให้คนในชุมชนหรือระหว่างชุมชนได้พบปะทำกิจกรรมร่วมกัน พร้อมทั้งระดม ทุนเพื่อศาสนาหรือสาธารณกุศล ชุมชนได้ใช้ปรับใช้รูปแบบเป็นสลากขอฝน จัดในเดือนพฤษภาคมของ ทุกปี แต่อย่างไรก็ตามพิธีกรรมสลากภัตตรยังคงมีอยู่เป็นปกติ หรือพิธีกรรมบวชป่าซึ่งเป็นแนวความคิดบวช คนว่าคนที่ผ่านการบวชคือคนภาวะพิเศษ ฉะนั้นต้นไม้ที่ได้รับการบวชก็จะเป็นต้นไม้พิเศษต้องช่วยกัน ดูแลรักษาไม่ตัดทำลาย โดยการประกอบพิธีสวดมนต์และใช้สัญลักษณ์ผ้าเหลืองของพระสงฆ์ผูกติด ต้นไม้ และการพึงธรรมชาติปาล์ช่อน ซึ่งเป็นการนำเอาดินจากป่าเข้ามาปั้นเป็นปาล์ช่อน และนำมาประกอบ พิธีกรรมในวัด โดยการขุดหลุมและนำปาล์ช่อนขึ้นใส่ในหลุมเพื่อให้พระสวดมนต์และเทศนาเรื่องปาล์ ช่อน ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกจารึกในคัมภีร์พุทธศาสนา และชาวบ้านได้นำมาปรับใช้เพื่อการบูชาขอฝนจาก อำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลางระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับคนในชุมชน และการไหว้ผิขุน น้ำซึ่งเป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน

๔. ภูมิปัญญาด้านวิถีชีวิตและวิทยาการ ชุมชนตำบลแม่โป่งได้จัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ป่าอย่างหลากหลาย อาทิ การทำแนวกันไฟ การเพาะกล้าไม้ การร่วมกันดับไฟป่า การปลูกป่า การ สร้างฝายต้นน้ำ (ฝายแม้ว) และกิจกรรมนันทนุถุศลหลังวันสิ้นปี

๕. ภูมิปัญญาการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ ชุมชนตำบลแม่โป่งมีการเปลี่ยนแปลงในด้าน ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกและ กระแสสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและวัฒนธรรม หากแต่ชุมชนมีการปรับตัวอย่างเท่าทันและปรับใช้ข้อมูลความรู้จาก ภายนอกเชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิมของชุมชน เกิดเป็นเทคโนโลยีของชุมชนเพื่อการจัดการป่า ดัง กรณี การทำป่าเปียก การทำฝาย การดับไฟป่า การปลูกป่าสามอย่างเพื่อประโยชน์สี่อย่าง การนันทนุถุศล หลังวันสิ้นปีใหม่ หรือการทำปุ๋ยชีวภาพด้วยใบไม้จากป่าชุมชน

สภาพและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ชุมชนตำบลแม่โป่งมีภูมิรู้ภูมิธรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนในหลายด้านและถูก นำมาใช้ได้อย่างได้ผล หากแต่ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งใน ทางบวกและลบ ซึ่งชุมชนต่างๆ ตระหนักต่อสถานการณ์ดังกล่าว จึงพยายามพยายามแสวงหาแนวทาง สร้างเสริมกลไกขับเคลื่อนการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทั้งโดยกลไกภายในชุมชนการ ร่วมมือกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันและการสนับสนุนจากหน่วยงาน ภายนอก ก่อเกิดเป็นแนวทาง ได้แก่ ธรณรังคีให้ความรู้เรื่องสมุนไพรหลักในป่า การกำหนดกิจกรรมการ ป้องกันไฟป่าในแผนแม่บทของตำบลและชุมชน การจัดเวรยามตรวจการเผ่าระวัง การรณรงค์สร้าง ความเข้าใจกฎเกณฑ์ มาตรการ การลงโทษทางสังคม การกำหนดเขตพื้นที่ประโยชน์ใช้สอย การ

กำหนดกิจกรรมการสร้างฝายต้นน้ำลำธารในแผนงานแม่บทตำบลและชุมชน การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน การสร้างเครือข่ายหรือพันธมิตร กับองค์กร / ชุมชนนอกพื้นที่ การจัดระบบการบริหารป่าชุมชน และการบูรณาการสู่การเรียนการสอนในสถานศึกษา

อย่างไรก็ตามแม้ว่า ชุมชนตำบลแม่โป่งจะพยายามสร้างกลไกเพื่อขับเคลื่อนการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์และจัดการป่าชุมชนจอตึง ป่าห้วยไร่ ป่าห้วยก้าและดอยปู่กั้ง แต่กระนั้นยังคงมีปัญหาอีกหลายประการที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข ประกอบด้วย ความเป็นปัจเจก เนื่องจากสภาพสังคมสมัยใหม่ ลักษณะงานอาชีพ ทำให้มีเวลาร่วมกิจกรรมชุมชน การขาดทักษะความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตามแนวทางการจัดการป่าของชุมชน การขาดแคลน ขาดความสอดคล้องระหว่างภูมิปัญญาชุมชนและความรู้สมัยใหม่

แนวทางการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

สำหรับแนวทางส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชน ประกอบด้วย การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการปรับใช้รูปแบบการจัดการความรู้ การตระหนักรู้ และสำนึกรับผิดชอบต่อกันในอนาคต การจุดประกายพลังชุมชนและเครือข่าย การสร้างภูมิคุ้มกันในการรักษาป่าให้แก่คนในชุมชน แผนงานจัดการป่าชุมชน การสร้างการเรียนรู้และมีส่วนร่วมของเยาวชน การบูรณาการหลักสูตรธรรมและส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการป่าชุมชน การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และการสร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อการเรียนรู้

แนวทางการจัดการความรู้ เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาอนุรักษ์ป่าชุมชน บนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

ชุมชนได้คำนึงถึง ความพอประมาณ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป อีกทั้งยังไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยการกำหนดให้เป็นระเบียบว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ที่ทุกฝ่ายต่างยินดีที่จะปฏิบัติตาม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างพอเพียง มีการรวบรวมข้อมูลความรู้ การสร้างฐานข้อมูลป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง รูปแบบการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชุมชน พลังแห่งความภาคภูมิใจ และแผนงานการจัดการป่าชุมชน คือดำเนินการตามเงื่อนไขด้านความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ ชุมชนได้ร่วมกันตัดสินใจอย่างมีเหตุผล เกี่ยวกับระดับความพอเพียงในการใช้ทรัพยากรป่าชุมชน เช่นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตามมาจากการใช้ทรัพยากรป่าอย่างรอบคอบ ให้สามารถดำรงทรัพยากรให้สืบทอดไปสู่เยาวชนในชุมชนรุ่นต่อไปในอนาคตด้วย ชุมชนมีการประยุกต์หลักสูตรธรรม ศาสนพิธี และบทบาทพระสงฆ์ เป็นการสร้างเงื่อนไขด้านคุณธรรมในกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่

จะต้องเสริมสร้างให้เพิ่มขึ้น ทั้งความเพียร ความอดทน ความซื่อสัตย์สุจริตและใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ชุมชนยังได้ดำเนินการตามเงื่อนไขด้าน “ความรู้” ในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชนอย่างรอบด้าน ทำให้ชุมชนมีความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นและความรู้ที่เกี่ยวข้องมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อให้ชุมชนนำไปประกอบการวางแผนดำเนินการ และมีความระมัดระวังในการดูแล ใช้สอย และอนุรักษ์ป่าให้เป็นมรดกที่สืบทอดไปสู่ลูกหลานในชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

วิจารณ์

ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ คือคำตอบของกระบวนการที่เกิดขึ้น ณ ห้วงเวลาการทำงานวิจัยในพื้นที่ ซึ่งเชื่อว่า ระยะเวลาการวิจัยหนึ่งปี จึงเสมือนการจุดประกายการเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชนร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้คนในชุมชน หากแต่ก็คาดหวังว่า แม้การวิจัยจะสิ้นสุดด้วยเงื่อนไขของเวลาและงบประมาณ แต่ชุมชนจะยังคงพลวัตรแห่งการเรียนรู้การจัดการป่าอย่างสืบเนื่อง และจะเกิดการสานขยายผลต่อไป ดังเช่น ผู้คนในตำบลแม่โป่งที่รวมตัวกันเพื่อพัฒนาชุมชนโดยใช้รูปแบบการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติงานจริงภายในชุมชน และดึงเอาความรู้เดิมของชุมชนมาใช้นั้นก็คือ การฟื้นฟูการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน สำหรับวิธีการจัดการความรู้ภูมิปัญญาป่าชุมชนของตำบลแม่โป่งไม่ได้ปฏิเสธที่จะรับความรู้จากภาครัฐและจากภายนอกแต่เป็นการรับความรู้อย่างระมัดระวัง โดยชุมชนมีการเรียนรู้ และทำความเข้าใจถึงความรู้ที่มาจากภายนอก ซึ่งการเปิดรับความรู้นั้นเป็นการรับมาเพื่อนำมาปฏิบัติ โดยชุมชนจะเป็นคนกำหนดสร้างการพัฒนา และความรู้เองตามความต้องการของชุมชนเป็นหลัก สำหรับความยั่งยืนของการจัดการความรู้ภูมิปัญญาป่าชุมชนที่เกิดขึ้นของตำบลแม่โป่งนั้น นับเป็นเรื่องที่ท้าทายต่อชุมชน เนื่องจากความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้นั้น ขึ้นอยู่กับระบบภายในชุมชนในอนาคตว่า มีการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้จนนำไปสู่การจัดการความรู้ในชุมชนที่ต่อเนื่องหรือไม่ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ยังไม่ได้ศึกษาไปถึงความยั่งยืนของการจัดการความรู้ในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้สนใจสามารถทำความเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมชุมชนในแต่ละที่ โดยคณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางการพิจารณาและเลือกการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ดังนี้

๑. การเสริมสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญคือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนกลไกอื่น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ อนึ่งด้วยชุมชนแต่ละแห่งล้วนมี

ความเป็นชุมชนที่มีพลวัตรแตกต่างกัน หากมีการเรียนรู้ย่อมทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อการป้องกันแก้ไข ปัญหาอย่างเหมาะสม

๒. การจัดการป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ควรมีการเชื่อมประสานความร่วมมือทั้งจาก ภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้นการสนับสนุนจากหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการหนุนเสริมพลังการจัดการป่าไม้ของชุมชนในระยะเริ่มต้น

๓. นโยบายและโครงการของภาครัฐมีความสำคัญต่อการจัดการป่าชุมชน ดังกรณีของป่าชุมชนของตำบลแม่โป่งที่เกิดการเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วเพราะนโยบายการสัมปทานไม้ และต่อมาเมื่อชุมชนได้พยายามพลิกฟื้นป่าชุมชน ก็ได้รับการหนุนเสริมจากกรมป่าไม้ในการให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการป่าชุมชน ที่สำคัญคือ การส่งเสริมของศูนย์ศึกษาและพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ให้แนวคิด วิธีการทำงานในการจัดการป่าชุมชน พร้อมทั้งอบรมความรู้ด้านงานอาชีพ ช่วยพัฒนาแหล่งน้ำ จนเป็นผลให้ป่าชุมชนสามารถฟื้นได้อย่างรวดเร็ว พร้อมกับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

๔. วิธีการสำคัญในการเสริมสร้างการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน คือ การสร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน และการเชื่อมประสานความรู้จากภายนอก เพื่อสร้างความรู้ใหม่ ในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ทั้งนี้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จะต้องร่วมมือกันสืบเสาะ ค้นหาภูมิปัญญา หรือข้อมูลความรู้ที่มีอยู่ซึ่งอาจแฝงในรูปแบบประเพณี พิธีกรรม เรื่องเล่า นิทาน ตำนาน

๕. การจัดเวทีเรียนรู้ด้วยการทบทวนอดีต ร่วมบอกเล่าประวัติศาสตร์เรื่องราวของชุมชน ทำให้ผู้ร่วมการเรียนรู้เกิดจิตสำนึกต่อชุมชน มีความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐานสำหรับการกำหนดแผนงานการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน

๖. การหนุนเสริมใด ๆ แก่ชุมชน ต้องคำนึงถึงระบบคุณค่าที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชน การเอื้อต่อการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อการยอมรับและการมีส่วนร่วมของชุมชน

๗. ผู้นำมีความสำคัญต่อการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนมีความเชื่อมั่น และไว้วางใจในตัวผู้นำชุมชน และแกนนำกลุ่มกิจกรรม ดังนั้นผู้นำ และแกนนำควรสร้างกระบวนการเรียนรู้เพิ่มเติมให้คนในชุมชนมีความรู้ และมีความเชื่อมั่น กล้าที่จะแสดงออก และเรียนรู้ อย่างมีเหตุมีผลสำหรับผู้ที่ไม่สามารถมาเข้าร่วมการประชุมได้ ควรเปิดช่องทางการรับฟังให้ครอบคลุม

๘. สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การจัดการป่าชุมชนระหว่างหมู่บ้านที่มีองค์ความรู้เหมือนกัน และที่มีองค์ความรู้แตกต่างกัน เพื่อมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเสนอแนะแนวทางเลือกใหม่เพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

๙. หน่วยงานภาครัฐควรมีจัดกิจกรรมเสริมพลังให้คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นในเวทีประชุมแบบทางการ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ และใช้ฐานความคิดกระบวนการจัดการความรู้ในระดับชุมชน

กิตติกรรมประกาศ/คำขอบคุณ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณผู้อำนวยการและกรรมการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัย จนก่อให้เกิดเป็นผลงานวิจัยในครั้งนี้ เจริญพรขอบคุณ อ.คณิต ธนธรรมเจริญ กัลยามิตรผู้ให้คำแนะนำมุมมองต่อการวิเคราะห์ภูมิปัญญาป่าชุมชน และคณะกรรมการบริหารเทศบาลตำบลแม่โป่งทุกท่าน ที่ให้ความสะดวกในการดำเนินงานวิจัยที่สำคัญยิ่งคือ ประชาชนในตำบลแม่โป่งทุกท่านที่ให้ความร่วมมืออย่างดีในการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ตามกระบวนการวิจัย

ขอเจริญพรขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร. อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ รศ.ชูเกียรติ ลีสุวรรณ และ รศ. สมพงษ์ บุญเลิศ ที่ให้ความกรุณาชี้แนะกรอบคิด วิธีการดำเนินงานวิจัยตลอดจนการสังเคราะห์ผลการวิจัยเพื่อนำเสนอสู่สาธารณชน และขอขอบใจนิสิตชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ปีการศึกษา ๒๕๕๒ ที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน เช่นเดียวกับกัลยาณมิตรทางวิชาการผู้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อการสร้างสรรค์ผลงานวิจัยให้มีความสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

๑. ภาษาบาลี – ไทย:

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๔๑.

ประพันธ์ ผาสุกยัต. **การจัดการความรู้**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ๒๕๔๗.

๑.๒.๒ เอกสารรายงานวิจัย

ชื่น ศรีสวัสดิ์. “การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี”. **รายงานวิจัย**. ส่วนงานวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๓.

มนูญ เทศน์นำ และคณะ. “กระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านกาด (ตลาด) ชี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”. **รายงานวิจัย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, ๒๕๕๒.

เศกสรรค์ ยวงวิชัย ประสิทธิ์ คุณรัตน์และวิยุทธ์ จำรัสพันธุ์. “การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น”, **รายงานการวิจัย**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. “การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๔.

หนูเคน จันทาง. “การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น”. **รายงานวิจัย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, ๒๕๔๕.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

๑.๑ กิจกรรมการเรียนการสอน โดยการนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษา ในรายวิชาตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก เช่น รายวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โลกกับสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา พระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่

๑.๒ สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านนิเวศวิทยา การจัดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยความร่วมมือของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา และสถาบันการศึกษาอื่นๆ

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อม

๒.๑ สามารถพัฒนาโครงการสัมมนาทางพระพุทธศาสนาในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ และภูมินิเวศวิทยาเชิงพุทธ

๒.๒ สามารถพัฒนาและต่อยอดโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมร่วมกับหน่วยงานทางด้านสิ่งแวดล้อมทั้งภาครัฐและเอกชน เครือข่ายลุ่มน้ำ และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในการบูรณาการการพัฒนาาร่วมกัน

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

๓.๑ การจัดทำแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อมในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการทำแผนการดำเนินงานร่วมกันหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ หน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน รวมไปถึงองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและชาวบ้านในชุมชน

๓.๒ การจัดแผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัดและระดับประเทศ

๓.๓ การจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่พระนิสิต พระสงฆ์ และประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ

๓.๔ มีการจัดทำชุดนิทรรศการ เพื่อประโยชน์สำหรับการพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้แก่คนในชุมชนและผู้สนใจทั่วไป การจัดทำวีดิทัศน์ ๓ เรื่อง ประกอบด้วย ตอนที่ ๑ เรื่อง “วิถีชุมชนกับ

กับป่าดงแม่โป่ง” ตอนที่ ๒ เรื่อง “พลิกพื้นผืนป่า ชับขานตำนานป่าชุมชน ต.แม่โป่ง” ตอนที่ ๓ เรื่อง “ปลูกจิตวิญญาณ สืบสานป่าชุมชน ต.แม่โป่ง” ซึ่งผู้ร่วมบันทึกรายการคือ แกนนำที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในโครงการวิจัยฯ และได้นำเผยแพร่ในรายการช่วงธรรมส์สัญจร ทางช่อง ๑๑ รายการโทรทัศน์ช่อง ๙ และรายการเครือข่ายทีวีพุทธศาสนา ซึ่งมีเครือข่ายทั่วโลก พร้อมทั้งสำเนาชุดวีดิทัศน์มอบแก่ชุมชน

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้
ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

โครงการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน
๒. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน
๓. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

สรุปผลการดำเนินการตามแผนงาน/กิจกรรมตาม Proposal ในรอบ ๑๒ เดือน

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน	ร้อยละความพึงพอใจต่อผลสำเร็จ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง	วัตถุประสงค์	
(๑) ระยะเวลาก่อนทำการวิจัย (Pre-Research Phase)	เป็นการเตรียมชุมชน เพื่อให้มีความพร้อมในการวิจัยและสร้างความคุ้นเคยไว้วางใจระหว่างกันประกอบด้วย			
๑) ประชุมกลุ่มย่อยกับแกนนำในชุมชน	สร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชน ประสานกับแกนนำชุมชน ค้นหาคณะทำงานโครงการวิจัยในชุมชน	๑. ได้สัมพันธภาพที่ดี ๒. ได้คณะทำงานโครงการวิจัยในชุมชน	ข้อ ๑-๒-๓	๑๐๐
๒) ฝึกอบรมพระนิสิตเกี่ยวกับความรู้เรื่องการป่าชุมชนและเทคนิคการสัมภาษณ์	มินิสิตเข้ารับการอบรมความรู้เรื่องการป่าชุมชนและเทคนิคการสัมภาษณ์	นิสิตให้ทำหน้าที่เป็นผู้สัมภาษณ์กลุ่มแกนนำจำนวน ๑๗ รูป และดำเนินการสัมภาษณ์ ๒	ข้อที่ 1 และข้อ ๑-๒-๓	๑๐๐

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน	ร้อยละความพึงพอใจต่อผลสำเร็จ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง	วัตถุประสงค์	
	และนิสิตลงพื้นที่จริง และสัมภาษณ์แกนนำชุมชน	ครั้ง		
(๒) ระยะเวลาจัดทำแผน (Planning Phase)	ระยะนี้เป็น การวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ร่วมกันของกลุ่มแกนนำที่เข้าร่วมโครงการวิจัย เพื่อร่วมตัดสินใจวางแผนกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วย			
เวทีชุมชนครั้งที่ ๑ วางแผนการวิจัย	ทำความเข้าใจ กำหนดบทบาทร่วมระหว่างนักวิจัยกับแกนนำชุมชน และทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในมิติสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม	ทั้งนักวิจัยและแกนนำชุมชน รับทราบบทบาท และความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในมิติสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม	ข้อที่ ๑-๒-๓	๑๐๐
เวทีชุมชนครั้งที่ ๒ การเปลี่ยนแปลงป่าชุมชน	เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชน ในแต่ละยุคสมัย และผลกระทบต่อชุมชน	ทั้งนักวิจัยและแกนนำชุมชน ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชน ในแต่ละยุคสมัย และผลกระทบต่อชุมชน	ข้อที่ ๑	๑๐๐
เวทีชุมชนครั้งที่ ๓ วิเคราะห์ SWOT	เข้าใจสภาพการจัดการป่าชุมชนประกอบด้วย จุดอ่อน จุดเด่น อุปสรรคและโอกาส	ทั้งนักวิจัยและแกนนำชุมชน เข้าใจสภาพการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วยจุดอ่อน	ข้อที่ ๒	๑๐๐

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน	ร้อยละความพึงพอใจต่อผลสำเร็จ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง	วัตถุประสงค์	
	การจัดการป่าชุมชน	จุดเด่น อุปสรรคและโอกาสการจัดการป่าชุมชน		
(๓) ระยะเวลาการกำหนดแผนงาน :	ระยะเวลาวางแผนสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มในรูปแบบการจัดเวทีเรียนรู้			
เวทีชุมชนครั้งที่ ๔ ค้นหาปัญหาการใช้ภูมิปัญญา	เข้าใจสภาพและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน	ทั้งนักวิจัยและแกนนำชุมชน เข้าใจสภาพและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน	ข้อที่ ๒	๑๐๐
เวทีชุมชนครั้งที่ ๕ แนวทางการจัดการความรู้	แนวทางจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงป่าชุมชน	ทั้งนักวิจัยและแกนนำชุมชน ได้ กำหนดแนวทางจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงป่าชุมชน	ข้อที่ ๓	๑๐๐
เวทีชุมชนครั้งที่ ๖ กำหนดวิสัยทัศน์ฯ	กำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแผนงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงป่าชุมชน	ได้วิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแผนงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงป่าชุมชน	ข้อที่ ๓	๑๐๐
(๔) ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation)	ระยะนี้เป็นระยะปฏิบัติการตามแผนฯ และเติมความรู้เพิ่มเติม			

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน	ร้อยละความพึงพอใจต่อผลสำเร็จ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง	วัตถุประสงค์	
Phase)	ให้แก่แกนนำและขยายผลความรู้ในการจัดการป่าสู่เยาวชนในชุมชนซึ่งได้กำหนดแผนกิจกรรมที่จะดำเนินการ ดังนี้			
เวทีชุมชนครั้งที่ ๗ และ ๘ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การใช้ภูมิปัญญา	รวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน แลกเปลี่ยนประสบการณ์การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน	องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน แลกเปลี่ยนประสบการณ์การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน มีการบูรณาการหลักศาสนาธรรมและส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการจัดการป่าชุมชน	ข้อที่ ๓	๑๐๐
เวทีชุมชนครั้งที่ ๙ คั้นความรู้สู่ชุมชน	เยาวชน เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และบทบาทเยาวชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน	เยาวชนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และบทบาทบทบาทในการอนุรักษ์ป่าชุมชน	ข้อที่ ๓	๑๐๐
(๕) ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)				
เวทีชุมชนครั้งที่ ๑๐ ติดตามและประเมินผล	นำเสนอผลการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้ตรวจสอบ ซึ่งได้ดำเนินการจัดเวทีสรุป	นำเสนอผลการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้ตรวจสอบ ซึ่งได้ดำเนินการจัดเวทีสรุป	ข้อที่ ๑-๒-๓	๑๐๐

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน วัตถุประสงค์	ร้อยละความพึง พอใจต่อผลสำเร็จ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง		
	บทเรียนเพื่อ แลกเปลี่ยนความ คิดเห็น และสรุปองค์ ความรู้ภูมิปัญญาการ จัดการป่าชุมชน	บทเรียนเพื่อ แลกเปลี่ยนความ คิดเห็น และสรุปองค์ ความรู้ภูมิปัญญาการ จัดการป่าชุมชน		

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ ต่อ มจร.

ไม่มี

ภาคผนวก ง

ตัวอย่างแบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์/แนวคำถาม

แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

ประเด็นการเสวนาค้นหาความรู้

๑. บริบทของป่าชุมชน.....

ประเด็น	รายละเอียด
๑. ลักษณะกายภาพของป่า - ขนาดพื้นที่ - สภาพภูมิศาสตร์	
๒. ระบบนิเวศวิทยาป่าชุมชน - ชนิดพันธุ์พืช - ชนิดพันธุ์สัตว์	
๓. ประวัติศาสตร์ป่าชุมชน เรื่องเล่าในแต่ละช่วงเวลา	
๔. สถานะการณ์ป่าชุมชนในปัจจุบัน	

๒. การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ประเด็น	รายละเอียด
ทางเศรษฐกิจ/รายได้	กลุ่มอาชีพที่พึ่งพิงป่า () เลี้ยงวัว () เลี้ยงหมูป่า () กลุ่ม หน่อไม้ () หาเห็ด () จักสาน และอื่น ๆ ระบุ.....
- แหล่งอาหาร / ยารักษาโรค	
- การพักผ่อนหย่อนใจ / ท่องเที่ยว	
- แหล่งเรียนรู้	
- วัฒนธรรม	

๓. การจัดการป่าชุมชนโดยชุมชน

ประเด็น	รายละเอียด
ชุมชนมีวิธีการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของป่า	
ชุมชนมีการกำหนดกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน	
ชุมชนมีระบบกรรมสิทธิ์การใช้ประโยชน์เช่น ระบบสิทธิทำกิน	
ชุมชนมีการศึกษาอบรมแก่เยาวชน/คนในชุมชน	() การสอนในสถานศึกษา () วิทยุชุมชน () การตั้งศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับป่า () กิจกรรมพิเศษ ..ระบุ...
ชุมชนมีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน	

๔. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการป่าชุมชน

ประเด็น	รายละเอียด
ความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับป่าชุมชน	() ตำนาน/เรื่องเล่าเกี่ยวกับป่าชุมชน () อำนาจเหนือธรรมชาติ () เจ้าป่าเจ้าเขา () การตัดต้นไม้ ฯลฯ ระบุรายละเอียด.....
กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน	() การทำฝาย () การเพาะกล้าไม้ () การดับไฟป่า () การลาดตระเวนป้องกันป่า () การปลูกป่า () การทอดผ้าป่ากองทุน () การทำแนวกันไฟ () อื่น ๆ ระบุ.....
การฟื้นฟูพิธีกรรมอนุรักษ์ป่า	() เลี้ยงผีขุนน้ำ () เลี้ยงผีหอ () อื่น ๆ
การประยุกต์ความเชื่อ / ประเพณีทางพุทธศาสนา	() บวชป่า () สืบชะตาป่า () ฟังธรรมป่าช่อน () ก๋วยสลาก () อื่น ๆ ระบุ.....

๕. การมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการป่า

ประเด็น	รายละเอียด
- รูปแบบการสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่น	
- รูปแบบการสนับสนุนจากประชาชน	
- บทบาทของผู้นำ : พระ / ครู / ผู้สูงอายุ/ผู้นำที่เป็นทางการ ฯลฯ	
- การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ/เอกชน	
- การสร้างเครือข่าย/กลุ่มพันธมิตร /กลุ่มเหมืองฝาย	
- การสร้างประชาคมและผู้นำตามธรรมชาติ	

๖. ความคาดหวังของชุมชนในการจัดการป่า

ประเด็น	รายละเอียด
แผนการใช้ประโยชน์จากป่า	
แผนการอนุรักษ์ป่า	
- การสร้างความตระหนัก	
- การรวมกลุ่ม	
- การสร้างภูมิคุ้มกัน	

ภาคผนวก จ
รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

การวิเคราะห์สภาพการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

การสนทนากลุ่มการใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

เยาวชนและผู้ใหญ่ร่วมเรียนรู้การอนุรักษ์ป่าชุมชน

การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าชุมชน

เวทีสรุปบทเรียน

การทบทวนและวิเคราะห์แนวทางการจัดการความรู้การใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

รายชื่อผู้ร่วมกิจกรรมจัดการความรู้

ก. กลุ่มแกนนำผู้ใหญ่

1	นายเสนห์	ยาสุทธิ
2	นายนิวัฒน์	ไทยสมุทร
3	นายประเสริฐ	ไทยหนุ่ม
4	นายคณินันท์	ศรีศรีเกิด
5	นางพองนวล	ญาติผู้
6.	นางประคอง	ไทยยันโต
7.	น.ส. กิ่งจันทร์	ยาเทพ
8	นายสมบูรณ์	ไทยยันโต
9	นายแก้ว	เทพน้ำ
10	นายเย็น	สิทธิยากร
11	นายมนูญ	เทศก์นำ
11	นายสมศักดิ์	พิลัยหล้า
12	ดต.วีรวัฒน์	บุญหมื่น
13	นายแก้ว	ธรรมปัญญา
14	นายทวี	สุภาณี
15	นายธนู	กุดาเงิน
16.	นายบุญชน	พองวรรณ
17.	นายสมบูรณ์	ทุนกิจใจ
18	นายดำรง	สายสะอึ้ง
19	นายพิรุณ	ทาอินทร์
20	นายหล้า	สายสะอึ้ง
21	นายบุญมา	พิลัยหล้า
22	นายสมิง	ไทยกรณ์
23	นายสุรียัน	ทาอินทร์
24	นายประเสริฐ	ทะเลบุญ
25	นายสุวรรณ	พองวรรณ
26	นายทองสุข	ธาตุนันท์
27	นายพิจารย์	ทาวรรณะ
28	นายบุญส่ง	กุดาเงิน

29	นายสมพงษ์	วงศ์ใหญ่
30	นางสมศรี	สิทธิปัญญา
31	นางดาวเรือง	ธาดูอินทร์จันทร์
32	นางพวงเพชร	ทุนผลงาม
33	นายจีระพัฒน์	ธาดูอินทร์จันทร์

ข. แกนนำกลุ่มเยาวชน

1	นส.จริยา	พรหมเป็ง
2	นายธิติสรรค์	สุนันทศิลป์
3	ดญ.จากรุณี	ยาสุทธิ
4	ดช.ธีรพล	ไชยเฉพาะ
5	ดช.สถาพร	ไทยราชา
6	ดช.ชานนท์	วงศ์มูล
7	ดญ.กนกวรรณ	ไชยสิทธิ์
8	นายฉันทา	บุญเป็ง
9	นายพิรุณ	ทาอินทร์
10	ดญ. สิริยากร	วงศ์วรพันธ์
11	ดญ.ชนัญฉันท	ไทยกรณ์
12	ดญ.สุวิมล	ชัยคำมูล
13	ดช. สุรียัน	ทาอินทร์
14	ดญ.ชฎาพร	แสงทอง
15	ดญ.เบญจพร	ชัยคำมูล
16	ดช. นฤเบศ	ทาลือชัย
17	นายจักรพันธ์	พรหมเกียง
18	ดญ.รัตนภรณ์	เทศชมภู
19	ดญ.เพ็ญนภา	ใจซื่อ
20	นส.วรวรรณ	ทาวรรณะ
21	นายจักรพันธ์	พรหมเกียง
22	ดญ.เกศรา	ไชยบาน

ภาคผนวก ฉ
ประวัติผู้วิจัย

ประวัตินักวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย): พระครูพิพิธสุตาทรร [บุญช่วย สิริธโร (ดูใจ)], ดร.

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ): Dr. Phrakhru Piphitsutatorn

[Boonchuay Sirindharo (Doojai)]

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน: อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๓. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก เลขที่ ๑๓๙
ถนนสุเทพ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐ โทรศัพท์ (๐๕๓) ๒๗๘๙๖๗ (มือถือ)
๐๘๐๕๕๗๕๙๕๐

E-mail: bdoojai@yahoo.com, bdoojai@gmail.com

Facebook: www.facebook.com/phramahaboonchuay.doojai

๔. ประวัติการศึกษา

- ปริญญาธรรม ๓ ประโยค
- ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต(ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปริญญาโท Master of Art (Buddhist Studies) University of Delhi, India
- ก่อนปริญญาเอก Master of Philosophy (Buddhist Studies) University of Delhi, India
- ปริญญาเอก Ph.D. (Buddhist Studies) University of Delhi, India

๕. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา):

- การศึกษาและวิจัยชุมชน/ การจัดการทรัพยากรชุมชน /ระเบียบวิธีวิจัยทางพระพุทธศาสนา
- พระพุทธศาสนากับการพัฒนา/จริยศาสตร์การพัฒนา
- กระบวนการและนโยบายกับการพัฒนาชุมชน/เครือข่ายการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์
- ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน/สังคม/สังคมวิทยาการพัฒนา/การพัฒนาชนบทไทย/ล้านนาศึกษา

๖. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย:

พ.ศ. ๒๕๔๔ ก่อตั้ง ศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นโพธิยาลัย เพื่อเป็นศูนย์ประสานงานการวิจัย ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว)

พ.ศ. ๒๕๔๕ โครงการการสื่อสารเพื่อสุขภาพ โดยการสนับสนุนงบประมาณจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส)

พ.ศ. ๒๕๔๕ โครงการวิจัยเรื่อง บทบาทเครือข่ายวัฒนธรรมชุมชนระบบหัววัดในงานบุญปอยหลวง สภาวิจัยแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๔๗ โครงการวิจัยเรื่อง การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยครอบครัวในชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อป้องกันและลดปัญหา ยาเสพติดของเด็กและเยาวชน สภาวิจัยแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๔๘ โครงการวิจัยเรื่อง การขยายผลการสร้างเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธตามแนวสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา สภาวิจัยแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๔๘ โครงการคาราวานพุทธธรรมแก่นใจ โดยการสนับสนุนงบประมาณจาก สำนักงานยุทธศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๘ โครงการเครือข่ายองค์กรศาสนากับงานดูแลผู้ติดเชื้อและผู้ได้รับผลกระทบในชุมชน (ศูนย์ฟื้นฟูคุณภาพชีวิตในชุมชน) รอบที่ ๑ ระยะที่ ๒ โดยการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนโลกเพื่อต่อสู้กับโรคเอดส์ วัณโรค และมาลาเรีย (Global Fund to Fight Aids, Malaria and TB) ผ่านกระทรวงสาธารณสุข

พ.ศ. ๒๕๔๘ โครงการเครือข่ายพระสงฆ์กับงานดูแลผู้ติดเชื้อและผู้ได้รับผลกระทบในชุมชน (ศูนย์ฟื้นฟูคุณภาพชีวิตในชุมชน) โดยการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนโลกเพื่อต่อสู้กับโรคเอดส์ วัณโรค และมาลาเรีย รอบที่ ๑ ระยะที่ ๒ (Global Fund to Fight Aids, Malaria and TB) ผ่านกระทรวงสาธารณสุข

พ.ศ. ๒๕๔๙ โครงการเครือข่ายพระสงฆ์พิทักษ์วัฒนธรรม โดยการสนับสนุนงบประมาณจาก สำนักงานยุทธศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๙ โครงการเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และการทำงานชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไข ปัญหาเอดส์แก่พระนิตลลาวในวิทยาเขตเชียงใหม่ โดยการสนับสนุนทุนจาก องค์กรบรธาทุกซ์แห่ง คริสตจักรนอร์เวย์ (Norwegian Church Aid - NCA)

พ.ศ. ๒๕๔๙ โครงการพัฒนาเพื่อสร้างยุวประชาเมธี โดยการสนับสนุนงบประมาณจาก สำนักงานยุทธศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๐ โครงการสื่อสารเพื่อพัฒนาพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ระยะที่ ๑ สนับสนุน โดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

พ.ศ. ๒๕๕๑ โครงการเสริมสร้างความรู้และทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับเอดส์แก่พระนิตล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภายใต้โครงการการเสริมสร้างศักยภาพการณรงค์ป้องกัน

เอดส์ในชุมชน สนับสนุนโดย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส) และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช)

พ.ศ. ๒๕๕๑ โครงการเสริมสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนของชุมชน สนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๕๑ โครงการเครือข่ายองค์กรศาสนากับงานดูแลผู้ติดเชื้อและผู้ได้รับผลกระทบในชุมชน (ศูนย์ฟื้นฟูคุณภาพชีวิตในชุมชน) โดยการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนโลกเพื่อต่อสู้กับโรคเอดส์ วัณโรค และมาลาเรีย (Global Fund to Fight Aids, Malaria and TB) รอบช่องทางการทำงานต่อเนื่องจากรอบที่ ๑ (Rolling Continuation Chanel - RCC) ผ่านกระทรวงสาธารณสุข

พ.ศ. ๒๕๕๑ โครงการเครือข่ายพระสงฆ์กับงานดูแลผู้ติดเชื้อและผู้ได้รับผลกระทบในชุมชน (ศูนย์ฟื้นฟูคุณภาพชีวิตในชุมชน) โดยการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนโลกเพื่อต่อสู้กับโรคเอดส์ วัณโรค และมาลาเรีย (Global Fund to Fight Aids, Malaria and TB) รอบช่องทางการทำงานต่อเนื่องจากรอบที่ ๑ (Rolling Continuation Chanel - RCC) ผ่านกระทรวงสาธารณสุข

พ.ศ. ๒๕๕๒ โครงการการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบนฐานคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๒ โครงการสื่อสารเพื่อพัฒนาพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ระยะที่ ๒ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

พ.ศ. ๒๕๕๕ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการบริหารจัดการองค์กรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย กรณีศึกษา พระสังฆพัฒนา